
I GRÅZONEN:

Arbetsrelaterad människohandel och ockerliknande diskriminering i arbetslivet

Helsingfors universitet, juridiska fakulteten
Juridiska utbildningen i Vasa
Juris magisteravhandling
Handledare professor Dan Frände
Skribent Alicia Nylund
8.4.2014

Tiedekunta/Osasto Fakultet/Sektion – Faculty Juridiska fakulteten		Laitos/Institution – Department	
Tekijä/Författare – Author Alicia Nylund			
Työn nimi / Arbetets titel – Title I gråzonen: Arbetsrelaterad människohandel och ockerliknande diskriminering i arbetslivet			
Oppiaine /Läroämne – Subject Straff- och processrätt			
Työn laji/Arbetets art – Level Juris magisteravhandling	Aika/Datum – Month and year 4/2014	Sivumäärä/ Sidoantal – Number of pages 77 + 27	
Tiivistelmä/Referat – Abstract <p>I juris magisteravhandlingen har arbetsrelaterad människohandel och ockerliknande diskriminering i arbetslivet undersökts, med fokus på den straff- och processrättsliga aspekten. Avhandlingens syfte var att reda ut begreppet arbetsrelaterad människohandel, hurudana uttryck detta fenomen tar, typiska kännetecken, förhållandet till ockerliknande diskriminering i arbetslivet samt att diskutera förslag till reformer.</p> <p>I avhandlingen har en modern rättsdogmatisk metod använts, dels för att avspegla den moderna rättsutvecklingen, dels för att människohandel som ett självständigt kriminaliserat brott i den finländska lagstiftningen är ett relativt nytt fenomen. Gällande rätt har undersökts utifrån den finländska lagstiftningen och internationella konventioner, fyra finländska underrättsavgöranden, avgöranden från den Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna, doktrin samt forskning om utnyttjande och diskriminering av utländsk arbetskraft.</p> <p>Undersökningen och analysen visade att Finland har en diversifierad lagstiftning om arbetsrelaterad exploatering, men problem uppstår vid identifieringen av offer och gränsdragningen mellan olika brottsrekvisit. Oklarheter finns även kring tolkningen av begreppet tvångsarbete i rekvisitet för människohandel. Tydligare riktlinjer behövs för gränsdragningen och för arbetsgivarens ansvar för arbetstagare som har rekryterats från utlandet. Det finns även behov av en ökad medvetenhet om arbetsrelaterad exploatering i samhället. Åtgärderna som vidtas för att avhjälpa missförhållandena måste vara av olika slag, kriminaliseringar måste backas upp av effektiv reglering av arbetsvillkor, migration och förvaltning. Därtill är koordination och samarbete av största vikt i myndigheternas förfarande.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords människohandel, ockerliknande diskriminering i arbetslivet, tvångsarbete, människovärde			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Helsingfors universitet, Centrumcampus, huvudbiblioteket, juridik			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

INNEHÅLL

Förkortningar	III
1 Inledning	1
1.1 Introduktion	1
1.2 Syfte och avgränsning	3
1.3 Metod och material	4
1.4 Disposition	6
2 Människohandel som globalt fenomen	7
2.1 Historisk utveckling och internationella överenskommelser	7
2.2 Specifikt om arbetsrelaterad människohandel	11
3 Rättsläget i Finland	12
3.1 Bakgrund till kriminaliseringen	12
3.2 Strafflagens grundbestämmelse om människohandel	13
3.2.1 Allmänt om rekvisitets innehåll och struktur	13
3.2.2 Medel	13
3.2.3 Metoder	16
3.2.4 Syfte	17
3.2.4.1 Allmänt	17
3.2.4.2 Sexuellt utnyttjande	17
3.2.4.3 Tvångsarbete	18
3.2.4.4 Förhållanden som kränker människovärdet	20
3.2.4.5 Avlägsnande av organ eller vävnader i ekonomiskt vinningssyfte	22
3.2.5 Uppsåt	22
3.2.6 Samtycke	26
3.3 Särdrag för grov människohandel	29
3.4 Om ockerliknande diskriminering i arbetslivet	32
4 Tre belysande österbottniska rättsfall	34
4.1 En kort beskrivning av rättsfallen	34
4.2 Indikatorer på arbetsrelaterad människohandel	36
4.3 Domstolens bedömning i fråga om människohandel	39
4.3.1 Trävaruföretaget i Lillkyro	39
4.3.2 Monteringsfirman i Nykarleby	40
4.3.3 Växthusfallet i Närpes	42
4.4 Gränsdragningar	43

4.4.1	Definitionsproblem och betydelsen av valet av straffbestämmelse	43
4.4.2	Arbetsgivarens ansvar	47
4.5	Konklusion	54
5	Framtida utveckling	56
5.1	Övervakning av lagstiftningen och arbetet mot människohandel.....	56
5.1.1	Den nationella rapportören om människohandel	56
5.1.2	Hjälpssystemet för människohandelsoffer	58
5.2	Aktuella förslag till lagändringar	59
5.2.1	Förtydliganden och utvidgningar	59
5.2.2	Bevisning och möjlighet till anonyma vittnesmål	62
5.2.3	Enhetliga bestämmelser om organiserad brottslighet	64
5.3	Människohandel och utnyttjande av arbetskraft – olika perspektiv och angreppssätt....	65
5.3.1	Aktivitet på olika nivåer	65
5.2.2	Mänskliga rättigheter på frammarsch	66
5.2.1	I globaliseringens kölvatten – dags att ändra kurs?	70
5.4	Sammanfattande kommentar	71
6	Avslutning	75
	Källor	78
	Rättsfallsregister.....	89
	Bilaga 1	90
	Bilaga 2	98

FÖRKORTNINGAR

ANM	Arbets- och näringsministeriet
ArbAvtL	Arbetsavtalslag 26.1.2001/55
ArbSkL	Arbetarskyddslag 23.8.2002/738
ArbTidL	Arbetstidslag 9.8.1996/605
Bet	Betänkande
BRL	Lag om rättegång i brottmål 11.7.1997/689
DL	Defensor Legis
EK	Elinkeinoelämän keskusliitto (Näringslivets centralförbund)
EKMH	Europarådets konvention om bekämpande av människohandel, CETS No. 197 (16.5.2005)
EMD	Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna (Europadomstolen)
ESK-konventionen	Förenta nationernas konvention om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter (16.12.1966)
EU	Europeiska unionen
Europakonventionen	Europarådets konvention om skydd för de mänskliga rättigheterna, CETS No. 194 (4.11.1950)
FN	Förenta Nationerna
FördrS	Fördragsserie
GL	Finlands grundlag 11.6.1999/731
ILO	International Labour Organization
IM	Inrikesministeriet
JFT	Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland
JM	Justitieministeriet
LM	Lakimies
MDL	Lag om minoritetsombudsmannen och diskrimineringsnämnden 13.7.2001/660

MottagL	Lag om mottagande av personer som söker internationellt skydd 17.6.2011/746
MP-konventionen	Förenta Nationernas konvention om medborgerliga och politiska rättigheter (16.12.1966)
NärförbL	Lag om näringsförbud 13.12.1985/1059
RePro	Regeringsprogram
RB	Rättegångs Balk 1.1.1734/4
RP	Regeringens proposition
RSv	Riksdagens svar
SemL	Semesterlag 18.3.2005/162
SL	Strafflag 19.12.1889/39
TillsynsL	Lag om tillsynen över arbetarskyddet och om arbetarskyddssamarbete på arbetsplatsen 20.1.2006/44
UM	Utrikesministeriet

1 INLEDNING

1.1 Introduktion

Ora et labora (be och arbeta) lyder ett känt latinskt uttryck. För den arbetsrelaterade exploateringens offer hjälper inga böner, i stället är det *obtempera et labora* (lyd och arbeta) som gäller. Bakom ligger falska löften om ett bättre liv, en bättre tillvaro med goda möjligheter till att arbeta och tjäna pengar, som kan användas till att hjälpa anhöriga som inte har kunnat följa med till landet av mjölk och honung. Verkligheten visar sig sedan bestå av en orimlig arbetsbörda i form av långa arbetsdagar, omotiverat övertidsarbete och låg lön – om lön ens betalas. De omänskliga förhållandena upphör dock inte vid arbetsdagens slut, i stället fortsätter lidandet till följd av undermålig inkvartering, ständiga överhängande hot om sanktioner samt förbud om att ha någon kontakt med omvärlden. Samtidigt är offren beroende av arbetet och de ”förmåner” det ger. Bristande språkkunskaper, främmande kultur och normer samt okunskap om samhället och sina rättigheter är ytterligare omständigheter som hindrar offren från att ta sig ur situationen. Det enda alternativet som återstår är att underkasta sig exploateringen.

Enligt ILO:s uppskattning från år 2012 befinner sig nästan 21 miljoner människor världen över i arbetsförhållanden som kan liknas vid slav- eller tvångsarbete till följd av människohandel, gäldslaveri eller annan människorättskränkande och diskriminerande behandling. Av dessa är 5,5 miljoner under 18 år. Den största delen av offren befinner sig i Asien och Stilla havsområdet (11,7 miljoner), följt av Afrika (3,7 miljoner) och Latinamerika (1,8 miljoner). I industriländerna, innefattande EU, är motsvarande siffra 1,5 miljoner offer. Enligt ILO:s uppgifter sker 90 procent (18,7 miljoner offer) av utnyttjandet i företags och privatpersoners tjänst, medan 10 procent (2,2 miljoner offer) sker i statlig regi, såsom arbete i fängelser eller på order av statlig militär eller rebellstyrkor. Av det slav- eller tvångsarbete som sker hos icke-statliga aktörer hänförs sig 68 procent (14,2 miljoner offer) till sektorer som jordbruk, byggbranschen, hushålls- och industriarbete, medan 22 procent (4,5 miljoner offer) sker i form av sexuellt utnyttjande.¹

Organisationen Walk Free Foundation gav år 2013 ut statistikrapporten *Global Slavery Index 2013*. Enligt rapporten uppges 29,8 miljoner människor i världen vara offer för modernt slaveri. Rapporten innehåller en rankning av 162 länder som avspeglar en kombination av tre

¹ Se ILO pressmeddelande 1.6.2012.

faktorer: uppskattad förekomst av modernt slaveri i relation till befolkningen, andelen barnäktenskap samt människohandelstrafiken till och från landet. Länder med störst förekomst av modernt slaveri är Indien, Kina, Pakistan, Nigeria, Etiopien, Ryssland, Thailand, Demokratiska republiken Kongo, Myanmar (Burma) och Bangladesh. Finland befinner sig på plats 150 tillsammans med de övriga nordiska länderna, förutom Island på plats 160. Enligt uppgifterna är andelen offer för modernt slaveri i Finland mellan 670-740 personer.²

I Finland har människohandelsbrott och frågor om utnyttjande av arbetskraft under de senaste åren börjat dyka upp på myndigheternas bord samt uppmärksammas i media. Typiska branscher för arbetsrelaterad människohandel och liknande exploatering är restaurang-, bygg-, städ-, trädgårds- och kosmetikbranschen samt hushållsarbete. I Finland har forskningen vid HEUNI-institutet speciellt tagit fasta på exploatering och diskriminerande behandling av utländsk arbetskraft inom restaurang- och städbranschen.³ I både Finland och i Sverige har också utländska bärplockare varit föremål för diskussion i både media och inom forskning. I nuläget har bärplockarna oftast inget anställningsförhållande och de är inte heller företagare. Under hösten har media flera gånger rapporterat om thailändska bärplockare som polisanmält sin arbetsgivare för bl.a. uteblivna löner och reseersättningar.⁴ Även minoritetsombudsmannen som fungerar som nationell rapportör om människohandel samt HEUNI-forskning har fäst uppmärksamhet vid bärplockarnas situation och påpekat att drag av människohandel kan finnas med i bilden.⁵ Utredningsman Markku Wallin har på arbets- och näringsministeriets

² Se *Global Slavery Index 2013*.

³ I synnerhet de två senaste HEUNI-rapporterna (*HEUNI 75/2013* och *HEUNI 76/2014*) har berört utnyttjande och diskriminering av utländsk arbetskraft i städ- och restaurangbranschen.

⁴ Se *HEUNI 67/2011* s. 141-145, *Rapport 2010* s. 143-145, *Lägesrapport 13* s. 22-24, *Leppäkorpi 2011* s. 119-121 samt följande pressmaterial:

Artikel i Vasabladet 16.07.2013 s. 5 ”Thailändare ivrigast plocka bär”

Nyhetsartikel på Iltalehtis webbsida, publicerad 12.9.2013:

http://www.iltalehti.fi/uutiset/2013091217482496_uu.shtml?utm_source=twitterfeed&utm_medium=twitter

Nyhetsartikel på Svenska Dagbladets (SvD) webbsida, publicerad 21.9.2013:

http://www.svd.se/nyheter/inrikes/barplockare-far-aka-hem-tomhanta_8540660.svd

Nyhetsartikel på Hufvudstadsbladets webbsida, publicerad 25.9.2013:

<http://hbl.fi/nyheter/2013-09-25/504276/barplockarna-vadjar-till-regeringen>

Nyhetsartikel på Kauppalehtis webbsida, publicerad 7.10.2013:

<http://www.kauppalehti.fi/etusivu/marjanpoimijoiden+oloista+ministeriotason+selvitys/201310529291?ext=rss>

Nyhetsartikel på Sveriges Televisions (SVT) webbsida, publicerad 7.10.2013:

<http://www.svt.se/nyheter/varlden/blabarplockare-polisanmaler-arbetsgivare>

⁵ Se nyhetsartikel på Iltalehtis webbsida, publicerad 12.9.2013:

http://www.iltalehti.fi/uutiset/2013091217482496_uu.shtml

(ANM) begäran undersökt bärplockarnas arbetssituation och därefter utarbetat ett förslag om hur missförhållandena kan elimineras. Kärnan i Wallins förslag är att företagen som köper bär ska ingå arbetsavtal med bärplockarna så att arbetet utförs i ett anställningsförhållande.⁶

Rekryteringen av utländsk arbetskraft till Finland sköts antingen direkt eller via rekryteringsföretag, varav det förstnämnda rekryteringssättet är det vanligare i grövre fall av utnyttjande. Det är fråga om relativt små företag, där näringsidkaren själv eller någon anställd ofta har utländsk bakgrund. Företagen hör dessutom inte till något arbetsgivarförbund.⁷ Som jämförelse kan nämnas att i Sverige har rekryteringen ofta skett via utländska bemanningsföretag samt av kriminella grupper som har för syfte att utnyttja offren i tvångsarbete, tiggeri eller organiserade stölder.⁸

Den rekryterade utländska arbetskraften i Finland kan delas in två grupper: personer som redan befinner sig i Finland med olika uppehållsstatus respektive personer som är bosatta utomlands. En hög andel har kommit från Sydostasien och deras syfte med att arbeta i Finland har varit att förbättra sin egen livssituation, en dröm så eftertraktad att de är beredda att pruta på arbetsvillkor och arbetsförhållanden, så länge de har möjlighet att förtjäna mer än i hemlandet. Kunskapen om det finländska samhället och språken som talas här har varit nästintill obefintlig och även arbetarnas yrkesskicklighet och examenspapper har ibland visat sig vara bristfälliga.⁹

1.2 Syfte och avgränsning

Syftet med denna juris magisteravhandling är att reda ut vad arbetsrelaterad människohandel är, hurudana uttryck detta fenomen tar samt relationen till ockerliknande diskriminering i arbetslivet. Centrala frågor är lagstiftningens definition av människohandel, de specifika dragen för arbetsrelaterad människohandel samt rättskipningens utmaningar, däribland gränsdragningar. Syftet nås genom att gällande rätt undersöks, dvs. lagstiftning, rättspraxis, doktrin samt även forskningsrapporter analyseras. På basis av undersökningen diskuteras reformer och förslag till förbättringar.

samt HEUNI 74/2012 s. 31-32.

⁶ Se ANM meddelande 14.3.2014.

⁷ Se Rapport 2010 s. 130, HEUNI 75/2013 s. 144 och HEUNI 76/2014 s. 115.

⁸ Se Lägesrapport 11 s. 15, Lägesrapport 12 s. 13 och Lägesrapport 13 s. 20-22.

⁹ Se HEUNI 68/2011 s. 63-64, HEUNI 75/2013 s. 143-144 och HEUNI 76/2014 s. 115.

Fokus i magisteravhandlingen ligger på arbetsrelaterad människohandel. Detta innebär att problematiken kring människohandel och sexualbrott (koppleri, pornografi, prostitution och sexköp) inte kommer att tas upp annat än till nödvändiga delar. Betoningen ligger på den straff- och processrättsliga aspekten av arbetsrelaterad människohandel och liknande exploatering, vilket medför att arbets-, finans- och migrationsrättsliga konsekvenser samt övriga samhällseffekter av denna typ av brottslighet behandlas endast i den mån det behövs för att förstå helheten. I centrum står straffbestämmelserna om människohandel (Strafflag 19.12.1889/39, härafter förkortad SL; SL 25:3 och 25:3a) respektive ockerliknande diskriminering i arbetslivet (SL 47:3a). Närliggande straffbestämmelser, såsom grovt ocker (SL 36:7) och olika arbetsbrott (SL 47 kap.) samt andra former av utnyttjande av (utländsk) arbetskraft tas upp enbart till ytliga delar.

I avhandlingen utreds enbart rättsläget i Finland. Internationella konventioner och rekommendationer, rättsfall från den Europeiska människorättsdomstolen (EMD) samt utländska rapporter tas upp, men endast i den mån de har relevans för utredning och rättskipning av människohandelsbrott i Finland.

1.3 Metod och material

I avhandlingen tillämpas en rättsdogmatisk metod, där gällande rätt¹⁰ undersöks utifrån lagstiftning, rättspraxis samt tillhörande doktrin. Rättskällorna används i huvudsak i enlighet med rättskällevärdet som förespråkats av *Aarnio* och *Peczenik*. Läran baserar sig på rättskällornas förpliktande karaktär, som enligt *Aarnio* och *Peczenik* utgör den bästa utgångspunkten för ett giltigt avgörande.¹¹ Rättskällevärdet är således framtagen för rättstillämpningen, dvs. domstolarnas verksamhet. En rättsforskare befinner sig dock i en annorlunda situation jämfört med en domare. Forskaren är varken tvungen att avgöra ett mål eller förpliktad att iaktta rättskällornas hierarki lika strikt som domaren.¹²

Enligt *Aarnio* och *Peczenik* kan rättskällorna delas in i tre kategorier: starkt förpliktande (skall), svagt förpliktande (bör) samt tillåtna (får). I den första kategorin hittas lag och sedvanerätt. Den andra kategorin innefattar förarbeten och prejudikat. Den sista kategorin,

¹⁰ Här används begreppet ”gällande rätt” i enlighet med Strömholms definition, m.a.o. som en neutral, traditionell och teknisk term i syfte att studera rättsreglerna i egenskap av normer, dvs. regler som förbinder och som anses allmänt giltiga. Se *Strömholm 1988* s. 9.

¹¹ *Aarnio 1989* s. 220-222, *Peczenik 1980* s. 48-51.

¹² De olika rollerna är ett argument i som *Timonen* lyft fram i sin kritik mot rättskällevärdet. Se *Timonen m.fl. 1994* s. 11-13 och jfr med *Aarnio 1989* s. 56-58 och 222.

tillåtna rättskällor, innehåller alla övriga källor än de ovan nämnda. Hit hör således rättslitteratur (doktrin), rättsjämförande och historiska argument samt värdeteorier (moral).¹³ Ytterligare en fjärde kategori kan tilläggas i form av förbjudna rättskällor, som inte kan läggas till grund för ett giltigt avgörande.¹⁴

Aarnio och Peczeniks rättskällelära anses representera en statisk modell, medan t.ex. *Timonen* och *Karhu* (f.d. Pöyhönen) förespråkar en dynamisk rättskällesyn. Enligt den dynamiska synen finns det ingen fastslagen hierarki mellan rättskällorna, utan det är omständigheterna i det enskilda fallet och den aktuella situationen som avgör hurudant viktförhållandet är mellan olika rättskällor.¹⁵ *Siltala* anser dock att varken den statiska eller dynamiska synen i dess rena form uppfyller kraven på en modern rättskällelära, som måste vara anpassad till utvecklingen på internationell nivå, bl.a. EU-rätten och avgöranden från EMD. Enligt *Siltala* bör en adekvat rättskällelära innehålla drag från både den statiska och den dynamiska modellen.¹⁶ Även *Syrjänen* framhåller vikten av balans mellan statiska och dynamiska drag.¹⁷

I avhandlingen kommer utgångspunkten att vara den statiska modellen i modifierad form och med inslag av dynamiskt tänkande. Denna ”moderna rättsdogmatiska metod” används dels för att avspegla den moderna rättsutvecklingen, dels för att människohandel som ett självständigt kriminaliserat brott i den finländska lagstiftningen är ett relativt nytt fenomen. Material i enlighet med den statiska rättskällelärans hierarki existerar således inte, i synnerhet när det gäller rättspraxis från högre rättsinstanser med rubriceringen människohandel.

I analysen av rättspraxis kommer även min egen praktiska erfarenhet att utnyttjas i viss mån. Erfarenheten har sin grund i mitt arbete som rättsreporter för den regionala dagstidningen *Vasabladet*. Reporteruppdraget har inneburit att jag bl.a. har bevakat rättegångar om arbetsrelaterad människohandel som handlagts i Österbottens tingsrätt och Vasa hovrätt åren 2012 och 2013 med uppföljning nu under 2014.

Källmaterialet består av den finska lagstiftningen, som inkluderar internationella konventioner. När det gäller inhemsk rättspraxis finns det ännu rätt få domstolsavgöranden, framförallt från högre rättsinstanser vad det gäller specifikt arbetsrelaterad människohandel och ockerliknande diskriminering i arbetslivet. De första fällande domarna för arbetsrelaterad

¹³ Beskrivning av rättskälleläran i *Aarnio 1989* s. 220-221. De enskilda rättskällorna beskrivs mer ingående på s. 222-247. Se även *Peczenik 1980* s. 48-53.

¹⁴ Se *Siltala 2004* s. 375.

¹⁵ Se *Timonen 1987* s. 9-15 samt *Pöyhönen 1988* s. 374-378 (om utveckling av logiken för den materiella prövningen och rättsprincipernas betydelse). Se även *Siltala 2004* s. 376-379.

¹⁶ Se *Siltala 2004* s. 379.

¹⁷ Se *Syrjänen 2008*, utvärderingen av Peczeniks lära s. 174 samt kritiken av Siltalas rättskällesyn s. 200-203.

människohandel gavs våren och sommaren år 2012 av Helsingfors tingsrätt respektive Birkalands tingsrätt.¹⁸ I avhandlingen behandlas däremot tre ännu färskare avgöranden från Österbottens tingsrätt plus ett avgörande från Vasa hovrätt, i och med att jag personligen följt med rättegångarna i dessa ärenden i egenskap av rättsreporter. Samtliga underrättsdomar har inte ännu vunnit laga kraft, två av fallen är under behandling i Vasa hovrätt. I det tredje och mest omfattande rättsfallet gav Vasa hovrätt dom i november 2013. Arbetsledaren som hovrätten (på samma grunder som tingsrätten) dömde för bl.a. människohandel har ansökt om besvärstillstånd hos HD. Trots att en slutgiltig bedömning saknas kan ärendena gott utnyttjas i denna avhandling till underlag för diskussion och för att lyfta fram problemområden.

Även några rättsfall från EMD tas upp i samband med genomgången av lagstiftningens innehåll. Ytterligare utnyttjas både inhemsk och utländsk rättsdoktrin samt publikationer och rapporter från bl.a. forskningsinstitutet HEUNI, som deltar i det internationella ADSTRINGO-projektet i syfte att förebygga arbetsrelaterad exploatering i Finland och området kring Östersjön.¹⁹ De utländska källorna används inte i syfte att göra en rättsjämförelse i traditionell mening, som innebär att (åtminstone) två rättsordningar ställs mot varandra i en vetenskaplig undersökning vars syfte är att få fram information om likheter respektive olikheter.²⁰ De utländska källorna används i stället som ett medel för att hitta argument och exempel.²¹

1.4 Disposition

Efter detta inledande kapitel följer en kort presentation av människohandel som ett globalt fenomen. Denna presentation består av en kort historisk tillbakablick samt en översikt av vilka överenskommelser som ingåtts på internationell nivå för att bekämpa människohandel.

Kapitel 3 och 4 utgör kärnan i avhandlingen. I kapitel 3 undersöks rättsläget i Finland, m.a.o. hur människohandel och ockerrelaterade brott har kriminaliserats. I kapitel 4 behandlas tre färskare avgöranden från Österbottens tingsrätt respektive Vasa hovrätt ingående, bl.a. vilka

¹⁸ Helsingfors tingsrätts dom 12/2880 och Birkalands tingsrätts dom 12/4042.

¹⁹ Se HEUNI 76/2014 s. 8.

²⁰ Om rättsjämförelse se t.ex. Husa 1998 s. 20-21 och 80.

²¹ Om att använda utländsk rätt som ett s.k. naturligt jämförelseobjekt se Strömholm 1988 s. 90 om den jämförande rättsforskningen: ”I alla tider har det varit naturligt för juristerna att jämföra egna rättsliga lösningar med sådana som förekommer i andra rättssystem och att i förekommande fall efterbilda sådant som förefallit ändamålsenligt.” Se även Timonen 1998 s. 99 där Timonen anger att avgöranden i främmande rättssystem kan fungera som argument för alternativa lösningar (finska: *vaihtoehdotjen osoittajina*).

gemensamma drag rättsfallen har. I anknytning till rättsfallen diskuteras indikatorer på arbetsrelaterad människohandel, gränsdragningar samt problemområden.

I kapitel 5 diskuteras den framtida utvecklingen kring människohandel och framförallt arbetsrelaterad sådan. Kapitlet inleds med en presentation av den nationella rapportören om människohandel samt hjälpsystemet för människohandelsoffer. Därefter presenteras betänkanden och utlåtanden som arbetsgrupper överlämnat till justitieministeriet för vidarebehandling. Betänkandena och utlåtandena innehåller förslag till lagändringar som berör människohandel och likartade brott. I kapitlet diskuteras även den allmänna uppfattningen om människohandel och arbetsrelaterat utnyttjande samt åsikter och förslag till åtgärder och reformer som lyfts fram i doktrin och forskning.

Magisteravhandlingen avslutas med kapitel 6. I kapitlet sammanfattas slutsatserna av den undersökning som gjorts i avhandlingen.

2 MÄNNISKOHANDEL SOM GLOBALT FENOMEN

2.1 Historisk utveckling och internationella överenskommelser

Människohandel som ett globalt problem är inget nytt fenomen. I början av 1900-talet låg fokus på att avskaffa slaveri och slavhandel genom olika internationella avtal. Den internationella konventionen om slaveri antogs år 1926 och kompletterades med ett protokoll 1953 samt en tilläggskonvention 1956.²² Ytterligare har överenskommelser ingått om s.k. vit slavhandel²³ (år 1904 och 1910), handel med kvinnor och barn (1921), handel med kvinnor (1933). Överenskommelserna om handel med kvinnor och barn från åren 1904-1933 har samlats i en enda konvention om bekämpande av handeln med människor och utnyttjande av andras prostitution. Konventionen antogs år 1949 och är mer omfattande än de tidigare överenskommelserna.²⁴ Konventionen är mest relevant för koppleribrott liksom FN-konventionen från 1979 om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor.²⁵ Till konventionen hör även ett fakultativt protokoll.²⁶

²² Slaverikonventionen trädde i kraft internationellt 9.3.1927 och i Finland 29.9.1927 (FördrS 7/1927).

²³ Termen ”vit slavhandel” användes för att särskilja prostitutionen av europeiska kvinnor och flickor från slavhandeln med den svarta befolkningen i Afrika. Historiker har dock kritiserat termen samt ifrågasatt karaktären av handeln med de europeiska kvinnorna som rekryterades och transporterades till kolonierna, framför allt hur ”grym och omänsklig” handeln egentligen var. Se *Rapport 2010* s. 30.

²⁴ Konventionen trädde i kraft i Finland år 1972 (FördrS 33/1972).

²⁵ Konventionen trädde i kraft för Finlands del 1986 (FördrS 68/1986).

²⁶ I kraft i Finland år 2001 (FördrS 21/2001).

Efter andra världskrigets slut ingicks flera folkrättsligt viktiga konventioner om de centrala mänskliga rättigheterna och friheterna. Till dessa allmänna konventioner räknas FN-konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter (MP-konventionen)²⁷, FN-konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter (ESK-konventionen)²⁸ samt Europarådets konvention om de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen)²⁹. Människohandel strider mot flera av bestämmelserna i de allmänna konventionerna. I MP-konventionen är det framför allt artikel 8 om förbud mot slaveri som är av stor vikt, men även artikel 2 (förbud om diskriminering p.g.a. kön), artikel 3 (lika rätt för män och kvinnor att åtnjuta MP-rättigheter) och artikel 26 (jämlighet inför lagen) har betydelse för utformandet av regelverk och praxis kring människohandel. Väsentliga artiklar i ESK-konventionen när det gäller människohandel och i synnerhet arbetsrelaterad sådan är artikel 6 (rätten till arbete), artikel 7 (rätten till rättvisa och gynnsamma arbetsvillkor), artikel 9 (rätten till social trygghet), artikel 11 (rätten till en tillfredsställande levnadsstandard) och artikel 12 (rätten till bästa möjliga fysiska och psykiska hälsa). I Europakonventionen ingår förbudet mot slaveri och tvångsarbete i artikel 4.³⁰

Av betydelse är ytterligare den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna, som antogs av FN:s generalförsamling år 1948. Relevanta för människohandelsbrott är åtminstone artikel 1 (människans frihet och jämlighet), artikel 3 (rätten till liv, frihet och personlig säkerhet), artikel 4 (förbud mot slaveri) och artikel 5 (förbud mot tortyr eller grym, omänsklig eller förnedrande behandling).³¹

I och med EU:s uppkomst blev rörligheten friare i många avseenden. Förutom de s.k. fyra friheterna (varor, tjänster, personer och kapital) överskrider även brottsligheten nationsgränserna. För att samordna och harmonisera medlemsstaternas lagstiftning och praxis inom olika områden används förordningar, direktiv och beslut. För straffrättens har framför allt rambesluten som antogs i början av 2000-talet haft en betydande inverkan på rättsutvecklingen.³² År 2002 antogs ett rambeslut om bekämpande av människohandel (2002/629/RIF). Rambeslutet har ersatts med direktiv 2011/36/EU av den 5 april 2011 om

²⁷ I kraft i Finland 23.3.1976 (FördrS 7/1976).

²⁸ I kraft i Finland 3.1.1976 (FördrS 6/1976).

²⁹ Ikraft i Finland 10.5.1990 (FördrS 18/1990).

³⁰ Se även *RP 34/2004* s. 9-10 om internationella överenskommelser och beslut.

³¹ Se även *RP 34/2004* s. 9 om internationella överenskommelser och beslut.

³² Se *Miettinen 2013* s. 82-83 och 90-92.

förebyggande och bekämpande av människohandel, om skydd av dess offer. Genom direktivet antogs ett integrerat, holistiskt och människorättsbaserat synsätt i kampen mot människohandel och en vidare definition på människohandel infördes jämfört med rambeslutet.³³ Ytterligare har direktiv antagits om uppehållstillstånd till tredjelandsmedborgare som fallit offer för människohandel³⁴ samt om minimistandarder för sanktioner och åtgärder mot arbetsgivare för tredjelandsmedborgare som vistas olagligt inom unionen³⁵.

Ytterligare antogs EU:s stadga om de grundläggande rättigheterna vid Europeiska rådets möte i Nice den 7 december 2000. När Lissabonfördraget trädde i kraft den 1 december 2009 fick stadgan (med tillägg från december 2007) samma rättsliga status som grundfördragen. EU-stadgan fastställer etiska principer och rättigheter som rör värdighet, frihet, jämlikhet, solidaritet, medborgarskap och rättskipning för EU-medborgarna och personer bosatta inom EU. Medan Europakonventionen är begränsad till skydd av civila och politiska rättigheter, omfattar stadgan utöver skyddet för dessa även arbetstagares sociala rättigheter, skydd av personuppgifter, bioetik och rätten till en god förvaltning. I stadgans artikel 5 finns ett uttryckligt förbud mot slaveri, tvångsarbete och människohandel. EU-stadgan kan dock bara tillämpas rättsligt när EU:s institutioner och medlemsstater implementerar EU-rätten. Stadgan utsträcker således inte unionens befogenheter utöver dem som ingår i grundfördragen.³⁶

Andra faktorer som inverkat på förekomsten av människohandel är upplösningen av östblocket (Berlinmurens fall, upplösning av Sovjetunionen samt gradvis upplösning av Jugoslavien) i slutet av 1980-talet och början av 1990-talet. Ännu under 1980-talet betraktades inte människohandel som ett internationellt problem, vilket till stor del berodde på att resor och transporter stävjades av den stränga visumkontrollen vid statsgränserna. I upplösningarnas kölvatten följde instabila statsstrukturer, ekonomisk ojämlikhet och svåra levnadsförhållanden samt drömmar om ett nytt bättre liv i väst, vilket skapade en grogrund för människohandel och likartade brott.³⁷

³³ Direktiv 2011/36/EU skäl 6 och 11.

³⁴ Direktiv 2004/81/EG av den 29 april 2004 om uppehållstillstånd till tredjelandsmedborgare som fallit offer för människohandel eller som har fått hjälp till olaglig invandring och vilka samarbetar med de behöriga myndigheterna.

³⁵ Direktiv 2009/52/EG av den 18 juni 2009 om minimistandarder för sanktioner och åtgärder mot arbetsgivare för tredjelandsmedborgare som vistas olagligt.

³⁶ Om EU-lagstiftningen och EU-stadgan
http://europa.eu/legislation_summaries/glossary/charter_fundamental_rights_sv.htm

³⁷ Se *RP 34/2004* s. 6, *Utredning 39/2013* s. 17.

I dag utförs människohandeln globalt sett ofta i form av organiserad brottslig verksamhet. En grundsten i kampen mot människohandel utgörs av FN-konventionen mot gränsöverskridande organiserad brottslighet (den s.k. Palermokonventionen) samt tilläggsprotokollet om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn. Tilläggsprotokollet är delvis överlappande samt ska tolkas tillsammans med konventionen.³⁸ Palermokonventionen antogs den 15 november 2000 och trädde i kraft internationellt den 29 september 2003.³⁹ Tilläggsprotokollet om människohandel trädde i kraft internationellt den 25 december 2003.⁴⁰ Till konventionen hör ytterligare två tilläggsprotokoll om människosmuggling respektive olaglig tillverkning av och handel med skjutvapen, deras delar och komponenter och ammunition.⁴¹ Palermokonventionen och dess tilläggsprotokoll utgör ett bevis på att ett stort framsteg togs i kampen mot människohandel, eftersom en definition av människohandel för första gången slogs fast i en internationell överenskommelse.⁴²

År 2005 i Warszawa antog Europarådet en konvention om bekämpande av människohandel (EKMH). Konventionen, som kompletterar bestämmelserna i Palermokonventionen, trädde i kraft internationellt i februari 2008.⁴³ Utgångspunkten är de mänskliga rättigheterna och prioritering av skyddet av personer som fallit offer för människohandel. Syftet är att bekämpa människohandel samtidigt som jämställdheten mellan kvinnor och män säkerställs. Konventionen innehåller även ett självständigt övervakningssystem (GRETA) för att säkerställa att bestämmelserna effektivt sätts i kraft bland avtalsparterna.⁴⁴

Som ett led i kampen mot människohandel och i synnerhet som en direkt konsekvens av Palermokonventionen och EKMH valde EMD att utvidga tolkningen av artikel 4 i Europakonventionen (förbudet mot slaveri och tvångsarbete). I ärendet *Rantsev v. Cypern och Ryssland* slog EMD fast att artikel 4 omfattar även människohandel enligt den definition som ingår i Palermokonventionens tilläggsprotokoll om människohandel respektive EKMH. EMD

³⁸ Se *UN Guides 2004* s. 247 I A.1 punkt 1 samt artikel 1 punkt 1 i tilläggsprotokollet om människohandel.

³⁹ Finland undertecknade konventionen och tilläggsprotokollet 12.12.2000 och konventionen trädde i kraft 11.03.2004 (FördrS 20/2004).

⁴⁰ I kraft i Finland 7.10.2006 (FördrS 71/2006).

⁴¹ Människosmugglingsprotokollet trädde i kraft internationellt 28.1.2004 och i Finland 7.10.2006 (FördrS 73/2006). Skjutvapenprotokollet trädde i kraft internationellt 3.7.2005 och i Finland 16.6.2011 (FördrS 74/2011).

⁴² Se *RP 34/2004* s. 6 och 10-11 samt *Utredning 39/2013* s. 15-16.

⁴³ I Finland godkände riksdagen i maj 2012 regeringens proposition om bl.a. lag om sättande i kraft av konventionen (RP 122/2011). Konventionen trädde i kraft 1.9.2012 (FördrS 43-46/2012).

⁴⁴ Se EKMH kapitel VII.

konstaterade att människohandel utgör ett hot mot mänsklig värdighet och de grundläggande friheterna och således strider människohandel med de värden som råder i ett demokratiskt samhälle och som skyddas i Europakonventionen. Att tolka artikel 4 som ett förbud mot människohandel är därför i samklang med de nutida samhällsförhållandena. Konkret innebär EMD:s tolkning att för att pröva om en kränkning av artikel 4 skett är det inte nödvändigt att definiera ett specifikt förfarande som slaveri, trälldom, tvångs- eller obligatoriskt arbete (enligt ordalydelsen i Europakonventionen), utan det räcker att förfarandet utgör människohandel.⁴⁵

När det gäller skydd av barn mot människohandel finns FN-konventionen om barnets rättigheter som trädde i kraft år 1990.⁴⁶ År 2000 kompletterades konventionen med två fakultativa protokoll. Det första protokollet⁴⁷ gäller indragning av barn i väpnade konflikter medan det andra protokollet⁴⁸ föreskriver om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi. Ytterligare ett tilläggsprotokoll antogs i december 2011. Tilläggsprotokollet möjliggör att FN:s barnkommitté kan ta emot individuella och mellanstatliga klagomål om kränkningar av barnkonventionen och dess fakultativa protokoll. Tilläggsprotokollet innehåller även en mekanism för att utreda allvarliga och systematiska kränkningar.⁴⁹

2.2 Specifikt om arbetsrelaterad människohandel och liknande exploatering

ILO har antagit tre centrala konventioner för människohandel och tvångsarbete: konventionen angående tvångs- eller obligatoriskt arbete (nr 29) år 1930⁵⁰, konventionen angående avskaffande av tvångsarbete (nr 105) år 1957⁵¹ samt konventionen om förbud mot och omedelbara åtgärder för att avskaffa de värsta formerna av barnarbete (nr 128) år 1999⁵². Ytterligare har konventioner ingåtts om migranters rättigheter ifråga om arbete.⁵³ År 1998 antog ILO även en deklARATION om de grundläggande principerna och rättigheterna i

⁴⁵ Se EMD:s avgörande i *Rantsev v. Cypern och Ryssland* 282 §.

⁴⁶ I Finland trädde konventionen i kraft 1991 (FördrS 59-60/1991).

⁴⁷ I kraft i Finland 10.5.2002 (FördrS 31/2002).

⁴⁸ Det andra protokollet trädde i kraft internationellt 18.1.2002, för Finlands del 1.7.2012 (FördrS 41/2012).

⁴⁹ Finland undertecknade protokollet i februari 2012. Ratificeringen pågår ännu. Se *UM pressmeddelande 39/2012* samt *Rapport 2012* s. 18.

⁵⁰ ILO antog konventionen 28.6.1930 och den trädde i kraft internationellt 1.5.1932. I kraft i Finland 13.1.1937 (FördrS 44/1935).

⁵¹ ILO antog konventionen 25.6.1957 och den trädde i kraft internationellt 17.1.1959. I kraft i Finland 27.5.1961 (FördrS 17/1960).

⁵² ILO antog konventionen 17.6.1999 och den trädde i kraft internationellt 19.11.2000. I kraft i Finland 17.1.2001 (FördrS 16/2000).

⁵³ ILO:s konventioner nr 97, 143 och 181.

arbetslivet, varav två av de fyra principerna gäller avskaffande av tvångs- eller obligatoriskt arbete respektive barnarbete.⁵⁴

Centrala mål för ILO:s arbete är kriminalisering av tvångsarbete och avskaffande av de värsta formerna av barnarbete, att säkerställa att gärningsmän och andra delaktiga ställs inför rätta samt identifiering av och skydd för offren. ILO har även utfärdat rekommendationer och riktlinjer som riktar sig till lagstiftare, polis och arbetsmyndigheter.⁵⁵ Konkreta exempel på denna typ av riktlinjer är listorna över indikatorer på människohandel, som kan användas bl.a. som hjälpmedel vid insamling av bevismaterial i brottsutredningar.⁵⁶ (Mer om indikatorerna i avsnitt 4.2.)⁵⁷

3 RÄTTSLÄGET I FINLAND

3.1 Bakgrund till kriminaliseringen

Ändringarna i den straffrättsliga regleringen och kriminaliseringen av människohandel var i huvudsak att förbättra möjligheterna att bekämpa människohandel, koppleri och prostitution, uppfylla de internationella förpliktelserna samt fylla nationella behov regleringsändringar.⁵⁸ Före lagändringen (L 650/2004) trädde i kraft i augusti 2004 fanns inga explicita bestämmelser om människohandel i strafflagen. De närmast tillämpbara bestämmelserna på denna typ av brott var främst bestämmelserna om frihetsberövande, grovt frihetsberövande, människorov, köp av sexuella tjänster av ung person samt om koppleri.⁵⁹

Till följd av den detaljerade regleringen som antagits på internationell nivå, främst genom Palermokonventionen och dess tilläggsprotokoll, ansågs behovet av en tydlig reglering i den nationella straffrättsliga lagstiftningen vara stort. Enbart en komplettering av de befintliga straffbestämmelserna ansågs inte vara tillräcklig, utan för tydlighetens skull var det nödvändigt att kriminaliseringen av människohandel skedde genom nya, explicita bestämmelser.⁶⁰ Bestämmelsen om människorov (dåvarande SL 25:3) ersattes därför med en bestämmelse om grov människohandel (nuvarande SL 25:3a) samt en grundbestämmelse om

⁵⁴ <http://www.ilo.org/declaration/thedeclaration/textdeclaration/lang--en/index.htm>

⁵⁵ Se *ILO Guidelines 2005* s. 1-2.

⁵⁶ Se *ILO Indicators 2009*.

⁵⁷ Se *ILO Guidelines 2005* s. 3.

⁵⁸ Se *RP 34/2004* s. 1 och 62.

⁵⁹ Se *RP 34/2004* s. 8.

⁶⁰ Se *RP 34/2004* s. 52.

människohandel intogs (nuvarande SL 25:3).⁶¹ SL 25 kap. om brott mot friheten har sedan utökats med två straffbestämmelser om olagligt framkallande av samtycke till adoption (SL 25:3b) respektive olaglig adoptionsförmedling (SL 25:3c), vilka trädde i kraft 1.7.2012 genom L 28/20.1.2012.

3.2 *Strafflagens grundbestämmelse om människohandel*

3.2.1 Allmänt om rekvisitets innehåll och struktur

I regeringspropositionen anges att bestämmelsen om människohandel baserar sig på innehållet i Palermokonventionens tilläggsprotokoll om människohandel samt EU:s rambeslut. Bestämmelsen är tillämplig på både gränsöverskridande människohandel och människohandel som enbart begås inom Finlands gränser. Artikel 4 i tilläggsprotokollet tillåter att tillämpningsområdet begränsas till enbart gränsöverskridande brott, men i Finland valdes det alternativ som ger ett bredare tillämpningsområde.⁶² Straffskalan för människohandel är fängelse i minst fyra månader och högst sex år (SL 25:3,2).

Rekvisitet för människohandel innehåller tre delelement: medel, metoder och syfte. De tre delelementen presenteras i tur och ordning i de tre följande avsnitten (avsnitt 3.2.2–3.2.4). Samtliga delelement måste föreligga för att rekvisitet ska uppfyllas. Därtill måste det finnas ett samband mellan delelementen. Detta innebär att de medel som anges i rekvisitet måste leda till att metoderna som uppräknas i rekvisitet används och syftet med förfarandet ska vara något av de syften som anges i rekvisitet.⁶³

3.2.2 Medel

I SL 25:3,1 räknas medlen upp i punkterna 1-4. I punkt 1 anges som medel att ”utnyttja någon annans beroendeställning eller skyddslösa läge”. Ordalydelsen avviker från definitionen i artikel 3 (a) i Palermokonventionens tilläggsprotokoll om människohandel, men innehållet i SL 25:3,1 punkt 1 motsvarar det maktmissbruk eller missbruk av en annan persons utsatta belägenhet som anges i tilläggsprotokollet. I tolkningskommentar nr 63 till tilläggsprotokollet definieras utsatt läge (*position of vulnerability*) som vilken situation som helst där den berörda personen inte har något annat faktiskt eller godtagbart alternativ än att underkasta sig

⁶¹ Se RP 34/2004 s. 8 och 89.

⁶² Se RP 34/2004 s. 89 och artikel 4 i tilläggsprotokollet om människohandel.

⁶³ Se RP 34/2004 s. 89.

utnyttjandet.⁶⁴ I regeringspropositionen anges att uttrycket ”skyddslöst läge” motsvarar begreppet i tilläggsprotokollet. Dock påpekas det i regeringspropositionen att en skillnad i levnadsstandard mellan utgångslandet och destinationslandet inte i sig utgör ett bevis, utan endast en faktor som ska beaktas i en helhetsbedömning av den utsatta personens ställning. Att levnadsstandarden är lägre i utgångslandet behöver inte betyda att en persons utsatta position har utnyttjats och att personen blivit föremål för människohandel.⁶⁵

I regeringens proposition anges att en beroendeställning för det första kan följa av familje-, släkt-, arbets-, hyres- eller skuldförhållanden eller av vistelse på anstalt. Ett jämförbart förhållande kan vara att en drogmissbrukare är beroende av personen som levererar narkotikan. Beroendeställning kan också uppkomma genom att offret utsätts för hot om t.ex. att avslöja brott som offret begått eller att anmäla offret till myndigheter för olaglig vistelse i landet. Typiskt för ett beroendeförhållande är även att offret för människohandel har varit tvungen att överlämna pass eller andra viktiga dokument till en annan person, vanligtvis gärningsmannen. Gärningsmannen kan dock vara en tredje person som utnyttjar att offret befinner sig i en beroendeställning till en annan person. Med ett sådant tredjepersonsförhållande jämföras att en beroendeställning hos offrets nära anhöriga utnyttjas.⁶⁶

Skyddslöst läge kan enligt regeringspropositionen följa av brottsoffrets ekonomiska situation, bostadslöshet, unga ålder eller flyktingskap. Även brottsoffrets eller en nära anhörigs allvarliga sjukdom eller rusmedelsmissbruk kan leda till skyddslöshet. Ytterligare kan brottsoffret vara försatt i ett skyddslöst läge p.g.a. svår social ställning t.ex. till följd av tidigare prostitution. En ökad grad av utsatthet kan uppstå hos personer som upplevt sexuellt våld eller annat våld som påverkat personens psykiska tillstånd. Speciellt i fråga om unga personer kan det skyddslösa läget bero på att den unga personen utsatts för sexuellt utnyttjande eller försumats som barn.⁶⁷

På basis av SL 25:3,1 punkt 1 kan även den som sköter transporten, mottagandet eller inkvarteringen dömas som gärningsman och inte endast som medhjälpare. Motiveringen är att

⁶⁴ Se *UN Interpretative notes 2000* tolkningskommentar nr 63 s. 12. Samma definition återfinns i direktiv 36/2011/EU artikel 2(2).

⁶⁵ Se *RP 34/2004* s. 90.

⁶⁶ Se *RP 34/2004* s. 90.

⁶⁷ Se *RP 34/2004* s. 90.

offret för människohandel är beroende av dessa personer eller försatt i ett skyddslöst läge när dessa arrangemang (transport m.m.) utförs.⁶⁸

Som medel i SL 25:3,1 punkt 2 anges att ”vileleda någon annan eller genom att utnyttja att någon vilseletts”. Att vileleda kan också innebära att utnyttja misstag, vilket är en jämställning som återfinns i SL 36:1 om bedrägeri. Som exempel på vileledande anges i regeringspropositionen att en person getts felaktig information om arbetsförhållanden eller ersättningar. Vileledandet ska dock höra ihop med omständigheter som ur ett helhetsperspektiv är viktiga. Mindre avvikelser i fråga om t.ex. löner innebär inte i sig att en person har vilseletts och blivit offer för människohandel.⁶⁹ Dock är det vanligt att någon form av lönemanipulation förekommer i samband med arbetsrelaterad människohandel, t.ex. att en del av lönen ”göms undan” på ett konto som arbetaren inte har tillgång till. Att lönen betalas som klumpsummor är ett annat sätt att försöka kringgå betalningsskyldigheten. En annan betydelsefull aspekt är att en utländsk arbetare själv inte nödvändigtvis reagerar på att lönen är orimligt låg, i synnerhet inte om arbetaren kommer från mycket fattiga förhållanden och saknar utbildning alternativt har mycket låg utbildningsgrad.⁷⁰

Ett tredje medel enligt SL 25:3,1 punkt 3 är att ”betala ersättning till en person som har kontroll över en annan person”. Med detta avses köp av en annan person. Ersättningen behöver inte betalas direkt till personen som har kontroll över offret, förutsatt att ersättningen leder till personen som har kontroll samtycker till mellanhandsarrangemanget. För straffbarhet krävs att ersättningen har lett till att offret överlämnats, det räcker således inte att ersättning betalats eller att samtycke getts om åtgärderna inte leder till att kontrollen över offret överförs. En utförd betalning kan dock betraktas som ett straffbart försök till människohandel.⁷¹

Det fjärde medlet har samband med punkt 3 som beskrevs i föregående stycke. Enligt SL 25:3,1 punkt 4 är det fjärde medlet att ”ta emot sådan ersättning”, dvs. ersättning för att överlåta kontrollen över en annan person. Det är alltså fråga om att sälja en annan person. Förutsättningen för straffbarhet är att offret överlämnats till följd av att en ersättning mottagits.⁷²

⁶⁸ Se *RP 34/2004* s. 90.

⁶⁹ Se *RP 34/2004* s. 90.

⁷⁰ Se *HEUNI 67/2011* s. 119-120 samt *Rapport 2010* s. 136-137.

⁷¹ Se *RP 34/2004* s. 91.

⁷² Se *RP 34/2004* s. 91.

Det finns ett undantag specifikt i fråga om medlen. I SL 25:3,2 föreskrivs att om offret är yngre än aderton (18) år behöver inget av de medel som nämnts i punkt 1-4 ha använts för att rekvisitet för människohandel ska uppfyllas. Det är således endast metoderna och syftet som är relevant för bedömningen av människohandel med barn och tonåringar som inte har fyllt aderton år.

3.2.3 Metoder

Efter listan över medlen följer en uppräknig av metoderna i SL 25:3,1. Dessa är att ta kontroll över, rekrytera, överlåta, transportera, ta emot eller inhysa någon.

Att ta kontroll över en annan person är en enskild metod som omnämns explicit för att förtydliga att en person kan vara föremål för människohandel utan att han eller hon förflyttar sig från en plats till en annan.⁷³ Med begreppet ”att ta kontroll över någon” avses att personen ifråga förlorar sin frihet. Den som tar kontrollen tar sig rätt att råda över personen, en handling som alltså går längre än vanligt frihetsberövande. Det är ett fortgående brott som pågår så länge som offret är förhindrat att frigöra sig från gärningsmannens kontroll. Preskriberingen av åtalsrätten börjar således löpa först när offret inte längre är under gärningsmannens kontroll.⁷⁴

Med rekrytering avses att någon lockas eller ombeds bli föremål för människohandel. Rekryteringen kan ske genom samtal mellan två eller flera människor och anses vara genomförd först då personen som rekryteras samtycker till att bli föremål för människohandel. Samtycke till rekrytering kan vara att personen vidtar åtgärder som hör ihop med människohandel, t.ex. reser iväg till landet där personen utnyttjas sexuellt eller sätts i tvångsarbete. I de tidiga skedena av rekryteringen, dvs. innan samtycke getts och rekryteringen är genomförd, är det fråga om straffbart försök.⁷⁵

Överlåtelsen av en person till människohandel kan ske mot betalning eller utan betalning. Personen kan överlåtas av den som har kontrollen över honom eller henne eller av en tredje person. Med transporter avses alla former av överförande av en person från en plats till en annan under samtliga skeden av resan, dvs. även överföring till mellanetapper. På motsvarande sätt gäller emottagande av en person förutom mottagande på den slutliga

⁷³ Se *RP 34/2004* s. 91.

⁷⁴ Se *RP 34/2004* s. 92.

⁷⁵ Se *RP 34/2004* s. 92.

destinationsorten även mottagande under mellanetapper. Även inhysning kan ske under resan och vid slutdestinationen. Att omnämna inhysning som ett särskilt tillvägagångssätt ansågs nödvändigt med tanke på att den som inhyser en annan person inte nödvändigtvis har tagit kontroll över personen som inhyses. Inhysning innebär inte bara att man ordnar ett mera permanent ställe att vistas på, utan även hysande i betydelsen ”ge husrum åt” eller ”härbergera”, som avses i Palermokonventionens tilläggsprotokoll om människohandel artikel 3 (a) samt i direktiv 2011/36/EU artikel 2 (1).⁷⁶

3.2.4 Syfte

3.2.4.1 Allmänt

I SL 25:3,1 beskrivs människohandels syfte explicit. Det är fråga om att, genom att använda de medel och metoder som nämns i rekvisitet, göra någon till föremål för sexuellt utnyttjande enligt SL 20:9,1 punkt 1 eller därmed jämförbart sexuellt utnyttjande, försätta någon i tvångsarbete eller andra förhållanden som kränker människovärdet eller avlägsna organ eller vävnader i ekonomiskt vinningssyfte. Människohandels syfte är en slags underkategori till eller precisering av uppsåtet. Gärningsmannens uppsåt ska däremot omfatta alla delmoment, vilket ger uppsåtet en bredare dimension än enbart ett explicit syfte. (Mer om uppsåtet i avsnitt 3.2.5).

För att uppfylla rekvisitdelen för syfte är det tillräckligt att gärningsmannen haft för avsikt att göra offret till föremål för något av de beskrivna förhållandena. Offret behöver således inte konkret ha blivit utsatt för t.ex. sexuellt utnyttjande eller tvångsarbete.⁷⁷

3.2.4.2 Sexuellt utnyttjande

I fråga om sexuellt utnyttjande är begreppet vidare än vad som avses i SL 20 kap. om sexualbrott. Begreppet omfattar m.a.o. mer än vad som bestraffas som specifika sexualbrott, vilket medför att prostitution kan inkluderas och därigenom är lagstiftningen i samklang med de internationella instrumenten.⁷⁸ För att ytterligare förtydliga vad som avses med prostitution togs en hänvisning till SL 20:9,1 punkt 1 (om koppleri) in i straffbestämmelsen om

⁷⁶ Se *RP 34/2004* s. 92.

⁷⁷ Se *RP 34/2004* s. 92.

⁷⁸ Notera dock att Palermokonventionens tilläggsprotokoll om människohandel endast föreskriver om prostitution som en form av människohandel. I övrigt står det konventionsstaterna fritt att reglera prostitution och sexuellt utnyttjande i nationell lagstiftning. Se *UN Interpretative notes 2000* tolkningskommentar nr 64 s. 12.

människohandel.⁷⁹ Sexuellt utnyttjande som kan jämföras med prostitution kan t.ex. vara att offret för människohandel avsiktligt ska användas vid framställning av pornografi eller i pornografiska framställningar. Pornografin behöver inte vara av sådan art som är kriminaliserad. Om personen som används för pornografi är myndig kräver rekvisitet för människohandel att det sexuella utnyttjandet kan jämföras med prostitution. Ett enskilt utnyttjande bör bedömas som sexualbrott (dvs. inte människohandelsbrott i första hand) och även bestämmelserna om pornografi kan bli tillämpliga. Om det däremot är fråga om en person under aderton år är deltagandet i pornografi automatiskt sådant sexuellt utnyttjande som är jämförbart med prostitution.⁸⁰

3.2.4.3 Tvångsarbete

Den andra syfteskategorin gäller tvångsarbete. På internationell nivå har ingen entydig definition av tvångsarbete slagits fast. I Palermokonventionens tilläggsprotokoll om människohandel samt i EKMH lyder formuleringen ”tvångsarbete eller tvångstjänster, slaveri eller bruk och sedvänjor som kan jämföras med slaveri, trälldom”⁸¹, medan det i direktiv 2011/36/EU föreskrivs om ”tvångsarbete eller tvångstjänster, inklusive tiggeri, slaveri eller slaverilikhande förhållanden, trälldom”⁸². I det andra fakultativa protokollet till FN:s barnkonvention föreskrivs endast om att ”sätta barnet i tvångsarbete”.⁸³ I Europakonventionen gäller förbudet ”slaveri eller trälldom” och ”tvångsarbete eller obligatoriskt arbete”⁸⁴ och i fråga om det sistnämnda begreppet ingår en lista⁸⁵ i konventionen på några former av arbete som är undantagna (arbete som utförs av personer som avtjänar fängelsestraff, tjänstgöring av

⁷⁹ I SL 20:9,1 punkt 1 avses med prostitution ”samlag eller en därmed jämförlig sexuell handling som utförs av någon mot ersättning eller för en uppenbart sedlighetssårande handling som mot ersättning utförs av ett barn under aderton år.”

⁸⁰ Se *RP 34/2004* s. 92-93.

⁸¹ ”[F]orced labour or services, slavery or practices similar to slavery, servitude”, se artikel 3(a) i tilläggsprotokollet om människohandel respektive artikel 4(a) i EKMH.

⁸² Se artikel 2(1) i direktiv 2011/36/EU.

⁸³ ”Engagement of the child in forced labour”, se det fakultativa protokollet om handel med barn, barnprostitution och barnpornografi artikel 3(1) a (i) c.

⁸⁴ ”[S]lavery or servitude” respektive ”forced or compulsory labour”, se Europakonventionen artikel 4(1) och (2).

⁸⁵ EKMH artikel 3(3) i den engelska versionen: For the purpose of this Article the term “forced or compulsory labour” shall not include:

- (a) any work required to be done in the ordinary course of detention imposed according to the provisions of Article 5 of this Convention or during conditional release from such detention;
- (b) any service of a military character or, in case of conscientious objectors in countries where they are recognised, service exacted instead of compulsory military service;
- (c) any service exacted in case of an emergency or calamity threatening the life or well-being of the community;
- (d) any work or service which forms part of normal civic obligations.

militär art, dvs. värnpliktsarbete, tjänstgöring vid nödläge eller hotande samhällsolycka samt arbete som följer av de normala medborgerliga skyldigheterna).

Ytterligare vägledning om tvångsarbete hittas i ILO:s konventioner. I konventionen från 1930 om tvångs- eller obligatoriskt arbete syftar begreppet på alla slags arbeten eller tjänster som med hot om straff krävs av en person och som personen ifråga inte frivilligt erbjudit sig att utföra.⁸⁶ Ytterligare ingår en lista över undantag som motsvarar listan i Europakonventionen.⁸⁷ I ILO-konventionen från år 1957 om avskaffande av tvångsarbete ges exempel på olika användningsformer för tvångsarbete som konventionsstaterna ska avskaffa och avhålla sig ifrån. Tvångsarbete förbjuds bl.a. som medel för politisk påtryckning eller skolning, som form av mobilisering av arbetskraft i syfte att främja den ekonomiska utvecklingen, som arbetsdisciplinär åtgärd samt som straff för deltagande i strejk eller i diskriminerings syfte (av ras, sociala, nationella eller religiösa skäl).⁸⁸ Kopplingen mellan stat och slavarbete är dock inte lika stark i dag som då konventionerna ingicks. Nutidens slavdrivare är i stället företag och privatpersoner.⁸⁹

Enligt ILO:s riktlinjer omfattar uttrycket ”med hot om straff” i definitionen av tvångsarbete inte endast straffrättsliga sanktioner, utan även påföljder som t.ex. förlust av rättigheter och privilegier. I riktlinjerna anges sex indikatorer på tvångsarbete: fysiskt eller sexuellt våld, begränsad rörelsefrihet, skuldslateri eller bundet arbete (dvs. arbetsinsatsen utgör en säkerhet för avbetalning av skulder eller avgifter för inkvartering och mat), innehållning av lön eller vägran att alls betala lön, konfiskering av pass och identitetsbevis samt hot om att avslöja för myndigheter att arbetstagaren vistas illegalt i landet, vilket jämföras med utpressning.⁹⁰

EMD har i fråga om terminologin i Europakonventionen och ILO-konventionen från år 1930 (nr 29) ansett att ordet ”labour” ska ges samma breda betydelse som ordet ”work” respektive den franska motsvarigheten ”travail”, m.a.o. ska ordet ”labour” inte begränsas till att endast syfta på kroppsarbete (*manual work, manual labour*).⁹¹ Utgångspunkten är således att alla former av arbete kan bli föremål för bedömning av huruvida en person är föremål för tvångsarbete. Detta uttalande av EMD har betydelse inte enbart för tolkning av engelska

⁸⁶ ILO:s konvention nr 29 från år 1930 artikel 2 första stycket.

⁸⁷ ILO:s konvention nr 29 från år 1930 artikel 2 andra stycket.

⁸⁸ ILO:s konvention nr 105 från år 1957 artikel 1.

⁸⁹ Se *Rapport 2010* s. 145.

⁹⁰ Se *ILO Guidelines 2005* s. 19-21.

⁹¹ Se EMD:s avgörande i *Van der Musselle v. Belgien* 32-33 § s. 12-13 i den engelska textversionen.

dokument, utan även för översättningar till andra språk. EMD:s ståndpunkt är även motiverad med hänsyn till tolkningsreglerna i Wienkonventionen om traktaträtten.⁹² Exempelvis föreskriver artikel 31 i Wienkonventionen att traktat ska tolkas ärligt i överensstämmelse med den gängse betydelsen av traktatens uttryck med beaktande av sammanhang, ändamål och syfte. Vidare föreskriver artikel 33(3) i Wienkonventionen att traktatens uttryck förutsätts ha samma betydelse i varje bestyrkt text.

I praxis från den forna Europakommissionen⁹³ ställdes två kriterier för tvångsarbete som avses i artikel 4 i Europakonventionen. För det första ska arbetet utföras mot personens vilja och för det andra ska antingen plikten att utföra arbetet vara obefogad (*unjust*) eller förtryckande (*oppressive*) eller så ska utförandet av arbetet innebära en påfrestning som hade kunnat undvikas (*an avoidable hardship*), m.a.o. ska arbete vara överflödigt uttröttande (*needlessly distressing*) eller tämligen besvärande (*somewhat harassing*).⁹⁴ Således innebär tvångsarbete att arbetet utförs under hot om någon form av sanktion och utförandet i sig är plågsamt eller utmattande i och med att utförandet sker under klandervärda förhållanden (inhuman arbetsmiljö och arbetstid, utebliven lön och andra förmåner etc.).⁹⁵

3.2.4.4 Förhållanden som kränker människovärdet

Det tredje syftesslaget, förhållanden som kränker människovärdet, är beroende av tid och kultur. Exempel på sådana förhållanden är system som kan jämföras med slaveri och förfaranden som nämns i FN:s tilläggskonvention från år 1956 om undertryckande av slaveri, slavhandel samt med slaveri jämförbara institutioner och sedvänjor. I tilläggskonventionen föreskrivs bl.a. om gäldslaveri, livegenskap, tvångsäktenskap, överlämnande av barn (under 18 år) för sexuellt utnyttjande eller för tvångsarbete.⁹⁶ När det gäller arbetsrelaterad människohandel kan i synnerhet gäldslaveri vara för handen. Gäldslaveri definieras i artikel 1(a) i tilläggskonventionen som ett tillstånd där gäldenären har förbundit sig att som säkerhet för gälden utföra personliga tjänster eller garantera att tjänsterna utförs av personer som är

⁹² Wienkonventionen om traktaträtten antogs i Wien 23.5.1969 och trädde i kraft internationellt samt i Finland 27.1.1980 (FördrS 32-33/1980).

⁹³ Europakommissionen var ett av EMD:s organ åren 1959-1998 och hade som uppgift att granska anmälningar om kränkningar av Europakonventionen. I och med att tilläggsprotokoll nr 11 till Europakonventionen trädde i kraft 1.11.1998 upphörde Europakommissionens sällning. Om EMD:s historia och reformer se http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=court/reform&c=#n13740528735758554841286_pointer

⁹⁴ Se EMD:s avgörande i *Van der Mussel v. Belgien* 37 § s. 15 i den engelska textversionen.

⁹⁵ Se även EMD:s avgörande *Siliadin v. Frankrike* 117-120 §.

⁹⁶ Se FN:s tilläggskonvention från år 1956 artikel 1 samt *RP 34/2004* s. 94. Om begreppet människovärde i straffrätten se även *Melander 2008* s. 189-190.

beroende av gäldenären samt att det skäligen värdet av tjänsterna inte inverkar på avbetalningen av skulden eller att tiden för tjänsterna inte har begränsats eller att tjänsternas art inte har fastställts. Typiskt för gäldslaveri är även att offret tvingas att betala orimligt höga avgifter för inkvartering (hyra), mat och kläder eller utrustning, vilket med tiden kan leda till skulden ökar. Det kan även hända att skulden går i arv till nästa generation.⁹⁷

Hittills har inga brottsutredningar gjorts i Finland i fråga om tvångsäktenskap som en form av människohandel. Dock har media nyligen lyft fram att det har förekommit fall där unga kvinnor från familjer med utländsk bakgrund har tvingats avbryta sina studier i Finland för att åka utomlands och där ingå ett arrangerat äktenskap. Organisationen Monika-Naiset (Monika-Naiset Liitto – Multicultural Women's Association) har i en intervju för Yle uppgett att tvångsäktenskap ännu är ett dolt fenomen i Finland. Organisationen hoppas på att en särskild kriminalisering av tvångsäktenskap ska införas i strafflagen samt att Finland med det snaraste ratificerar Istanbulkonventionen, som antagits av Europarådet och vars mål är att förebygga och bekämpa våld mot kvinnor, skydda offren samt ställa våldsutövarna inför rätta. Finland undertecknade Istanbulkonventionen i maj 2011.⁹⁸

I regeringspropositionen hänvisas ytterligare till tolkningskommentar nr 66 till Palermokonventionens tilläggsprotokoll om människohandel, vari påpekas att en illegal adoption betraktas som människohandel om den motsvarar förfarandet som beskrivs i artikel 1 d i tilläggskonventionen om slaveri m.m. från år 1956.⁹⁹ Ytterligare nämns i regeringspropositionen att handlingar, vars syfte är att en person ska bli tvungen att försörja sig genom tiggeri eller brottsliga metoder, kan betraktas som förhållanden som kränker människovärdet.¹⁰⁰

⁹⁷ Om gäldslaveri se *Lusk & Lucas 2009* s. 50.

⁹⁸ Se nyhetsartiklar från Yle

http://yle.fi/uutiset/schoolgirls_in_finland_forced_abroad_for_arranged_marriages/6945417?origin=rss samt http://yle.fi/uutiset/nuoria_tytoja_pakkonaitetaan_suomesta_ulkomaille/6944569. Se även *UM Nyheter* 29.1.2013.

⁹⁹ Artikel 1 d i tilläggskonventionen från år 1956 lyder på engelska: "Any institution or practice whereby a child or young person under the age of 18 years, is delivered by either or both of his natural parents or by his guardian to another person, whether for reward or not, with a view to the exploitation of the child or young person or of his labour." Se även *UN Interpretative notes 2000* s. 12 tolkningskommentar nr 66.

¹⁰⁰ Se *RP 34/2004* s. 94.

3.2.4.5 Avlägsnande av organ eller vävnader i ekonomiskt vinningssyfte

Som fjärde syfte anges avlägsnande av organ eller vävnader i ekonomiskt vinningssyfte. Rekvisitetet omfattar inte handel med organ eller vävnader som redan lösgjorts och inte heller avlägsnande av organ eller vävnader från en död donator. I regeringspropositionen har även tolkningskommentar nr 65 till tilläggsprotokollet om människohandel beaktats, som säger att som utnyttjande i form av människohandel betraktas inte avlägsnande av organ från barn av medicinska eller terapeutiska skäl och med samtycke av en förälder eller vårdnadshavare.¹⁰¹

I regeringspropositionen anges att utgångspunkten är att mänskliga organ eller vävnader inte får bjudas ut i vinstsyfte. I bedömningen av huruvida ett förfarande ska betraktas som människohandel ska internationella överenskommelser om organhandel samt lagen om användning av mänskliga organ, vävnader och celler för medicinska ändamål (L 2.2.2001/101) beaktas.¹⁰² Vid bedömning av människohandelns allvarlighetsgrad ska uppmärksamhet fästas vid ersättningen och fördelningen av denna. Ersättningen för donationen kan t.ex. ha tillfallit gärningsmannen ensam eller delats mellan gärningsmannen och donatorn. I regeringspropositionen påpekas dock att ekonomiskt vinningssyfte kan föreligga hos gärningsmannen även om det var meningen att donatorn skulle få hela ersättningen.¹⁰³

3.2.5 Uppsåt

I regeringspropositionen anges att brottet människohandel straffas som uppsåtligt. Uppsåtet ska omfatta alla delelement (medel, metoder, syfte), vilket är i enlighet med den s.k. täckningsprincipen (finska: *peittämisperiaate*)¹⁰⁴. Speciellt i fråga om syftet ställs kravet på uppsåt mycket högt. Detta innebär att gärningsmannen ska ha handlat uttryckligen i syfte att försätta en annan person i något av de lägen som anges i delelementet (sexuellt utnyttjande, tvångsarbete, förhållanden som kränker människovärdet, avlägsnande av organ eller vävnader i ekonomiskt vinningssyfte).¹⁰⁵ Uppsåtet är således ett vidare begrepp än syfte i och med att uppsåtet ska täcka flera element i rekvisitetet för människohandel. Det är skäl att påpeka att rent

¹⁰¹ Se *RP 34/2004* s. 94 och *UN Interpretative notes 2000* tolkningskommentar nr 65 s. 12.

¹⁰² Se *RP 34/2004* s. 94.

¹⁰³ Se *RP 34/2004* s. 94.

¹⁰⁴ Om uppsåtets objekt och täckningsprincipen se *Frände 2012* s. 108-109 samt *Matikkala 2005* s. 529-532.

¹⁰⁵ Se *RP 34/2004* s. 89-90.

allmänt har begreppet uppsåt en annan betydelse inom straffrätten än i normalspråket samt en mer invecklad struktur än enbart ”med vett och vilja”.¹⁰⁶

Den allmänna straffrättsliga definitionen av uppsåt ingår i SL 3:6. Av bestämmelsen följer att en åtskiljning mellan följd och övriga omständigheter måste göras. Följdbrott kännetecknas av att det föreligger en kausalrelation, dvs. ett orsakssamband mellan en mänsklig handling och en straffrättsligt relevant följd. Centralt i bedömningen är därmed om gärningsmannen uppsåtligt orsakat följden. Genom lagutskottets betänkande kom SL 3:6 att gälla endast följduppsåt. Det s.k. omständighetsuppsåtet bestäms i stället av rättspraxis med grund i bestämmelsen om rekvisitvillfarelse (SL 4:1).¹⁰⁷ Av definitionen i SL 3:6 kan även följduppsåtets tre undergrupper utläsas: avsiktsuppsåt (*dolus determinatus*), säkerhetsuppsåt (*dolus directus*) och sannolikhetsuppsåt (*dolus eventualis*). Indelningen baserar sig på begreppen sannolikhetsbedömning, handlingsskäl och inställning, vilka i sin tur kan relateras till beslut, kunskap och känsla. Det förstnämnda begreppet, sannolikhetsbedömning, förekommer i alla tre uppsåtsformerna. Gärningsmannen gör någon slags uppskattning av möjlighetsrelationen mellan handling och följd.¹⁰⁸

Brottsrekvisitet för människohandel är av sådant slag som förutsätter att gärningsmannen har haft en viss avsikt eller ett visst syfte med sin handling. Denna typ av rekvisit förutsätter oftast att gärningsmannen endast i handlingsögonblicket ska ha haft det speciella syftet som anges i lag. Det är sedan irrelevant om gärningsmannens syfte faktiskt uppfylls eller inte. För att straffrättsligt ansvar ska uppkomma är det tillräckligt att gärningsmannen utför de rekvisitenliga handlingarna för att uppnå syftet som omnämns i rekvisitet. I och med att själva handlingen utpekats i straffbestämmelsen är det onödigt att ställa upp några krav på sannolikheten att gärningsmannens avsikt förverkligas.¹⁰⁹

Roth har i fråga om både sexuellt utnyttjande och arbetsrelaterad människohandel betonat vikten av se människohandeln som en process, dvs. ett brott som genomgår olika stadier och ett arbetsförhållande som utvecklas med tiden. Människohandeln kan anta väldigt utstuderade former och inte sällan ingår s.k. nödvändiga mellanled för att i slutändan uppnå det speciella

¹⁰⁶ Om uppsåtsformer se *Frände 2012* s. 107-108. Se även *Tapani LM 2012* s. 1227 och *Matikkala 2005* s. 53-55.

¹⁰⁷ Se *LaUB 28/2002* samt *Frände 2012* s. 122-123.

¹⁰⁸ Se *Frände 2012* s. 112-113. Se även *Rikosoikeus* (Pekka Koskinen, texten senast uppdaterad 1.11.2008): I Yleisiä kysymyksiä, 7. Rikosoikeuden yleiset opit ja rikosvastuun perusteet, Rikoksen rakenne (yleinen tunnusmerkistö), Syyllisyys, Syyksiluettavuus, Tahallisuus, Lainsäätäjän ratkaisu.

¹⁰⁹ Se även *Frände 2012* s. 116-117.

syftet.¹¹⁰ Enligt Roth måste helhetsbedömningen inkludera alla faser. Vad som hänt i rekryteringsskedet är inte det mest avgörande för bedömningen av huruvida rekvisitet för människohandel uppfylls, utan uppmärksamhet bör särskilt fästas vid hur processen fortskridit, m.a.o. hur arbetsförhållandet har utvecklats.¹¹¹ Även *Skrivankova* har lyft fram brottets fortgående karaktär i samband med gränsdragningsproblem mellan gärningar som är en del av människohandel och gärningar som enbart strider mot arbetsrättsliga normer.¹¹² Ett dylikt helhetsresonemang använde Österbottens tingsrätt i ett ärende om människohandel, närmare bestämt vid bedömningen av uppsåtet.¹¹³ Resonemanget förefaller logiskt i och med att uppsåtet ska omfatta alla delmoment, vilket i praktiken innebär en helhetsbedömning, i vilken alla skeden i människohandelsprocessen tas i beaktande. Exempelvis *Matikkala* har framhållit att uppsåtets innehåll inte nödvändigtvis behöver betraktas som en statisk helhet, utan innehållet kan i viss mån förändras i enlighet med målet.¹¹⁴ Det råder således en viss dynamik i relationen mellan uppsåtet och målet. Dock måste relevant uppsåt föreligga i handlingsögonblicket, dvs. när gärningsmannen använder de rekvisitenliga medlen och metoderna, eftersom ett uppsåt som uppkommer senare (*dolus subsequens*) inte kan påverka något som redan har inträffat.¹¹⁵

För de övriga elementen, dvs. de element som inte anges explicit i rekvisitet, är det omständighetsuppsåt som gäller. Omständighetsuppsåtet har även betydelse för bedömningen av medhjälparens uppsåt, eftersom det för straffansvar förutsätts att medhjälparen har kunskap om huvudbrottet, den egna gärningen samt den egna gärningen främjar huvudbrottet. Denna kunskap utgör inte en följd (alltså inte fråga om följduppsåt) utan en annan omständighet.¹¹⁶ Omständighetsuppsåtet och dess innehåll har diskuterats flitigt på sistone i relation till sexköp¹¹⁷ och justitieministeriet begärde i januari 2013 en utredning om huruvida ett förbud mot sexköp skulle vara ändamålsenligt att införa i den finländska lagstiftningen. Rapporten publicerades i september 2013.¹¹⁸ Bakgrunden är att år 2006 infördes en partiell

¹¹⁰ Om avsiktsuppsåtet utsträckning till nödvändiga mellanled se avgörandet HD 2011:26 samt även *Frände 2012* s. 114.

¹¹¹ Se *Roth Oikeus 2010* s. 286–287 samt *Roth 2010* s. 298–303.

¹¹² Se *Skrivankova 2010* s. 19–21.

¹¹³ Se Österbottens tingsrätts dom 13/760 s. 53–55.

¹¹⁴ Se *Matikkala 2005* s. 531: ”Puhe tahallisuuden kohteesta voi sisältää ajatuksen siitä, että tahallisuus on muuttumaton suure, jonka tulee kohdistua riittävän joukkoon rikosoikeudellisen vastuun näkökulmasta relevantteja seikkoja. Periaatteessa estettä ei kuitenkaan ole sille, että tahallisuuden sisältö ainakin jossain määrin elää kohteensa mukaan.”

¹¹⁵ Se *Frände 2012* s. 109 och *Matikkala 2005* s. 531.

¹¹⁶ Se *Frände 2012* s. 125.

¹¹⁷ Om sexköpsproblematiken och människohandel se t.ex. *Niemi-Kiesiläinen 2004*, *Nieminen 2005*, *Niemi 2009* och *Roth 2011*.

¹¹⁸ Se *Utredning 39/2013* s. 9–10.

kriminalisering av sexköp i strafflagen. I regeringspropositionen föreslogs ett totalförbud av sexköp, men lagutskottet stannade för endast en partiell kriminalisering som innebär att förbudet i SL 20:8 endast gäller utnyttjande av en person som är föremål för koppleri, grovt koppleri, människohandel eller grov människohandel.¹¹⁹

Diskussionen om omständighets uppsåtet och bevisningssvårigheter (främst i fråga om sexköp) tog eld på riktigt efter avgörandet HD 2012:66, som handlade om att en person X hade köpt sextjänster av A som var föremål för koppleri. Ärendet gällde även på vilka grunder uppsåtet i X:s handlingar skulle bedömas. HD förkastade åtalet mot X med motiveringen att det inte på basis av utredningen om A:s personliga egenskaper, bristfälliga språkkunskaper och ursprung samt övriga omständigheter i ärendet (bl.a. en internetannons) hade framgått att X hållit det för *övervägande sannolikt* att A var föremål för sexhandel (min kursivering).¹²⁰ Att bedöma omständighets uppsåtet, eller rättare sagt den nedre gränsen för uppsåtet, med hjälp av modellen för sannolikhets uppsåt är den linje som HD har följt i ett flertal avgöranden¹²¹, senast i avgörandena HD 2013:17 (missbruk av företagshemlighet)¹²² och HD 2013:55 (spridning av pornografisk bild)¹²³. Enligt HD skulle det strida mot legalitetsprincipen att sänka tröskeln för gärningsmannens insikt, eftersom en sänkning skulle leda till att gränsen mellan uppsåt och vållande suddas ut. Med hänsyn till strävan efter en enhetlig och förutsebar rättspraxis skulle det även vara problematiskt om uppsåtsbegreppet varierade mellan olika brottstyper på enbart svaga och växlande grunder.¹²⁴

I doktrinen har valet av sannolikhetsmodellen fått understöd av *Frände* och *Matikkala* samt på sistone även av *Tapani*.¹²⁵ Frände har även lyft fram avgörandet HD 2009:87 som exempel på att i dagens rättsläge bedöms medhjälparens uppsåt helt och hållet enligt sannolikhetsmodellen.¹²⁶ Dock förekommer det en viss reservation hos förespråkarna främst p.g.a. att det saknas avgöranden från HD i fråga om ekonomiska brott som entydigt grundar sig på sannolikhets uppsåt.¹²⁷ Även HD medger att tillämpning av sannolikhetsmodellen i samband med vissa brottstyper och gärningsomständigheter kan medföra att uppsåtströskeln höjs. HD ger som exempel situationer där gärningsmannen i syfte att undgå straffrättsligt

¹¹⁹ Se *RP 221/2005* och *LaUB 10/2006*.

¹²⁰ Se HD 2012:66 p. 32-33.

¹²¹ Se t.ex. avgörandena HD 2006:64, HD 2009:87 och HD 2010:88.

¹²² Se avgörandet HD 2013:17 p. 27-34.

¹²³ Se avgörandet HD 2013:55 p. 28-30.

¹²⁴ Se HD 2012:66 p. 14 och HD 2013:17 p. 32.

¹²⁵ Se *Frände 2012* s. 126, *Matikkala 2005* s. 244-251 samt *Tapani DL 2012* s. 618.

¹²⁶ Se *Frände 2012* s. 124-125.

¹²⁷ Se *Frände 2012* s. 126, *Matikkala 2005* s. 244-251 samt *Tapani DL 2012* s. 618.

ansvar avsiktligt undviker att ta del av betydelsefull information eller försummar de plikter som följer av en särskild ansvarsställning eller försummar den utredningsskyldighet som följer av gärningsomständigheterna. Samtidigt påpekar HD att uppsåtströskeln inte heller kan sänkas under den nivå som etablerats i rättspraxis, ifall sänkningen i praktiken skulle innebära att straffbarhetens område utvidgas.¹²⁸

3.2.6 Samtycke

I Palermokonventionens tilläggsprotokoll om människohandel, EKMH samt i direktiv 2011/36/EU ingår en likadan explicit bestämmelse om samtycke. Enligt de internationella överenskommelserna saknar ett eventuellt samtycke från offret betydelse om något av de medel som är specifika för människohandel använts.¹²⁹ Även i praxis innan antagandet av EKMH har EMD slagit fast att avgörande vikt (*decisive weight, un poids décisif*) inte kan fästas vid ett samtycke, utan det är nödvändigt att beakta övriga faktorer i det enskilda fallet.¹³⁰

I den finska strafflagen sägs inget om samtycke. I samband med att bestämmelserna om människohandel tillfogades år 2004 ansågs det inte finnas behov av att ta in ett speciellt omnämnande om betydelsen av samtycke. I regeringspropositionen motiveras denna ståndpunkt med att innehållet i bestämmelsen i de internationella instrumenten utgör en vedertagen utgångspunkt i finsk straffrätt.¹³¹

Samtycke kan som begrepp uppfattas på två sätt i den finska straffrätten. Samtycke kan anses utgöra en rättfärdigande grund¹³² eller en faktor som avlägsnar brottbeskrivningsenligheten¹³³. Den första uppfattningen leder till att en intresseavvägning måste göras, vilket är typiskt för olika tillståndsförfaranden, t.ex. miljötillstånd. Enligt den andra uppfattningen är samtycke ett sätt att avstå från rättigheter.¹³⁴ När det gäller människohandel är det befogat att använda begreppet samtycke i enlighet med den andra uppfattningen, eftersom denna uppfattning har sin grund i begreppen brott och skyddsintresse. Brott är en straffbar mänsklig gärning och för

¹²⁸ Se avgörandet HD 2013:17 p. 33.

¹²⁹ Se Palermokonventionens tilläggsprotokoll om människohandel artikel 3(b), EKMH artikel 4(b) samt direktiv 36/2011/EU artikel 2(4).

¹³⁰ Se EMD:s avgörande i ärendet *Van der Musselle v. Belgien* 36 § s. 14-15 (engelska textversionen) respektive s. 12-13 (franska textversionen).

¹³¹ Se *RP 34/2004* s. 96.

¹³² Se *Nuutila 1997* s. 312-316.

¹³³ Se *Frände 2012* s. 134.

¹³⁴ Se *Frände 2012* s. 134-135.

straffbarhet, dvs. att gärningsmannen ska kunna tillskrivas straffrättsligt ansvar, krävs att vissa förutsättningar föreligger. Dessa förutsättningar delas in i tre kategorier: brottsbeskrivningsenlighet, rättsstridighet och skuld. Ordningen som kategorierna nyss räknades upp i motsvarar den tågordning som gäller för prövningen av respektive kategori i samband med brottmål. Den första kategorin, brottsbeskrivningsenlighet, innebär att det ska prövas huruvida en gärning motsvarar de förutsättningar som anges i en lagbestämmelse. Ett giltigt samtycke innebär att förutsättningarna inte uppfylls; gärningen motsvarar inte beskrivningen i lagbestämmelsen.¹³⁵

För att förstå varför ett giltigt samtycke eliminerar brottsbeskrivningsenligheten måste man förstå begreppet skyddsintresse (”rättsgott”, finska: *oikeushyvä*). Med detta avses ett värde, ett intresse som skyddas genom straffrättsens bestämmelser (kriminaliseringarna), t.ex. liv och hälsa.¹³⁶ Den som har rätt att förfoga över ett skyddsintresse kan också tillåta att intresset angrips och kränks. Genom att ge sitt samtycke tillåter innehavaren av skyddsintresset att en kränkning sker, m.a.o. avstår från en rättighet (skydd för skyddsintresset). Innehavaren av skyddsintresset anses i regel ha ställning av målsägande i en straffrättslig process.¹³⁷

Enligt finsk rätt måste ett samtycke vara frivilligt, tillräckligt exakt och givet på förhand för att det ska anses giltigt. Personen som samtycker måste vara innehavare av skyddsintresset samt ha tillräcklig kunskap om alla relevanta omständigheter. Samtycket kan även ges konkludent, förutsatt att samtycket är tillräckligt tydligt. Det finns dock skyddsintressen som inte omfattas av innehavarens samtycke alternativt som innehavaren inte har förfoganderätt över. För det första ligger s.k. allmänna skyddsintressen utanför samtyckets sfär. Allmänna skyddsintressen tjänar individen endast indirekt. Exempelvis kan samtycke inte ges till landsförräderi (SL 12 kap.), äventyrande av trafiksäkerheten (SL 23:1-2) eller olika arbetsbrott (SL 47 kap.). För det andra finns det skyddsintressen som har till uppgift att skydda den svagare parten och därför har innehavaren inte rätt att ”fritt förfoga” över ett sådant skyddsintresse. Det är m.a.o. fråga om brott där ett slags samtycke antingen förutsätts i rekvisitet eller åtminstone ingår i detta. Samtycket har dock ingen betydelse för uppkomsten av det straffrättsliga ansvaret, men avsaknaden av samtycke kan göra att gärningen uppfyller ett annat rekvisit. Exempelvis ocker (SL 36:6) förutsätter att offret samtycker till en rättshandling (t.ex. ingår ett avtal). Om offrets ”medverkan” däremot saknas kan gärningen i stället uppfylla rekvisitet för bedrägeri (SL 36:1). Denna typ av skyddsintressen hör även ihop

¹³⁵ Se *Frände 2012* s. 7-9.

¹³⁶ Se *Frände 2012* s. 18-20.

¹³⁷ Se *Frände 2012* s. 135-136.

med sexualbrott (SL 20 kap.) främst, i synnerhet om brottet riktas mot minderåriga personer.¹³⁸

När det gäller människohandelsbrott konstateras i regeringspropositionen att med stöd av den vedertagna uppfattningen om samtycke i finsk straffrätt är ett giltigt samtycke uteslutet ifråga om slaveri och de allvarligaste formerna av medlen används, dvs. våld, hotelser och list. Inte heller kan det anses godtagbart att ett giltigt samtycke kan ges till något av de andra medlen, eftersom det är fråga om mycket allvarliga tillvägagångssätt. Ytterligare saknar det betydelse om ett samtycke getts i efterhand, eftersom det kan anses att offrets bestämmanderätt fortsättningsvis är mycket begränsad i destinationslandet p.g.a. att ett osakligt medel används mot offret.¹³⁹

Enligt specialbestämmelsen om personer under 18 år (SL 25:3,2) behöver inget av de specifika medlen för människohandel ha använts för att rekvisitet ska uppfyllas. Denna bestämmelse inverkar inte på den allmänna utgångspunkten för betydelsen av ett samtycke. Således kan personer under 18 år inte ge ett giltigt samtycke till människohandel, vilket är speciellt motiverat med hänsyn till det starka skydd som strafflagen ger minderåriga personer.¹⁴⁰

Länsineva har i en artikel om fritt yrkesval och kriminalisering av sexköp lyft fram GL (Finlands grundlag 11.6.1999/731, härefter förkortad GL) 18 § 1 mom. som föreskriver om det allmännas skyldighet att sörja för skyddet av arbetskraften. I ett demokratiskt rättssamhälle är det uteslutet att en människa kan samtycka till att arbeta under exploaterande förhållanden, speciellt när personens egen kontroll- och förhandlingsmakt är begränsad. Omvänt kan det inte heller anses berättigat att en person kan profitera på att idka människohandel, inbegripet modern slavhandel. Dessa icke-acceptabla yrkesformer måste begränsas i lag och en sådan begränsning utgör inte ett otillåtet ingrepp i näringsfriheten och rätten till arbete som grundrättigheter, eftersom begränsningen är ägnad att skydda andra grundläggande fri- och rättigheter (t.ex. rätten till liv, personlig frihet och integritet GL 7 §). Behovet av begränsning följer även av GL 22 § som föreskriver om det allmännas skyldighet att se till att de grundläggande fri- och rättigheterna samt de mänskliga rättigheterna tillgodoses.¹⁴¹

¹³⁸ Se *Frände 2012* s. 136 samt *Hahto 2004* s. 240-242 och 247-249.

¹³⁹ Se *RP 34/2004* s. 96.

¹⁴⁰ Exempel på bestämmelser som ger minderåriga särskilt skydd är bestämmelserna om pornografi i SL 17 kap. samt förbudet mot sexköp av ung person i SL 20 kap. 8 a §. Se också *RP 34/2004* s. 96-97.

¹⁴¹ Se *Länsineva 2006* s. 4-6.

3.3 Särdrag för grov människohandel

Grov människohandel är kriminaliserat i SL 25:3a. Bestämmelsens innehåll bygger till stor del på den tidigare bestämmelsen om människorov med viss modifikation till följd av de internationella förpliktelserna. I 1 mom. hänvisas först till grundbestämmelsen om människohandel (SL 25:3) och därefter följer en uppräknig av faktorer som gör brottet grovt (punkt 1-4). Straffskalan för grov människohandel är fängelse i minst två år och högst tio år (SL 25:3a,2).

Enligt SL 25:a,1 punkt 1 är människohandeln grov om våld, hot eller list används i stället för eller utöver de medel som räknas upp i grundbestämmelsen om människohandel (SL 25:3,1 punkt 1-4). För metoderna och syftena gäller samma krav som i grundbestämmelsen. Dessutom ska brottet som helhet vara att betrakta som grovt. Våld och hot specificeras inte närmare i regeringspropositionen, utan det anges endast att begreppen ska tolkas på vedertaget sätt. List definieras som att offret vilseleds på ett sätt som är allvarligare än vanligt vilseledande (dvs. vilseledande i samband med bedrägeribrott). Det är således om en väsentlig sak som en person ska vilseledas. Om personen däremot varit medveten om vilken sysselsättning han eller hon ska ägna sig åt i destinationslandet (t.ex. prostitution), men fått felaktiga uppgifter om t.ex. verksamhetens art eller ersättningens storlek är förfarandet närmast att betrakta som vilseledande enligt grundbestämmelsen om människohandel.¹⁴²

Ytterligare konstateras i regeringspropositionen att medlen våld, hot och list medför att brottet även kan uppfylla rekvisitet för t.ex. misshandel. För att avgöra vilken straffbestämmelse som ska tillämpas bör uppmärksamhet fästas vid sambandet mellan gärningarna. Om våldet eller hotelserna har haft ett direkt samband med människohandeln tillämpas endast bestämmelsen om grov människohandel. Om våld eller hotelser däremot har använts under en längre tid än bara för att direkt genomföra människohandeln, eller om våldet eller hotelserna har varit allvarligare än vad som varit direkt nödvändigt för att genomföra människohandeln kan det också bli aktuellt att tillämpa en annan straffbestämmelse utöver grov människohandel.¹⁴³

En andra faktor som gör människohandeln grov är enligt SL 25:3a,1 punkt 2 att ”någon uppsåtligen eller genom grov oaktsamhet tillfogas svår kroppsskada eller allvarlig sjukdom, försätts i livshotande läge eller utsätts för därmed jämförbart synnerligen kännbart lidande”.

¹⁴² Se RP 34/2004 s. 98.

¹⁴³ Se RP 34/2004 s. 99.

Brottet ska även sett som en helhet vara grovt. Vägledning för bedömningen av huruvida en gärning ska anses grov hittas i praxis och tolkning av motsvarande straffbestämmelser om, t.ex. grov våldtäkt (SL 20:2) och grov misshandel (SL 21:6). I regeringspropositionen betonas dock att det inte är tillräckligt att handlingen t.ex. utförts på ett livsfarligt sätt, utan det krävs att handlingen faktiskt har lett till att livsfara uppstått.¹⁴⁴

I regeringspropositionen konstateras att en person kan försättas i livshotande läge genom misshandel. Sådana fall ska dock bedömas enligt punkt 1 (om medlen våld, hot och list). Om det livshotande läget däremot har orsakats genom oaktsamhet eller på ett sätt som motsvarar vållande av skada enligt SL 21:11 ska brottet bedömas enligt punkt 2. I regeringspropositionen påpekas att även om flera straffbestämmelser kan bli tillämpliga bör t.ex. grovt vållande av personskada som utgångspunkt inte straffas särskilt, eftersom detta förfarande utgör en väsentlig del av rekvisitet för grov människohandel.¹⁴⁵

I fråga om synnerligen kännbart lidande sägs i regeringspropositionen att lidandet kan vara av både fysisk och psykisk art. Exempel på omständigheter som orsakat lidandet kan vara att offret utsatts för exceptionellt omfattande sexuellt utnyttjande, särskilt ansträngande tvångsarbete eller exceptionellt dåliga boendeförhållanden.¹⁴⁶

En tredje faktor som gör människohandelsbrottet grovt är enligt SL 25:3a,1 punkt 3 att brottet riktats mot en person som är yngre än 18 år. Krav på grov helhet ställs också. I övrigt gäller samma delfaktorer som för grundbestämmelsen om människohandel.¹⁴⁷

Som fjärde faktor anges i SL 25:3a,1 punkt 4 att ”brottet har begåtts som ett led i en i SL 17:1a,4 avsedd organiserad kriminell sammanslutnings verksamhet”. Brottet ska även som helhet vara att betrakta som grovt, men i övrigt är förutsättningarna desamma som i grundbestämmelsen. Denna punkt är tillämplig oberoende av om brottet i övrigt är särskilt systematiskt. I regeringspropositionen framhålls att innehållet i punkt 4 inte innebär att gärningsmannen bestraffas för deltagande i en organiserad kriminell verksamhet. Detta följer även av SL 17:1a,3 som föreskriver att bestämmelsen om deltagande i organiserad kriminell verksamhet inte tillämpas om ett lika strängt eller strängare straff för gärningen följer av

¹⁴⁴ Se *RP 34/2004* s. 99.

¹⁴⁵ Se *RP 34/2004* s. 99-100.

¹⁴⁶ Se *RP 34/2004* s. 99.

¹⁴⁷ Se *RP 34/2004* s. 100.

någon annan lagbestämmelse. Bestämmelsen om grov människohandel är således primär i förhållande till bestämmelsen om deltagande i en kriminell organiserad sammanslutnings verksamhet.¹⁴⁸

I SL 25:3a,2 föreskrivs att grov människohandel är också att utsätta någon annan för slaveri eller hålla någon i slaveri, transportera slavar eller bedriva slavhandel. Brottet ska även sett som en helhet vara grovt. Momentet innehåller ingen hänvisning till grundbestämmelsen om människohandel, utan det är fråga om en självständig gärningsform. I regeringspropositionen tilläggs dock att metoderna är desamma som för normalformen av människohandel. Med slaveri avses traditionellt slaveri, såsom begreppet definierats i den internationella konventionen om slaveri från år 1926.¹⁴⁹ Enligt artikel 1 i slaverikonventionen innebär slaveri att en person lever under sådana förhållanden att äganderätten över personen ifråga samt de befogenheter som hör till äganderätten utövas av en annan person.¹⁵⁰

EMD har i fråga om slaveri konstaterat att det är fråga om en synnerligen allvarlig form av frihetsberövande. Slaveri går längre än tvångsarbete på så sätt att offret är tvunget att inte bara utföra vissa personliga tjänster, utan även att fullständigt underkasta sig en annan person, dvs. att leva under omständigheter som innebär en annan person dikterar villkoren och offret har ingen möjlighet att påverka situationen. Enligt EMD är det dock inte nödvändigt att personen är konkret inspärrad på arbetsplatsen. Isoleringen från omvärlden kan anta mer utstuderade former. I ärendet *Siliadin v. Frankrike* ansåg EMD att en kvinna som arbetat som hemhjälp och barnskötare hos ett franskt par hade varit föremål för slaveri. Kvinnan hade inte fått lämna huset på egen hand förutom då hon skulle föra barnen till skolan eller aktiviteter. Hon hade ingen fritid, hon var tvungen att dela rum med barnen och hennes rörelsefrihet var begränsad eftersom hon saknade ekonomiska resurser och paret hade konfiskerat hennes resedokument. Kvinnan var därmed sårbar, isolerad och berövad på sin självbestämmanderätt på ett sådant sätt som var att betrakta som slaveri som omfattas av artikel 4 i Europakonventionen, även om det inte var fråga om slaveri i den klassiska betydelsen att äganderätten över hennes person utövades av det franska paret.¹⁵¹

¹⁴⁸ Se *RP 34/2004* s. 100-101.

¹⁴⁹ Se *RP 34/2004* s. 101.

¹⁵⁰ Se artikel 1(1) i den internationella slaverikonventionen från år 1926.

¹⁵¹ Se EMD:s avgörande i *Siliadin v. Frankrike* 121-129 §.

3.4 Om ockerliknande diskriminering i arbetslivet

Rätten till ett jämlikt bemötande i arbetslivet omfattas av skyddet för de grundläggande fri- och rättigheterna. Detta följer bl.a. av grundlagens bestämmelse om jämlikhet (GL 6 §) och EU-stadgans artikel 15 om fritt yrkesval och rätt att arbeta på lika villkor. Även de allmänna internationella såsom FN:s MP-konvention och Europakonventionen föreskriver om jämlikhet. Ytterligare har två direktiv om likabehandling antagits på EU-nivå.¹⁵² Ett allmänt drag för arbetsbrott är att reglering finns på flera nivåer, förutom egentlig lagstiftning (inklusive EU-lagstiftning) kan även förordningar och anvisningar på lägre nivå än lag vara av vikt (t.ex. statsrådets förordning om säkerheten vid byggarbeten 205/2009).¹⁵³

I syfte att effektivisera påföljdssystemet för diskriminering i arbetslivet preciserades diskrimineringsgrunderna år 2004 i strafflagen så att även medborgarskap ingår i förteckningen i SL 47:3 om diskriminering i arbetslivet. Därtill infördes en ny bestämmelse SL 47:3a om ockerliknande diskriminering i arbetslivet.¹⁵⁴ Den nya bestämmelsen är speciellt utarbetad för att skydda jämlikheten i arbetslivet samt för att förbättra skyddet för den svagare parten, i detta fall arbetstagaren eller arbetssökanden. I synnerhet utländska arbetstagare löper risk att bli föremål för utnyttjande och diskriminering p.g.a. svaga språkkunskaper, bristande kunskap om det finska samhället, rädsla för att bli avlägsnade ur landet om myndigheter kontaktas eller beroendeförhållande till arbetsgivaren.¹⁵⁵ Kriminaliseringen hade samband med reformen av utlänningslagen (301/2004) och det faktum att det hade förekommit fall där utländska arbetare hade fått betydligt sämre arbetsvillkor p.g.a. att arbetsgivaren utnyttjade deras okunskap och svaga ekonomiska situation (s.k. fall med ”kinesiska murare”).¹⁵⁶

Ockerliknande diskriminering utgör en mer klandervärd gärning än normalformen av diskriminering. Dock är det inte fråga om en grov brottsform, m.a.o. råder det inte samma förhållande mellan SL 47:3 och SL 47:3a som mellan t.ex. bestämmelserna om misshandel

¹⁵² Rådets direktiv 2000/43/EG av den 29 juni 2000 om genomförandet av principen om likabehandling av personer oavsett deras ras eller etniska ursprung respektive rådets direktiv 2000/78/EG av den 27 november 2000 om inrättande av en allmän ram för likabehandling.

¹⁵³ Se *Rikosoikeus* (Ari-Matti Nuutila och Sakari Melander, texten senast uppdaterad 18.8.2009): II Rikoslajit, 34. RL 47: Työrikkokset, Yleistä, Kansallinen sääntely.

¹⁵⁴ Ändringarna i strafflagen antogs genom L 304/2004.

¹⁵⁵ Se *RP 151/2003* s. 10–11.

¹⁵⁶ Se *Rikosoikeus* (Ari-Matti Nuutila och Sakari Melander, texten senast uppdaterad 1.11.2008): II Rikoslajit, 34. RL 47: Työrikkokset, Työsuhdetta ja kollektiivista työoikeutta koskevat kriminalisoinnit, Kiskonnantapainen työsyrintä (RL 47:3 a), Toisen erityissäännöksen tarve.

och grov misshandel (SL 21:5 och SL 21:6). Därför innehåller SL 47:3a inte heller en klausul om helhetsbedömning och krav på att brottet som helhet ska vara att betrakta som grovt.¹⁵⁷

Diskriminering i arbetslivet kan förekomma i alla skeden, dvs. i samband med anställningen, under anställningsförhållandet eller då anställningen upphör. Strafflagens grundbestämmelse om diskriminering i arbetslivet (SL 47:3) omfattar alla dessa skeden från annonsering om arbetsplats till att anställningsförhållandet avslutas. I grundbestämmelsen delas diskrimineringsgrunderna in i grunder som hänför sig till arbetstagarens personliga egenskaper (punkt 1, t.ex. ras, medborgarskap, språk, kön och ålder) respektive grunder som hänför sig till arbetstagarens samhällsliga engagemang (punkt 2, t.ex. religion, samhällsliga åsikter och politisk eller facklig verksamhet). Ockerliknande diskriminering är däremot ett specifikt fall av diskriminering, även om SL 47:3a täcker alla diskrimineringsgrunderna som ingår i SL 47:3. Detta medför att det inte har någon betydelse om den ockerliknande diskrimineringen hänför sig till den första eller andra gruppen av diskrimineringsgrunder. Dock är det vanligt att den ockerliknande diskrimineringen har samband med en diskrimineringsgrund som hänför sig till arbetstagarens person. Bestämmelsen om ockerliknande diskriminering i arbetslivet är även en specialbestämmelse i förhållande till ocker som är kriminaliserat i SL 36:6.¹⁵⁸

Ockerliknande diskriminering innebär enligt SL 47:3a att en arbetssökande eller arbetstagare vid diskriminering i arbetslivet försätts i en märkbart ofördelaktig ställning genom att hans eller hennes ekonomiska trångmål, trängda läge, beroendeställning, oförstånd, lättsinne eller okunnighet utnyttjas. En ofördelaktig ställning kan t.ex. innebära att en arbetstagare har betydligt lägre lön än sina kollegor eller omotiverade arbetstider. Tillämpningströskeln är högre för bestämmelsen om ockerliknande diskriminering jämfört med grundbestämmelsen i SL 47:3. För att kunna tillämpa SL 47:3a krävs det att det är fråga om en *märkbart* ofördelaktig ställning.¹⁵⁹ Till skillnad från grundbestämmelsen kräver SL 47:3a även att diskrimineringen uttryckligen sker genom att arbetssökandens eller arbetstagarens nödläge eller dylika trångmål utnyttjas.¹⁶⁰ En märkbart ofördelaktig ställning kan innebära t.ex. betydligt lägre lön eller omotiverade arbetsvillkor eller båda samtidigt. I praktiken innebär detta ofta att utländska arbetare har betydligt sämre arbetsvillkor än finländska. En märkbart sämre ställning kan även följa av att en arbetares svagare hälsa utnyttjas, t.ex. att en

¹⁵⁷ Se *RP 151/2003* s. 10-12 och 17-18.

¹⁵⁸ Se *RP 151/2003* s. 11 och 17-18.

¹⁵⁹ Se *RP 151/2003* s. 11 och 18.

¹⁶⁰ Se *RP 151/2003* s. 9.

funktionshindrad person förhindras att avancera i arbetskarriären. Om en jämförelse inte kan göras, exempelvis p.g.a. att alla arbetare är i en lika svag ställning, är det branschens allmänna arbetsförhållanden och arbetsvillkor som ska användas som riktmärke. I riktigt grova fall där arbetet utförs på orimliga villkor sett till regleringen om arbetsskydd eller under omänskliga förhållanden får den ockerliknande diskrimineringen drag av människohandel, speciellt om gärningarna är av sådan art att rekvisitet för grovt ocker skulle kunna tillämpas.¹⁶¹

Straffskalan för ockerliknande diskriminering i arbetslivet är böter eller fängelse i högst två år, m.a.o. samma skala som för ocker enligt SL 36:6. Av principen *lex specialis derogat lege generali* följer att SL 47:3a har företräde i förhållande till SL 36:6. Däremot innehåller SL 47:3a även en subsidiaritetsklausul som medför att bestämmelsen om ockerliknande diskriminering i arbetslivet inte ska tillämpas om ett strängare straff för gärningen föreskrivs på något annat ställe i lag. Således är SL 47:3a sekundär i förhållande till bestämmelserna om grovt ocker (SL 36:7), människohandel (SL 25:3) och grov människohandel (SL 25:3a).¹⁶²

4 TRE BELYSANDE ÖSTERBOTTNISKA RÄTTSFALL

4.1 En kort beskrivning av rättsfallen

Rättegången i det hittills mest omfattande rättsfallet om specifikt arbetsrelaterad människohandel i Finland hölls i december 2012 i Österbottens tingsrätt. Ärendet gick till vidare till Vasa hovrätt som höll huvudförhandling i september 2013. Ärendet handlade om att sammanlagt 26 män från Kirgizistan hade rekryterats till ett familjeägt trävaruföretag i Lillkyro under åren 2008-2012. Rekryteringen sköttes av arbetsledaren (även han av kirgizisk härkomst) genom att han reste till Kirgizistan och erbjöd fattiga jordbrukare, byggarbetare och arbetslösa landsmän arbete i Finland med betydligt högre lön och levnadsstandard jämfört med nivån i Kirgizistan.

Väl i Finland inkvarterades arbetarna hemma hos arbetsledaren, som bodde ett stenkast från företagslokalerna. De små utrymmena som arbetarna hade till sitt förfogande bestod av ett kök, tre rum och en toalett med dusch. I dessa utrymmen bodde 15-17 arbetare som mest. Tillgången till varmvatten var begränsad och likaså arbetarnas möjligheter att tvätta sig.

¹⁶¹ Se *Rikosoikeus* (Ari-Matti Nuutila och Sakari Melander, texten senast uppdaterad 1.11.2008): II Rikoslajit, 34. RL 47: Työrikokset, Työsuhdetta ja kollektiivista työoikeutta koskevat kriminalisoinnit, Kiskonnantapainen työsyryntä (RL 47:3 a), Suhde työsyryntään ja muihin säännöksiin + Korotettu syrjäntävertailu.

¹⁶² Se *RP 151/2003* s. 12 och 18.

Arbetstiden uppgick till minst tio timmar fem dagar i veckan. På lördagar utförde arbetarna städarbete och ibland även ordinarie arbete ifall beställningar inkommit. Under två år nekades arbetarna till lagstadgad semester. Ytterligare förband sig arbetarna att vistas i Finland och arbeta i ett eller två år oavbrutet innan de kunde åka och besöka sina familjer i Kirgizistan.

Arbetsgivaren betalade lön enligt gällande kollektivavtal till arbetarnas bankkonton. Arbetarna hade dock inte vetskap om bankkontona, utan de levde i tron att lönen var högst 650 euro på basis av den information arbetsledaren gav dem. Den enda ersättning de fick var 100-200 euro i kontanter som skulle användas till mat och enstaka mindre summor för diverse ändamål.

Arbetsledaren behöll arbetarnas pass samt bankkortet och nätbankskoderna till de bankkonton som arbetarna inte ens visste om att existerade. Därtill förbjöd arbetsledaren arbetarna att röra sig utanför företags- och bostadsområdet om inte han var med. Arbetarna fick t.ex. inte gå till närmaste affär utan tillstånd från arbetsledaren och de förbjöds att röra sig i större grupper än två till tre personer för att inte grannarna skulle bli misstänksamma. På så sätt isolerades arbetarna från omvärlden. Arbetarna stod i ett starkt beroendeförhållande till arbetsledaren p.g.a. avsaknad av språkkunskaper och kunskap om det finländska samhället. Ytterligare stod många av arbetarna i skuld till arbetsledaren. Arbetsledaren hotade även med stränga sanktioner i form av ”böter” om arbetarna bröt mot reglerna som han ställt upp eller återvände hem till Kirgizistan innan ett eller två år gått sedan de kom till Finland.¹⁶³

Liknande ingredienser fanns i ett annat stort rättsfall om arbetsrelaterad människohandel som handlades i Österbottens tingsrätt i april 2013. Ett gift par (svarandena) hade under år 2004-2009 rekryterat 26 arbetare (målsägandena) från Vietnam till sin monteringsfirma i Nykarleby. Målsägandena var alla släktingar till svarandena, antingen direkt eller via giftermål. Svarandena erbjöd högre löner och bättre livsförhållanden än i Vietnam samt lät påskina att målsägandena skulle ha möjlighet att förtjäna så pass mycket att de kunde sända betydande penningssummor till sina familjer i Vietnam.

Arbetstiderna var regelmässigt minst tolv timmar om dagen under vardagar samt något kortare på lördagar och söndagar. Inga ersättningar för t.ex. övertid betalades ut och målsägandena beviljades inte lagstadgad semester. Målsägandena var inkvarterade i bostäder som ägdes eller hyrdes av svarandena och för uppehållet betalade målsägandena hyra till

¹⁶³ Se Österbottens tingsrätts dom 13/117 s. 66-72. Se även Vasabladets rapportering från huvudförhandlingen i tingsrätten 5.12.2012 s. 2.

svarandena. Målsägandena stod även i skuldförhållande till svarandena, som behöll målsägandenas pass som pant. Dock bekostade målsägandena själva sina resor och uppehållstillstånd genom att arbeta utan ersättning den första tiden. Månadslönen betalades in på ett konto som endast svarandena hade tillgång till och kunskap om. Den del av lönen (mellan 300 och 900 euro) som målsäganden fick tillgång till betalades ut antingen kontant eller till ett annat konto som öppnats i varje enskild målsägandes namn.

Svarandena höll målsägandena under kontroll genom att hota med våld eller att skicka hem dem om de inte arbetade eller uppförde sig enligt svarandenas direktiv. Till följd av de långa arbetsdagarna hade målsäganden inte någon reell möjlighet att ta språkkurser eller integrera sig i det finländska samhället. Därtill hade målsägandena inte fri tillgång till sin egen post.¹⁶⁴

Ett tredje rättsfall av samma karaktär, dock med färre målsäganden, behandlades i Österbottens tingsrätt i september 2013. I ärendet var det fråga om sju arbetare från Vietnam som år 2008-2012 hade rekryterats till Finland för att bl.a. arbeta i växthus. Några av målsägandena var släktingar till mannen som stod åtalad för människohandel och övriga hade fått vetskap om möjligheten till arbete via familjemedlemmar som kände mannen. Rekryteringen skedde i Vietnam och målsägandena var tvungna att ta lån, pantsätta eller sälja egendom för att betala avgifter på 5 500–9 500 euro direkt till mannen eller via mellanhänder för att han skulle ordna arbete och uppehållstillstånd i Finland. Målsägandena saknade kunskaper i svenska och finska samt kunskap om det finländska samhället.¹⁶⁵

I samma ärende stod växthusägaren (arbetsgivare till mannen som rekryterade vietnameserna) åtalad för ockerliknande diskriminering i arbetslivet. Åtalet gällde tre av de sju rekryterade vietnamesiska arbetarna. De tre målsägandena hade utfört trädgårdsarbete i växthus sommaren 2012. Enligt arbetsavtalen var arbetstiden åtta timmar per dag. Målsägandena arbetade även övertid men fick endast betalt för åtta timmars arbete. Målsägandena fick inte heller kollektivavtalsenliga ersättningar för söndagsarbete.¹⁶⁶

4.2 Indikatorer på arbetsrelaterad människohandel

Av de tre österbottniska rättsfallen som beskrevs i föregående avsnitt innehåller i synnerhet de två större fallen flera av de indikatorer på arbetsrelaterad människohandel som Europeiska

¹⁶⁴ Se Österbottens tingsrätts dom 13/760 s. 41-55.

¹⁶⁵ Se Österbottens tingsrätts dom 13/118327 s. 20-25.

¹⁶⁶ Se Österbottens tingsrätts dom 13/118327 s. 25-36.

kommissionen och ILO har sammanställt inom ramen för ett samarbetsprojekt år 2008-2009. Sammanställningen utfördes med hjälp av den s.k. Delfi-metoden. En bred panel som bestod av experter från olika samhällssektorer (polis, regeringar, akademiska forskningsinstitut, arbetsorganisationer m.fl.) fick besvara två successiva enkäter. Avsikten var att nå en gemensam ståndpunkt om indikatorer på människohandel, som både forskare, arbetsinspektörer och brottsutredare kan använda som riktlinje för t.ex. insamling av bevismaterial eller för uppgörande av nationella anvisningar.¹⁶⁷

Sammanställningen är indelad i fyra grupper: arbetsrelaterad och sexuell människohandel med vuxna respektive arbetsrelaterad och sexuell människohandel med barn. Indikatorerna (sammanlagt 67 stycken) är i sin tur indelade i sex kategorier, tre som gäller rekrytering och tre för förhållandena på slutdestinationen. De sex kategorierna är vilseledande rekrytering, tvångsrekrytering, rekrytering genom utnyttjande av sårbar ställning, exploaterande arbetsförhållanden, tvång vid slutdestinationen samt utnyttjande av sårbar ställning vid slutdestinationen. Inom respektive kategori är indikatorerna graderade enligt skalan stark, medelstark eller svag indikator. Skalan är dock flytande, vilket innebär att samma indikator kan ha olika gradering beroende på offren (vuxna eller barn) och människohandelns art (sexuell eller arbetsrelaterad exploatering).¹⁶⁸

I den första kategorin (se bilaga 1 s. 90), vilseledande rekrytering, är det främst indikatorerna vilseledande information om arbetsförhållande, bostad och levnadsförhållanden samt om lönen som framträder i de tre österbottniska fallen. Den andra kategorin (se bilaga 1 s. 91), tvångsrekrytering, är det däremot svårt att på basis av den information som kom fram under rättsprocesserna säga huruvida några av indikatorerna fanns redan i rekryteringsskedet. Detta p.g.a. av att samma typ av indikatorer som är listade i den andra kategorin återfinns i den fjärde kategorin, tvång vid slutdestinationen (mer om denna kategori senare). Det är troligt att indikatorerna för specifik tvångsrekrytering är lättare att notera i fall där rekryteringen och resan till slutdestinationen har skett etappvis.

Ytterligare fanns det indikatorer på att rekryteringen skedde genom utnyttjande av målsägandenas sårbara ställning. Indikatorer i denna tredje kategori (se bilaga 1 s. 92-93) som uppfylldes är bl.a. utnyttjande av familjesituation, ekonomisk situation, bristfällig utbildning och tillgång till information samt även i viss mån kulturell tillhörighet. Speciellt i rättsfallen med vietnamesiska målsäganden hade hierarkin inom familj och släkt en stor betydelse.

¹⁶⁷ Se *ILO Indicators 2009* s. 2 (faktarutan).

¹⁶⁸ Se *ILO Indicators 2009* s. 3.

Respekten för äldre familjemedlemmar är väldigt stark och likaså samhörigheten med släktingar. I alla tre rättsfallen kom målsägandena från fattiga förhållanden, de saknade språkkunskaper samt visste ingenting om förhållandena i Finland, allra minst den finska arbetslagstiftningen.¹⁶⁹

I fråga om exploaterande arbetsförhållanden innehåller de två omfattande österbottniska rättsfallen så gott som alla indikatorer i den fjärde kategorin (se bilaga 1 s. 93-94). Målsägandena hade mycket långa arbetsdagar (stark indikator), boende- och arbetsförhållandena var undermåliga, lönen var låg samt lönemanipulation förekom, lagstiftningen efterföljdes inte (arbetsavtal, arbetstid, socialt skydd). I synnerhet i fallet med kirgizerna hade arbetarna inte tillgång till utbildning såsom språkkurser p.g.a. arbetsdagarnas längd och den isolering som följde av att arbetsledaren förbjöd arbetarna att ta kontakt med utomstående.¹⁷⁰

När det gäller den näst sista kategorin (se bilaga 1 s. 95-96), tvång vid slutdestinationen, är de mest framträdande indikatorerna i de österbottniska fallen konfiskering av resedokument och legitimation (passen), isolering och övervakning, målsägandena var under starkt inflytande av kulturella, familjära, ekonomiska och sociala skäl samt att misshandel förekom.¹⁷¹ Isolering och begränsad rörlighet är indikatorer som är starkt anknutna till boendeförhållanden. Om arbetaren är inkvarterad hos gärningsmannen eller i en bostad som gärningsmannen har tillgång till är det lättare för gärningsmannen att hålla arbetaren under kontroll.¹⁷² En parallell kan dras till EMD:s avgörande i ärendet *Siliadin v. Frankrike*, även om det bör noteras att ärendets fokus låg på slaveri, som är en grövre form av frihetsberövande än tvångsarbete. EMD konstaterade att arbetaren inte konkret behöver vara fängslad vid arbetsplatsen utan det väsentliga är hur arbetaren kan använda sin fritid, dvs. hur stor självbestämmanderätt arbetaren har.¹⁷³

I alla tre fallen fanns även skuldförhållanden med i bilden¹⁷⁴, i synnerhet i det omfattande fallet med vietnamesiska arbetare var skuldförhållandena märkbara i och med att arbetarna

¹⁶⁹ Österbottens tingsrätts domar 13/117 s. 66-67 (Vasa hovrätts dom nr 1210 R 13/309 s. 10), 13/760 s. 41-42 och 47-52 samt 13/118327 s. 20-21. Om dessa indikatorer se även *Rapport 2010* s. 137.

¹⁷⁰ Österbottens tingsrätts domar 13/117 s. 67-70, 72-73 och 76-79 (Vasa hovrätts dom nr 1210 R 13/309 s. 10, 13 och 19) samt 13/760 s. 42-49 och 55-63. Se även *HEUNI 67/2011* s. 107-11 och 113-134.

¹⁷¹ Österbottens tingsrätts domar 13/117 s. 69-70 (Vasa hovrätts dom nr 1210 R 13/309 s. 10), 13/760 s. 47-52 samt 13/118327 s. 23-25. Se även *HEUNI 67/2011* s. 99-106 och 112-113.

¹⁷² Se *HEUNI 67/2011* s. 103.

¹⁷³ Se EMD:s avgörande i *Siliadin v. Frankrike* 121-129 § samt *Rapport 2010* s. 138 och 146.

¹⁷⁴ Observera att i det tredje rättsfallet stod målsägandena inte i direkt skuldförhållande till gärningsmannen, se Österbottens tingsrätts dom 13/118327 s. 24.

gick med på att arbeta utan lön den första tiden som en form av avbetalning. Även om det inte nödvändigtvis var fråga om direkt gäldsaveri i alla tre fall hade skuldförhållandena i kombination med övriga indikatorer en stark inverkan på målsägandenas utsatta situation. Den utsatta situationen följde bl.a. av de faktorer som utgör indikatorer i den sista kategorin (se bilaga 1 s. 97), utnyttjande av sårbar ställning vid slutdestinationen. I denna kategori ingår indikatorer som beroendeställning till gärningsmannen, svårigheter att leva i okända omgivningar samt familje- och ekonomisk situation. I alla tre österbottniska fall hade målsägandena fått uppfattningen om att de skulle förtjäna så pass bra i Finland att de kunde skicka pengar till sina familjer i hemlandet. Speciellt i det omfattande fallet med vietnamesiska arbetare betonades kulturens inflytande, målsägandena vågade inte berätta hurdana förhållanden de levde under i Finland p.g.a. släkthierarkin och rädsla att dra skam över den egna familjen. Denna typ av underkastelse är en stark bidragande faktor till att målsägandena försätts i en sårbar ställning som gärningsmannen kan utnyttja.¹⁷⁵

4.3 Domstolens bedömning i fråga om människohandel¹⁷⁶

4.3.1 Trävaruföretaget i Lillkyro

Österbottens tingsrätt dömde enhälligt arbetsledaren till tre år och sex månaders ovillkorligt fängelse för människohandel, grov förskingring och misshandel. Vid prövning av åtalet för människohandel kom tingsrätten fram till att de kirgiziska arbetarna hade befunnit sig i ett skyddslöst läge p.g.a. deras bakgrund och levnadsförhållanden i Kirgizistan, den låga lönen, de långa arbetsdagarna och begränsade fritid som gjorde att gränserna mellan arbete och vila suddades ut, deras begränsade rörlighet p.g.a. arbetsledarens hot om sanktioner, konfiskeringen av pass vilket medförde arbetsplikt, skuldförhållandena samt arbetarnas bristande språkkunskaper och okunskap om det finländska samhället. De tre sistnämnda omständigheterna medförde även enligt tingsrätten, att arbetarna hade stått i en beroendeställning till arbetsledaren. Fastän arbetarna av fri vilja hade tagit emot arbete ansåg tingsrätten att arbetsförhållandena var att betrakta som tvångsarbete enligt definitionen i ILO:s konvention nr 29 från år 1930, med beaktande av att arbetarna inte hade varit fria att avsluta arbetsförhållandet när som helst, deras rädsla att förlora anställningen, de orimligt långa

¹⁷⁵ Österbottens tingsrätts domar 13/117 s. 69-70 (Vasa hovrätts dom nr 1210 R 13/309 s. 10), 13/760 s. 47-52 samt 13/118327 s. 23-25. Se även *HEUNI 67/2011* s. 134-136. Om skuldsättning som indikator se även *Rapport 2010* s. 138-139.

¹⁷⁶ Observera att i samtliga fall har ingen dom ännu vunnit laga kraft. De slutgiltiga utgångarna kan således bli andra än de som presenteras i denna avhandling.

arbetsdagarna, den begränsade rörligheten, konfiskeringen av pass samt skuldförhållandena. Ytterligare beaktade tingsrätten de undermåliga boendeförhållandena.¹⁷⁷

Tingsrätten ansåg att åtalet för grov förskingring hade styrkts. Arbetsledaren hade olovligt tillägnat sig drygt 172 000 euro sammanlagt från arbetarnas konton. Han hade heller inte haft någon som helst rätt till att behålla arbetarnas bankkort med tillhörande koder.¹⁷⁸

På basis av arbetsledarens erkännande och målsägandens berättelse konstaterade tingsrätten att arbetsledaren hade gjort sig skyldig till misshandel mot en av arbetarna. Arbetsledaren hade slagit arbetaren en gång i ansiktet och två gånger i sidan.¹⁷⁹

Fallet gick vidare till Vasa hovrätt. Personbevisningen var densamma och likaså den skriftliga bevisningen, såväl som på en lönespecifikation och transaktion, sammandrag av inloggningar med nätkoder på arbetarnas konton (åklagarens bevis), meddelande om utredning från polisen (arbetsledarens bevis) samt mejlkonversation (vd:ns bevis). Hovrätten godkände tingsrättens slutsatser, motivering och juridiska bedömning samt straffmätningen när det gällde domen mot arbetsledaren.¹⁸⁰

4.3.2 Monteringsfirman i Nykarleby

Det gifta paret som drev monteringsfirman dömdes till två år och sex månaders ovillkorligt fängelse för människohandel och grov förskingring. I samma ärende dömdes även parets son till 70 dagsböter för misshandel av en av arbetarna (misshandeln var dock inte direkt arbetsrelaterad utan hade mer karaktären av ett gräl släktingar emellan).¹⁸¹ Tingsrätten ansåg att svarandena hade vilselett målsägandena med hänvisning till målsägandenas bakgrund och uppgifterna svarandena hade gett målsägandena om bl.a. levnadsförhållandena i Finland, arbetstiderna och möjligheten att sända pengar till familjerna i Vietnam. Ytterligare fäste tingsrätten uppmärksamhet vid målsägandenas arbets- och boendeförhållanden samt lönerna.¹⁸²

Enligt tingsrätten hade målsägandena även befunnit sig i en beroendeställning till svarandena, vilket svarandena hade utnyttjat. För det första stod samtliga målsäganden i arbetsförhållande till svarandena och arbetsförhållandet var den enda giltiga orsaken målsägandena hade till

¹⁷⁷ Österbottens tingsrätts dom 13/117 s. 66-72 samt domslut.

¹⁷⁸ Österbottens tingsrätts dom 13/117 s. 76-79.

¹⁷⁹ Österbottens tingsrätts dom 13/117 s. 79.

¹⁸⁰ Vasa hovrätts dom nr 1210 R 13/309 s. 10 och 19.

¹⁸¹ Österbottens tingsrätts dom 13/760 s. 48 och 65-67 samt domslut.

¹⁸² Österbottens tingsrätts dom 13/760 s. 39-47.

uppehållstillstånd i Finland samt deras enda inkomstkälla. Tingsrätten ansåg att det blivit utrett att svarandena hotat att skicka målsägandena tillbaka till Vietnam om de inte arbetade bra. Synen på släktförhållanden inom den vietnamesiska kulturen gjorde att hoten hade en effektiv verkan på målsägandena. Hyres- och skuldförhållandena fungerade som ett ytterligare påtryckningsmedel som band målsägandena till deras arbete i Finland. Tingsrätten ansåg även att målsägandenas beroendeställning förstärktes av det faktum att inga skriftliga arbetsavtal hade funnits samt att målsägandena inte hade fått några löneintyg.¹⁸³ Ytterligare konstaterade tingsrätten att målsägandena hade befunnit sig i ett skyddslöst läge p.g.a. okunskapen om det finländska samhället och avsaknad av språkkunskaper, att målsägandena antingen hade förbjudits eller saknade möjlighet att ta kontakt med andra landsmän på orten samt att målsägandena inte hade tillgång till sin egen post eller varit tvungna att föra sin post oöppnad till en av svarandena.¹⁸⁴

I fråga om det andra delmomentet, metoderna, hänvisade tingsrätten till samma omständigheter som tagits upp i samband med prövningen av det första delmomentet (beroendeställning och skyddslöst läge).¹⁸⁵ Dessa omständigheter hade även betydelse för prövningen av det tredje delmomentet, syftet samt uppsåtet. På basis av en helhetsbedömning ansåg tingsrätten att syftet med rekryteringen hade varit att målsägandena skulle sättas i tvångsarbete eller utsättas för förhållanden som kränker människovärdet. Enligt tingsrätten höll inte svarandenas påstående om att de enbart försökt hjälpa målsägandena och deras familjer, med beaktande av att firman hade gjort en ordentlig vinst år 2008 när alla målsägandena redan hade anlänt till Finland. Ytterligare beaktade tingsrätten att svarandena kunde påverka och hade påverkat den mängd beställningsarbeten som monteringsfirman hade fått genom att tvinga målsägandena att delvis arbeta hos ett annat företag utan ersättning.¹⁸⁶

Tingsrätten dömde svarandena även för grov förskingring då de olovligen tillägnat sig drygt 175 000 euro genom att upprätthålla två konton för målsägandenas löner och förskingra mellanskillnaden mellan den totala lönen som utbetalades och den lön som målsägandena hade tillgång till. Målsägandena hade inte vetskap om att det fanns två olika kontouppsättningar i deras namn.¹⁸⁷

¹⁸³ Österbottens tingsrätts dom 13/760 s. 47-49 och 51-52.

¹⁸⁴ Österbottens tingsrätts dom 13/760 s. 49-51.

¹⁸⁵ Österbottens tingsrätts dom 13/760 s. 51-52.

¹⁸⁶ Österbottens tingsrätts dom 13/760 s. 52-55.

¹⁸⁷ Österbottens tingsrätts dom 13/760 s. 55-63.

Åklagaren hade sekundärt till åtalet om människohandel yrkat att svarandena skulle dömas för ockerliknande diskriminering i arbetslivet. Tingsrätten uttalade sig inte om detta sekundära åtal med hänvisning till att rekvisitet för människohandel uppfylldes enligt det primära åtalet.¹⁸⁸

4.3.3 Växthusfallet i Närpes

Tingsrätten konstaterade att det hade blivit utrett att arbetsledaren¹⁸⁹ hade rekryterat de sju vietnamesiska målsägandena genom att erbjuda arbete i Finland. Arbetsledaren genomförde rekryteringen mot betalning i syfte att själv få ekonomisk vinning på målsägandenas bekostnad. Målsägandena hade befunnit sig i en beroendeställning till arbetsledaren, eftersom de inte kunde språket och saknade kunskap om de finländska samhällsförhållandena. Ytterligare ansåg tingsrätten att arbetsledaren hade vilselett och utnyttjat målsägandenas villfarelse i fråga om möjligheterna till inkomst och arbetsförtjänster samt kostnaderna för olika tillstånd. Enligt tingsrättens uppfattning uppfylldes således två av tre delmoment (dvs. medel och metoder) för människohandel.¹⁹⁰

När det gällde det tredje delmomentet, gärningens syfte, ansåg tingsrätten att detta delmoment inte uppfylldes. Tingsrätten noterade att alla målsägandena hade varit tvungna att ta betydande lån för att kunna betala avgifterna för att komma till Finland. Dock stod målsägandena varken i arbets- eller skuldförhållanden till arbetsledaren, förutom en av målsägandena som hade lånat 3 000 euro av arbetsledaren för att kunna betala tillbaka ett lån. Det hade även framkommit i samband med behandlingen av ärendet att de flesta målsägandena hade kunnat återbetala sina skulder antingen helt eller delvis med arbetsinkomsterna från Finland. Tingsrätten förkastade därmed åtalet för människohandel.¹⁹¹ Arbetsledaren dömdes i stället för grovt ocker och misshandel till ett års ovillkorligt fängelse. Enligt tingsrätten hade arbetsledaren i samband med rekryteringen utnyttjat målsägandenas beroendeställning och orsakat kännbar ekonomisk skada för samtliga målsäganden. Beloppen som målsägandena betalade stod i uppenbart missförhållande till tjänsterna som arbetsledaren erbjöd i form av tillstånd, arbete och bostad, vilket arbetsledaren även måste ha insett då han

¹⁸⁸ Österbottens tingsrätts dom 13/760 s. 55.

¹⁸⁹ I ärendet förblev det oklart vilken titel arbetsledaren egentligen hade. Båda svarandena uppgav att han hade fungerat som praktikant, men samtliga målsäganden hade uppfattat honom som arbetsledare på basis av de arbetsuppgifter han hade. Han hade bl.a. gett dem anvisningar om vilka arbetsuppgifter de skulle utföra i växthuset samt hur arbetet skulle utföras. För enkelhetens skull används benämningen arbetsledare här i avhandlingen. Se även Österbottens tingsrätts dom 13/118327 s. 26.

¹⁹⁰ Österbottens tingsrätts dom 13/118327 s. 22-23.

¹⁹¹ Österbottens tingsrätts dom 13/118327 s. 23-24.

kände till samhällsförhållandena både i Vietnam och Finland. Enligt tingsrätten eftersträvade arbetsledaren avsevärd ekonomisk vinning i form av sammanlagt 53 000 euro.¹⁹²

4.4 Gränsdragningar

4.4.1 Definitionsproblem och betydelsen av valet av straffbestämmelse

Valet av brottsrekvisit har stor betydelse redan i det allra första utredningsskedet, förundersökningen och givetvis även i de följande skedena som är väckande av åtal och rättegången samt eventuellt ändringssökande. Valet inverkar på flera sätt. De mest konkreta konsekvenserna syns i bevisningen, offrens ställning, vilka brott gärningsmännen tillräknas samt i straffmätningen. I ett längre perspektiv har valet av straffbestämmelse betydelse för praxis och uppkomsten av prejudikat, diskussionen i doktrinen samt allra ytterst samhällsutvecklingen och det allmännas inställning till en viss typ av fenomen (brott).¹⁹³

När det gäller bevisningen avspeglas valet av straffbestämmelse i vilka bevis som samlas in, presenteras inför domstolen, som slutligen prövar och värderar bevisen. Eftersom den centrala bevisningen oftast utgörs av personbevisningen kommer offrens ställning i fokus. I fråga om identifiering av människohandelsoffer och gränsdragning till ockerliknande diskriminering i arbetslivet har t.ex. *Kaikkonen* i sin pro gradu samt *Jokinen* m.fl. i en HEUNI-rapport framhållit att det förefaller som att valet av straffbestämmelse i utredningsskedet lättare faller på ockerliknande diskriminering eller något likartat (arbets)brott än människohandel.¹⁹⁴ Detta fenomen har även den nationella rapportören om människohandel uppmärksammat. Orsaker som den nationella rapportören lyfter fram är ovisshet kring innehållet i brottsrekvisiten samt tolkningen av begreppet tvångsarbete. Den nationella rapportören har dock inte gett några specifika riktlinjer för gränsdragning mellan brottsrekvisiten för människohandel och ockerliknande diskriminering i arbetslivet, utan hänvisat till ILO:s riktlinjer för tolkningen av tvångsarbete.¹⁹⁵

I fråga om begreppet tvångsarbete har särskilt *Skrivankova* betonat vikten av att inte enbart relatera tvångsarbete till människohandelsbrott, utan att även uppmärksamma exploaterande arbetsförhållanden som ett eget område som kräver straffrättslig reglering. *Skrivankova* beskriver förhållandet mellan de olika begreppen som en dynamisk process där graden av

¹⁹² Österbottens tingsrätts dom 13/118327 s. 24-25.

¹⁹³ Se även *Roth Haaste 2010* s. 31.

¹⁹⁴ Se *Kaikkonen 2008* s. 88-89 respektive *HEUNI 67/2011* s. 45-47.

¹⁹⁵ Se *Rapport 2010* s. 145 och *HEUNI 74/2012* s. 37.

tvång är den avgörande faktorn. I ena änden finns arbete på tillbörliga villkor (*decent work*), nästa steg utgörs av exploaterande arbete (*labour exploitation*) som kan övergå i den värsta formen av utnyttjande av arbetskraft, dvs. tvångsarbete (*forced labour*), som utgör den andra änden i processskalan, vilken även kan inkludera människohandel (*trafficking*).¹⁹⁶ Även *Olsen* har lyft fram att tvångsarbete inte nödvändigtvis är en del av människohandel. Enligt *Olsen* syns skillnaden i att det normalt i människohandelsfall finns ett samband mellan de olika stadierna, dvs. rekryteringen och det slutliga anställningsförhållandet samt att alla aktörer i form av rekryterare (plus eventuell smugglare) och arbetsgivare drar nytta av processen.¹⁹⁷ Vikten av detta samband framgår också direkt av den finländska lagstiftningen, närmare bestämt vid en jämförelse av innehållet i SL 25:3 och SL 47:3a. Brotsrekvisitet för ockerliknande diskriminering i arbetslivet förutsätter inget samband, men detta betyder inte att själva arbetet inte skulle kunna liknas vid tvångsarbete. Även om det inte finns indikatorer på människohandel är ockerliknande diskriminering i arbetslivet likväl ett allvarligt brott mot etablerade arbetsrättsliga normer och ska ingalunda negligeras.

Därtill råder det oklarhet om distinktionen mellan tvångsarbete och slaveri samt om definitionen av s.k. modernt slaveri. I vardagligt tal, medier samt i anti-slaverikampanjer används uttrycket modernt slaveri eller endast slaveri som en paraplyterm för fenomen som inbegriper all slags exploatering av arbetskraft.¹⁹⁸ Uttrycket hänför sig även till spegelfenomenet av människohandel, dvs. företag (oftast mer eller mindre globala) som förflyttar produktion till låglöneländer med urusla arbetsförhållanden. I anknytning till detta finns även frågan om arbetsgivarens ansvar för utstationerade arbetstagare (Arbetsavtalslag 26.1.2001/55, här förkortad ArbAvtL, 11 kap.). Uttrycket modernt slaveri har i relation till människohandel använts för att bl.a. peka på avsaknad av frihet, offret kan inte ta sig ur situationen p.g.a. den starka kontroll som en annan person utövar över offret och den här kontrollen tar sig uttryck i fysiskt och/eller psykiskt våld eller hot om våld.¹⁹⁹ Ytterligare hänvisas till socioekonomiska faktorer, såsom isolering och skuldsättning.²⁰⁰ Exempelvis *Bales* hävdar även att i stället för legala definitioner av slaveri bör fokus ligga på offrens verkliga upplevelser.²⁰¹ Användningen av uttrycket modernt slaveri i kombination med

¹⁹⁶ Se *Skrivankova 2010* s. 29-31.

¹⁹⁷ Se *Olsen 2008* s. 11-12.

¹⁹⁸ Exempel på artikel om slaveri i nutid i *The Guardian* 21.11.2013: *Three women rescued after 'decades of slavery' in south London*, <http://www.theguardian.com/world/2013/nov/21/women-rescued-decades-slavery-south-london>

¹⁹⁹ Se *Bales 2007* s. 1.

²⁰⁰ Se *Craig m.fl. 2007* s. 12.

²⁰¹ Se *Bales 2007* s. 1.

människohandel har dock kritiserats av bl.a. *Knott* respektive *O'Connell Davidson*. Knott anser att det inte är möjligt att skapa en ny slaveridefinition som omfattar alla former av tvångsarbete och utnyttjande av arbetskraft och samtidigt länka ihop denna moderna form av slaveri med den historiska. Att operera med å ena sidan politiska argument baserade på mänskliga rättigheter och moral och å andra sidan legala argument och definitioner kräver ansvarsfullhet. Enligt Knott kan en förhastad utsträckning av normer med karaktär av *jus cogens*, såsom förbudet mot slaveri, i värsta fall leda till bakslag i kampen för tillgodoseende av mänskliga rättigheter samt skapa misstänksamhet och meningsskiljaktigheter mellan stater i folkrättsliga frågor.²⁰² O'Connell Davidson tar igen fasta på förespråkarnas snäva fokus på människohandel som modernt slaveri, medan andra likartade brott mot arbetsrätt och mänskliga rättigheter får mindre uppmärksamhet, i synnerhet när det gäller staters agerande och politiska agendor i migrationsfrågor. Denna form av diskurs skapar en allmän tendens att kategorisera migranter utifrån en hierarki som baserar sig på om individen är föremål för människohandel eller inte, dvs. slav eller icke-slav. Enligt O'Connell Davidson utgör detta snäva fokus ett hinder i kampen mot inskränkningar, exploatering och orättvis behandling som många migranter utsätts för.²⁰³

Ockerliknande diskriminering i arbetslivet uppfattas lätt som en ”enklare” straffbestämmelse vad det gäller själva processdrivningen och bevisningen, t.ex. behöver det inte bevisas att offret har blivit vilselett om arbetsvillkoren eller att offret befunnit sig i en beroendeställning eller skyddslöst läge.²⁰⁴ Olsen respektive *Soukola* har även lyft fram graden av frivillighet som en faktor som bör beaktas i gränsdragningen mellan tvångsarbete och ockerliknande diskriminering respektive människohandel och människosmuggling.²⁰⁵ Slutsatsen är alltså att åtal som grundar sig på SL 47:3a kan uppfattas som lättare att driva och utsikterna att få en fällande dom uppskattas vara större, jämfört med åtal för människohandelsbrott. Skenet kan likafullt bedra, eftersom SL 47:3a kräver att arbetaren ska ha försatts i en *märkbart* sämre ställning. I avsaknad av direkta jämförelseobjekt såsom arbetskollegor måste jämförelsen göras utifrån allmänna standarder (se tidigare avsnitt 3.4). Bevismöjligheterna försvåras betydligt om det inte finns klara villkor i ett kollektivavtal inom den specifika branschen samt om det p.g.a. bristfällig bokföring saknas utredning över utfört arbete, t.ex. i form av

²⁰² Se *Knott 2010* s. 231-232.

²⁰³ Se *O'Connell Davidson 2010* s. 244-245 och 257-258.

²⁰⁴ Se *Rapport 2010* s. 145 och *Rapport 2011* s. 20 samt även *Rikosoikeus* (Ari-Matti Nuutila och Sakari Melander, texten senast uppdaterad 1.11.2008): II Rikoslajit, 34. RL 47: Työrikkokset, Työsuhdetta ja kollektiivista työoikeutta koskevat kriminalisoinnit, Kiskonnantapainen työsyryjintä (RL 47:3 a), Suhde työsyryjintään ja muihin säännöksiin + Korotettu syryjintävertailu.

²⁰⁵ Se *Olsen 2008* s. 9-12 och *Soukola 2009* s. 281.

arbetslistor eller lönespecifikationer. *Autio* och *Karjala* har även lyft fram att en möjlig orsak till att valet faller på ockerliknande diskriminering är det faktum att arbetarskyddsmyndigheterna enligt TillsynsL 50 § (Lag om tillsynen över arbetarskyddet och om arbetarskyddssamarbete på arbetsplatsen 20.1.2006/44) inte har skyldighet att polisanmäla människohandel, men däremot brott som ingår i SL 47 kap. Sedan är det möjligt att åklagaren av praktiska skäl beslutar att inte begära tilläggsutredningar om eventuell människohandel, ifall ärendet redan undersöks som ockerliknande diskriminering i arbetslivet.²⁰⁶

Valet av straffbestämmelse i förhållanden till offrens ställning har diskuterats främst med hänsyn till offer för människohandel med inriktning på sexuellt utnyttjande. Den nationella rapportören har i synnerhet lyft fram koppleribestämmelserna i och med att offer för koppleribrott inte har ställning som målsägande, utan närmast fungerar som vittne.²⁰⁷ Straffprocessen tar sig således olika uttryck beroende på om offren identifieras som offer för människohandel eller koppleri. Valet inverkar direkt på tillgodoseendet av offrens rättigheter, eftersom ställningen som målsägande är anknuten till hjälpsystemet för människohandelsoffer, beviljande av uppehållstillstånd samt möjligheten att få skadestånd. Samma konstellation som för koppleribrott återfinns i straffbestämmelsen för ordnande av olaglig inresa (SL 17:8), dvs. den som blir föremål för ordnande av inresa betraktas inte som målsägande. Däremot uppstår inte samma ”ojämlikhet” i fråga om gränsdragning mellan ockerliknande diskriminering i arbetslivet och människohandel, m.a.o. har offret målsägandeställning oberoende av brottsbenämning. Dock kan valet av straffbestämmelse inverka på offrens möjligheter till skadestånd samt huruvida ersättningskraven ska handläggas i samband med ett brottmål eller som en civilrättslig arbetstvist.

Med tanke på brottsbekämpningens syfte och de plikter som följer av de internationella konventionerna samt tillgodoseendet av offrens rättigheter är det viktigt att förundersökningsmyndigheter utreder och åklagare väcker åtal för människohandelsbrott om det finns anledning till detta.²⁰⁸ Indikatorer på människohandel måste tas på allvar och myndigheterna som deltar i utredningen av denna typ av brott, dvs. poliser, åklagare, arbetarskyddsförvaltningen, skatteförvaltningen samt domstolspersonal, måste ha adekvat utbildning och kunskap för att kunna identifiera offer för människohandel och tillgodose deras rättigheter. Ett bra exempel är systemet med specialåklagare, som har till uppgift att hålla sig uppdaterade om lagstiftning, rättspraxis och doktrin på sitt specialområde, följa med den

²⁰⁶ Se *Autio & Karjala 2012* s. 212.

²⁰⁷ Se *Rapport 2010* s. 121.

²⁰⁸ Se *Rapport 2010* s. 118-122 och 135-136 samt *Autio & Karjala 2012* s. 212.

internationella utvecklingen samt dela med sig av sin specialkompetens till andra åklagare. Därtill krävs ett fungerande samarbete mellan myndigheterna.²⁰⁹ Exempelvis kan påpekas att enligt riksåklagarämbetets anvisning om förundersökningssamarbetet är utgångspunkten att förundersökningsmyndigheten (polisen) alltid har en skyldighet att underrätta åklagaren om brott som kommit till undersökning, oberoende om det finns en misstänkt eller inte, i fråga om människohandelsbrott, dvs. brott som inte hör till kategorin vardagsbrott.²¹⁰ Det är under inga omständigheter acceptabelt att okunskap, bristfällig utredning eller bristande lagstiftning leder till att det enklare alternativet väljs trots att det finns tecken på allvarigare brott. Ett sådant förfarande innebär att problemen sopas under mattan, vilket kränker offrens rättigheter samt urholkar rättskipningen och motverkar brottsbekämpningen.

4.4.2 Arbetsgivarens ansvar

En intressant fråga är hurudant ansvar arbetsgivaren har, speciellt i fall där en annan person eller en rekryteringsfirma skött rekryteringen, vilket var aktuellt i två av de tre österbottniska rättsfallen. Arbetsgivarens centrala skyldigheter är enligt lag att iaktta lagstiftningens diskrimineringsförbud och bemöta arbetstagarna jämlikt (ArbAvtL 2:2), sörja för arbetarskyddet (ArbAvtL 2:3 och Arbetarskyddslag 23.8.2002/738, här förkortad ArbSkL 8 §), ge arbetstagaren information om de centrala arbetsvillkoren (ArbAvtL 2:4), iaktta villkoren i ett riksomfattande kollektivavtal som är representativt för branschen i fråga (ArbAvtL 2:7) samt att betala lön för utfört arbete (ArbAvtL 2:10). Därtill är arbetsgivaren skyldig att iaktta bestämmelserna om bl.a. ordinarie arbetstid (Arbetstidslag 9.8.1996/605, här förkortad ArbTidL 3 kap.), övertidsarbete och ersättningar för övertidsarbete (ArbTidL 4 kap.), söndagsarbete och vilotider (ArbTidL 6 kap.) samt semesterlagstiftningen (Semesterlag 18.3.2005/162, här förkortad SemL speciellt 1-3 §).

För bedömningen av straffrättsligt ansvar när det är flera personer inblandade är det väsentligt att åtskilja vem som gjort vad (både aktiva och passiva handlingar) och vilken ställning de olika personerna haft i processen. I och med att arbetsrelaterad människohandel är ett brott som innehåller olika stadier (rekrytering respektive egentliga utförandet av arbetet på destinationsorten) är det viktigt att reda ut arbetsgivarens agerande i respektive stadium samt hur arbetsgivaren iakttagit sina olika skyldigheter.

²⁰⁹ Se även den nationella rapportörens rekommendationer i *Rapport 2010* s. 130 respektive s. 150-151 och *Rapport 2012* s. 13 (om specialåklagare), *HEUNI 76/2014* s. 120-121 samt *Skrivankova 2010* s. 29-31.

²¹⁰ Se *Anvisning 2013* s. 5-6.

I rättsfallet med de kirgiziska arbetarna hade styrelseordföranden i företaget bett arbetsledaren att berätta om möjligheten till arbete för intresserade kirgizer (landsmän till arbetsledaren). Arbetsledaren och vd:n tog emot kirgizerna i S:t Petersburg. I början var vd:n med och skötte arbets- och uppehållstillståndsärenden, men i huvudsak var det arbetsledaren som ledsagade kirgizerna vid besök hos myndigheter och banken. I övrigt hade arbetarna inte haft mycket direkt kontakt med företagsledningen.²¹¹

Tingsrätten ansåg att arbetsledaren var gärningsman i fråga om människohandel, eftersom det var endast han som hade kunnat kommunicera med kirgizerna och på så sätt kunnat vilseleda dem om bl.a. arbetsvillkoren och låta bli att informera arbetarna om bankkontona. Arbetsledaren utnyttjade således arbetarnas beroendeställning och skyddslösa läge. Arbetsledaren hade även haft eget ekonomiskt intresse av att innehålla arbetarnas löner, tvinga dem att arbeta långa arbetsdagar och förhindra dem från att integreras i samhället.²¹²

När det gällde företagsledningen och åtalet för ockerliknande diskriminering konstaterade tingsrätten att vd:n och styrelseordföranden hade haft tät kontakt och ett nära förhållande med arbetsledaren, bl.a. hade de tillsammans rest till Kirgizistan. Företagsledningen hade även regelbundet besökt avdelningen där kirgizerna arbetade. Arbetsledaren hade varit den som bestämt arbetstiderna, men tingsrätten betonade arbetsgivarens övervakningsskyldighet, speciellt med tanke på att arbetsledaren själv hade utländsk bakgrund och inte nödvändigtvis kände till den finska arbetstidslagstiftningen i tillräcklig omfattning. Enligt tingsrätten hade även arbetsgivarens ansvar för arbetstagarna varit förhöjt p.g.a. arbetstagarnas utländska bakgrund, okunskap om det finländska samhället och språken som talas här samt deras beroendeställning. Tingsrätten ansåg att vd:n och styrelseordföranden inte kunde fransäga sig sitt ansvar genom att hänvisa till att de litat på arbetsledarens tolkning. Enligt tingsrätten var det inte trovärdigt att företagsledningen inte hade känt till övertidsarbetet och arbetet på veckoslut, eller åtminstone hade företagsledningen förhållit sig likgiltig till möjligheten att arbetarna hade utfört övertidsarbete, vilket med hänsyn till det förhöjda ansvaret som arbetsgivare gjorde att tröskeln för uppsåt överskreds. Tingsrätten ansåg även att vd:n och styrelseordföranden borde ha insett att de som arbetsgivare borde ha ingripit i kirgizernas boendesituation och bevilja kirgizerna årlig semester i enlighet med vad som beviljades andra arbetstagare.²¹³

²¹¹ Se Österbottens tingsrätts dom 13/117 s. 70-71.

²¹² Se Österbottens tingsrätts dom 13/117 s. 71.

²¹³ Se Österbottens tingsrätts dom 13/117 s. 73-75.

Tingsrätten dömde vd:n och styrelseordföranden vid trävaruföretaget till villkorliga fängelsestraff på sju månader vardera för ockerliknande diskriminering i arbetslivet. Enligt tingsrätten hade företagsledningen försatt de kirgiziska arbetarna i en märkbart sämre ställning genom att tillåta att arbetarna arbetade övertid minst åtta timmar i veckan utan ersättning samt att övertidsarbetet översteg den maximala tillåtna mängden per kalenderår (250 timmar, ArbTidL 19 § 1 mom.). Ytterligare hade företagsledningen godkänt att arbetarna under två års tid inte hade haft lagstadgad semester samt att boendeförhållandena var bristfälliga. På detta sätt hade företagsledningen utnyttjat arbetarnas okunskap och beroendeställning.²¹⁴

Däremot ansåg tingsrätten att det inte hade bevisats att företagsledningen hade varit medvetna om att arbetarna inte hade tillgång till den totala lönen som utbetalades och på så sätt utnyttjat arbetarnas ekonomiska trångmål. Inte heller hade det styrkts att företagsledningen skulle ha krävt eller ens vetat om att arbetarna arbetade på det sätt som framgått ovan under sanktionshot. Tingsrätten ansåg inte heller att företagsledningen hade försummat att ordna arbetshälsovård till arbetarna, utan det var möjligt att företagsledningen berättat om detta, men att informationen inte hade nått arbetarna p.g.a. arbetsledarens tolkning.²¹⁵

Även Vasa hovrätt konstaterade att kirgizerna hade försatts i en märkbart sämre ställning än de finska arbetarna på trävaruföretaget, men till skillnad från tingsrätten ansåg hovrätten inte att kravet på uppsåt uppfylldes och friade därmed företagsledningen. Hovrätten tog fasta på HD:s linje i fråga om bedömning av omständighetsuppsåtet enligt modellen för sannolikhetsuppsåt. Enligt denna modell krävs det för att uppsåtströskeln ska överskridas att gärningsmannen hållit det för säkert eller åtminstone övervägande sannolikt att omständigheterna som framgår av det specifika brottsrequisitet är för handen. Enligt hovrätten skulle ett tolkningsalternativ enligt vilket vd:n och styrelseordföranden ska anses ha handlat uppsåtligt om de varit medvetna om omständigheter som pekat på en stor mängd övertidsarbete, men försummat att utreda situationen, leda till att uppsåtskravet skulle sänkas en aning under tröskeln för sannolikhetsuppsåt. Alternativet att låta uppsåtet variera mellan olika brottstyper förkastade hovrätten med hänvisning till att en sådan modell ansetts problematisk p.g.a. kraven på enhetlig rättspraxis och förutsebarhet. Ytterligare påpekade hovrätten att en sänkning av uppsåtströskeln enbart p.g.a. gärningsmannens formella ställning och det ansvar som denna ställning medför, skulle leda till att det straffrättsliga ansvaret i

²¹⁴ Österbottens tingsrätts dom 13/117 s. 72-75 samt domslut.

²¹⁵ Österbottens tingsrätts dom 13/117 s. 75-76.

praktiken skulle uppkomma oberoende av oaktsamhet (vållande). Hovrätten ansåg därför att för ett tillräknande krävs det att företagsledningen hållit det åtminstone för övervägande sannolikt att det funnits en möjlighet att de kirgiziska arbetarna utförde en stor mängd oavlönat övertidsarbete.²¹⁶

Hovrätten konstaterade att det i fråga om övertidsarbetet inte hade framlagts sådan direkt bevisning som skulle påvisa att uppsåtströskeln överskridits. I bedömningen fäste hovrätten uppmärksamhet vid att det var arbetsledarna i företaget som bestämde om huruvida övertidsarbete behövde göras. Vd:n kunde därför anses ha haft goda grunder till att leva i den tron att de kirgiziska arbetarna arbetade övertid endast p.g.a. tillfälliga produktionsbehov. För styrelseordförandens del konstaterade hovrätten att han besökt arbetsplatsen mer sällan än vd:n och att det på basis av den framlagda bevisningen inte hade framkommit omständigheter som skulle tyda på att styrelseordföranden vetat om eller borde ha insett att omotiverat övertidsarbete förekom.²¹⁷ Om kirgizernas boendeförhållanden och uteblivna semester konstaterade hovrätten att det på basis av bevisningen inte hade framkommit omständigheter som skulle ha gett företagsledningen skäl till att betvivla riktigheten i arbetsledarens tolkning i kommunikationen med de kirgiziska arbetarna.²¹⁸

Kommunikationsproblem fick även en avgörande roll i rättsfallet med de vietnamesiska växthusarbetarna. Mannen som dömdes för människohandel hade fungerat som tolk och arbetsgivaren hade därmed inte kunnat kontrollera uppgifterna som förmedlades. Tingsrätten konstaterade att ställningen som arbetsgivare medför ansvar för övervakning av hur arbetsavtalen och det gällande kollektivavtalet efterföljs. Tingsrätten fann att arbetsgivaren hade försummat denna skyldighet på basis den utredning över utförda arbetstimmar som de tre målsägandena hade uppgjort och som inte stämde överens med arbetsgivarens arbetstidsbokföring. Tingsrätten ansåg dock att det hade förblivit ostyrkt att arbetsgivaren skulle ha krävt mer arbete eller ackordarbete i avvikelse från arbetsavtalen. Enligt tingsrätten hade det inte heller styrkts att arbetsgivaren skulle ha vetat om att vietnameserna utförde mer arbete än vad som antecknats på arbetslistorna, som arbetsgivaren lämnat på arbetsplatsen så att de anställda själva kunde fylla i dem. Tingsrätten noterade att arbetarna hade fått välja sin

²¹⁶ Se Vasa hovrätts dom nr 1210 R 13/309 s. 15.

²¹⁷ Se Vasa hovrätts dom nr 1210 R 13/309 s. 15-17.

²¹⁸ Se Vasa hovrätts dom nr 1210 R 13/309 s. 17-19.

arbetstid relativt fritt samt att övertidsarbetet hade pågått en tämligen kort tidsperiod på 1-3 månader.²¹⁹

Som slutsats framförde tingsrätten att det hade blivit ostyrkt att arbetsgivaren skulle ha varit medveten om att målsägandena utförde mer arbete än vad som framgick av timlistorna samt att han skulle ha förhållit sig godkännande till det. Enligt tingsrätten bör arbetsgivaren dock anses ha vetat om att målsägandena åtminstone i viss mån även utförde söndagsarbete, som de inte fick kollektivavtalsenliga ersättningar för. Dock ansåg tingsrätten inte att det hade blivit styrkt att arbetsgivarens skulle ha försatt målsägandena i en uppenbart ofördelaktig ställning genom att utnyttja deras ekonomiska trångmål, bristande språkkunskaper, okunskap och oförstånd samt beroendeställning. Tingsrätten förkastade således åtalet för ockerliknande diskriminering i arbetslivet och övriga yrkanden som grundade sig på åtalet.²²⁰

Den första frågan som uppstår utgående från de två rättsfall som redogjorts för ovan är *var gränsen går för arbetsgivarens övervakningsskyldighet, utredningsskyldighet och ansvar för arbetstagarna*, i synnerhet när det gäller arbetstagare som rekryterats från utlandet. Det handlar m.a.o. om i hur stor utsträckning arbetsgivaren förutsätts vara medveten om vad som försiggår på arbetsplatsen. Den andra frågan är *hur stor tilltro* arbetsgivaren rimligtvis kan sätta till arbetsledare eller personer i motsvarande ställning. Den tredje frågan är av en mer hypotetisk karaktär, nämligen huruvida fall som dessa möjligen kan vara exempel på sådana problematiska situationer som HD refererat till, dvs. situationer där gärningsmannen i syfte att undgå straffrättsligt ansvar *avsiktligt undviker* att ta del av betydelsefull information eller *försummar de plikter* som följer av en *särskild ansvarsställning* eller försummar den *utredningsskyldighet* som följer av gärningsomständigheterna.²²¹ Vasa hovrätt citerade endast HD:s resonemang utan att explicit ta ställning till huruvida ockerliknande diskriminering i arbetslivet kan utgöra ett problemområde för tillämpning av sannolikhetsmodellen i bedömningen av uppsåt.²²²

Som hovrätten konstaterade kan en sänkning av uppsåtströskeln inte enbart grunda sig på den formella ansvarsställningen som arbetsgivare, eftersom en sådan sänkning i praktiken kunde leda till att straffrättsliga ansvaret uppkommer oberoende av oaktsamhet.²²³ Dock uppstår frågan om huruvida arbetsgivaren kan anses ha ett förhöjt ansvar i vissa situationer, vilket

²¹⁹ Österbottens tingsrätts dom 13/118327 s. 25-27.

²²⁰ Österbottens tingsrätts dom 13/118327 s. 27.

²²¹ Se t.ex. avgörandena HD 2013:17 p. 33 och HD 2013:55 p. 29.

²²² Se Vasa hovrätts dom nr 1210 R 13/309 s. 15.

²²³ Se Vasa hovrätts dom nr 1210 R 13/309 s. 15.

tingsrätten var inne på. Det förhöjda ansvaret skulle bl.a. kunna följa av arbetarnas situation och utsatthet.²²⁴ Det bör dock påpekas att ett sådant förhöjt ansvar måste vara förenligt med den straffrättsliga legalitetsprincipen (främst *nulla poena sine lege* respektive *nullum crimen sine lege*) och kravet på lagens förutsebarhet.

En parallell kan dras till riktlinjerna som Henkilöstöpalveluyritysten Liitto (HPL) gett ut för rekrytering av utländsk arbetskraft, även om dessa riktar sig främst bemanningsföretag. I sin lista över spelregler betonar HPL bl.a. arbetsgivarens plikt att bevara alla dokument som hänför sig till rekryteringen för att arbetarskyddsmyndigheterna utan problem ska kunna granska förfarandet, arbetsgivarens anmälningssplikt som innebär att arbetsgivaren ska meddela förtroendemannen/förtroendeombudet på arbetsplatsen och arbetarskyddsbefullmäktigad om rekrytering av arbetstagare som har medborgarskap i en stat utanför EU/EES-området. Ytterligare nämner HPL arbetsgivarens utredningsplikt i bemärkelsen att lämna in en utredning över de centrala arbetsvillkoren till arbets- och näringsbyrån.²²⁵ Allmänna skyldigheter som HPL tillskriver bemanningsföretag är bl.a. att sköta tillståndsförfaranden, försäkra sig om att de rekryterade arbetarna har adekvata yrkeskunskaper och tillräckliga språkkunskaper samt att boendeförhållandena håller lämplig standard.²²⁶ Därtill ingår information om och integration i det finländska samhället samt efterföljande av arbetarskyddslagstiftningen i HPL:s spelregler.²²⁷ Om en enskild arbetsgivare sköter rekryteringen själv är det av största vikt att motsvarande spelregler efterföljs. Endast genom transparenta och ansvarsfulla förfaranden kan vilseledande och oförsvarligt utnyttjande av utländsk arbetskraft förhindras.²²⁸ Arbetsgivaren kan *de facto* anses ha ett förhöjt ansvar om rekryteringen inte sker via etablerade bemanningsföretag, eftersom rekryteringsprocessen inte enbart handlar om att sköta nödvändig byråkrati, utan även att vara medveten om kulturskillnader och se till att ändamålsenlig handledning ges på arbetsplatsen. Det bör också nämnas att anlitan av utländsk arbetskraft som saknar uppehållstillstånd eller annat tillstånd som berättigar till att arbeta i Finland är kriminaliserat i SL 47:6a.

Som det framgår av två av de tre österbottniska rättsfallen kunde arbetsgivaren inte kommunicera direkt med de utländska arbetstagarna. Arbetsledaren eller en person i motsvarande ställning fick således en mycket central roll som tolk och handledare. Frågan

²²⁴ Se Österbottens tingsrätts dom 13/117 s. 73-75.

²²⁵ Se *HPL Pelisäännöt* p. 4 s. 5.

²²⁶ Se *HPL Pelisäännöt* p. 4 s. 4-5.

²²⁷ Se *HPL Pelisäännöt* särskilt p. 5, 6 och 7 s. 5-7.

²²⁸ Jfr även med *HPL Pelisäännöt* p. 1 och 2 s. 3 om reglernas syfte samt användning av underleverantörer och samarbetspartner.

som uppstår är då hur mycket ansvar arbetsgivaren kan ”delegera” till arbetsledaren med beaktande av kommunikationssvårigheterna. En generalklausul om ansvarsfördelning ingår i SL 47:7 som föreskriver att tillräknande sker enligt mot vems förpliktelser gärningen eller försummelsen strider och att i bedömningen ska personens ställning, arten och omfattningen av personens uppgifter och befogenheter samt i övrigt personens andel i uppkomsten och fortgåendet av den lagstridiga situationen beaktas. I doktrinen anges allmänt om delegering och ansvarsfrågor att uppmärksamhet ska fästas vid yrkesmässig kompetens, erfarenhet och egenskaper samt huruvida kraven på selektions-, informations- och handledningsansvar uppfylls.²²⁹ En etablerad utgångspunkt i doktrinen är att ansvaret i första hand ska riktas enligt de verkliga makt- och ansvarsförhållanden, m.a.o. har en persons formella ställning inte avgörande betydelse. Ytterligare kan straffrättsligt ansvar endast riktas till personer som har verklig möjlighet och makt att påverka beslut i arbetet.²³⁰ Dock är det skäl att påpeka att de olika straffbestämmelserna om arbetsbrott i SL 47 kap. primärt har olika skyddsintressen eller olika betoningar på dessa. Exempelvis straffbestämmelsen om arbetarskyddsbrott (SL 47:1) syftar till att skydda arbetstagarnas liv och hälsa samt att trygga en säker arbetsmiljö medan ockerliknande diskriminering i arbetslivet (SL 47:3a) främst har till uppgift att värna om jämlikheten mellan arbetstagare (och arbetssökande) i arbetslivet.²³¹ Å andra sidan kan dessa två nämnda skyddsintressen tangeras eller rentav överlappa varandra. När det på samma sätt som i de österbottniska rättsfallen även finns indikatorer på människohandel med i bilden kan fokus på jämlikhet i arbetslivet inkludera arbetstagarnas liv och hälsa i högre grad än normalt för diskrimineringsbrott, beroende på omständigheterna i det enskilda fallet.

Kommunikationsproblem uppstår inte enbart av rent språkliga skäl, utan även kulturskillnader spelar in. Det är naturligt att förlita sig på tolkning av en person som är av samma etniska ursprung, som kommer från samma samhällsförhållanden och som rentav är släkt (antingen direkt eller genom äktenskap) med utländska arbetstagare som rekryterats. En ansvarsfull arbetsgivare bör dock hålla i minnet att kultur- och/eller släktband är ingen garanti för att vilseledande eller maktmissbruk inte förekommer. Tvärtom kan det vara rentav riskfyllt att utlämna utländska arbetstagarna till en enda persons handledning och tolkning, eftersom detta

²²⁹ Se *Rikosoikeus* (Ari-Matti Nuutila och Sakari Melander, texten senast uppdaterad 1.11.2008): II Rikoslajit, 34. RL 47: Työrikokset, Yhteiset säännökset, Vastuun kohdentaminen (RL 47:7), Delegointi, Vastuunjaon selvyys, Ammatillinen pätevyys.

²³⁰ Se *Rikosoikeus* (Ari-Matti Nuutila och Sakari Melander, texten senast uppdaterad 1.11.2008): II Rikoslajit, 34. RL 47: Työrikokset, Yhteiset säännökset, Vastuun kohdentaminen (RL 47:7), Asema.

²³¹ Om kriminaliseringarna se även *Rikosoikeus* (Ari-Matti Nuutila och Sakari Melander, texten senast uppdaterad 1.11.2008): II Rikoslajit, 34. RL 47: Työrikokset, Työsuojelua koskevat kriminalisoinnit, Työturvallisuusrikos (RL 47:1) respektive II Rikoslajit, 34. RL 47: Työrikokset, Työsuhdetta ja kollektiivista työoikeutta koskevat kriminalisoinnit, Kiskonnantapainen työsyryntä (RL 47:3 a).

är ägnat att skapa ett starkt beroendeförhållande som lätt kan utnyttjas. I rekommendationerna från HEUNI uppmanas arbetsgivaren att vara aktiv och informera utländska arbetstagare om deras rättigheter, arbetsvillkoren, arbetshälsovård och arbetarskydd samt möjligheter till språkkurser och dylikt.²³² ILO har i en handbok som riktar sig företag och arbetsgivare särskilt lyft fram skyldigheten ge akt på indikatorer på exploatering och potentiell människohandel samt att kartlägga risker i samband med rekrytering samt i produktions- och leveranskedjorna.²³³ Därtill uppmanas arbetsgivare till att undvika att använda mellanhänder i fråga om löneutbetalning samt att avbetalning av skulder inte ska ske genom innehållning av lön, m.a.o. gäldsloveri är förbjudet.²³⁴

En ytterligare intressant faktor i anknytning till ansvarsfrågor är tidsperioden. I en jämförelse av de två österbottniska fallen är skillnaden i missförhållandenas tidsmässiga omfattning direkt iögonfallande. I rättsfallet med kirgizerna hade arbetarna varit försatta i en ofördelaktig ställning i flera år (2008-2012) medan det i fallet med växthusarbetarna endast handlade om 1-3 månader av obetalt övertidsarbete. Ju längre tidsperiod desto mer graverande ter sig situationen och det är skäl att starkt ifrågasätta arbetsgivarens påstående om ovetskap om de egentliga arbetsförhållandena, speciellt när det framgår av bevisningen att arbetsgivaren besökte arbetsplatsen regelbundet. Varningsklockor bör ringa i synnerhet om det finns tecken på att de utländska arbetstagarna inte integrerar sig i samhället och tillägnar sig baskunskaper i språket som används på arbetsplatsen eller åtminstone något *lingua franca*.

4.5 Konklusion

Som benämningen indikator anger är de uppräknade faktorerna i ILO:s listor endast omständigheter som talar för att arbetsrelaterad människohandel är för handen. Den slutliga bedömningen görs i domstol, som prövar om omständigheterna i det enskilda fallet uppfyller ett eller flera brottsrekvisit. Även om indikatorerna *prima facie* sammanfaller med medlen och metoderna som beskrivs i SL 25:3,1 (se redogörelsen i avsnitt 3.2.2 och 3.2.3) kan även andra straffbestämmelser vara tillämpliga²³⁵, vilket de österbottniska rättsfallen är belysande exempel på. Som tidigare nämnts är rekvisitet för människohandel tredelat och för att tillämpa straffbestämmelsen räcker det inte med att indikatorer finns för enbart ett eller två element. Om det därtill är flera personer misstänkta (t.ex. arbetsledare respektive företagsledning)

²³² Se HEUNI 76/2014 s. 124.

²³³ Se ILO Handbook 2008 introduktionen s. 5-6.

²³⁴ Se ILO Handbook 2008 kapitel 3 s. 3.

²³⁵ Se även HEUNI 67/2011 s. 97.

måste ställning tas till varje enskild persons agerande och huruvida personens gärningar är rättsstridiga och i så fall vilket eller vilka brott personen ska tillräknas.

Den nationella rapportören om människohandel har säkerligen rätt i att det knappast uppstår gränsdragningsproblem i riktigt grova fall (rekrytering genom våld och tvångsarbete under slavliknande förhållanden) respektive lindriga fall (enbart försummelse av t.ex. övertidsersättningar till en utländsk arbetare). Däremot finns det en gråzon mellan människohandel och ockerliknande diskriminering i arbetslivet när utnyttjandets allvarlighetsgrad ligger mellan ytterligheterna på skalan.²³⁶ Klart är att ju fler internationella indikatorer på arbetsrelaterad människohandel det förekommer i ett ärende, desto större anledning är det att utreda och pröva ärendet som människohandelsbrott. Därtill måste utgångspunkten för gränsdragningen ligga i den finländska straff- och arbetslagstiftningen inklusive de rådande kollektivavtalen. I avsaknad av klara definitioner på tvångsarbete och slaveri (eller ”modernt slaveri”), såväl på nationell som på internationell nivå, är det innehållet i brottsrekvisiten som utgör utgångspunkten för bedömning och gränsdragning. Innehållet i rekvisiten ska tolkas i enlighet med de internationella konventioner som rekvisiten bygger på. Godtyckliga klassificeringar måste undvikas, varje fall är unikt och måste utredas och bedömas utgående från de specifika omständigheterna som är för handen.

Centrala begrepp i bedömningen och gränsdragningen är beroendeställning respektive diskriminering. Båda begreppen anknyter till utnyttjande, men en tydlig skillnad mellan människohandel och ockerliknande diskriminering i arbetslivet är att i det förstnämnda fallet är maktbalansen mer rubbad. Genom diverse medel inskränker gärningsmannen offrets självbestämmanderätt och personliga frihet, vilket medför att offret inte har något annat val än att underkasta sig utnyttjandet. Det är alltså fråga om en slags illegal hierarki till skillnad från hierarkin mellan arbetsgivare och arbetstagare, vilken i sig är legal. Däremot missbrukar arbetsgivaren sin ”legala makt” om han eller hon diskriminerar och utnyttjar arbetstagarens egenskaper eller situation och försätter arbetstagaren i en märkbart sämre ställning än andra arbetstagare i jämförbar position. I fall där gärningsmannen haft dubbla roller, dvs. rekryterare och arbetsgivare är arbetsförhållandet i första hand en faktor som bidrar till att maktförhållandet (”den illegala hierarkin”) mellan parterna är snedvridet. En annan faktor som uppmärksammas speciellt i rättspraxis är skuldförhållanden, som kan ha uppstått i samband med rekryteringen eller till följd av boendesituationen (närmast hyresförhållanden) på destinationsorten. Därtill har kultur- och släktband en stor betydelse.

²³⁶ Se *Rapport 2010* s. 145.

I fråga om arbetsgivarens ansvar vore det synnerligen önskvärt att få klarhet i denna specifika fråga genom avgöranden från högre rättsinstanser, allra helst HD-prejudikat. Ansvarsfrågan i ärenden där både arbetsrelaterad människohandel och ockerliknande diskriminering i arbetslivet är för handen utgör fortfarande en gråzon, i synnerhet när det gäller bedömningen av arbetsgivarens uppsåt, ett eventuellt förhöjt ansvar och sannolikhetsmodellens lämplighet. Tydliga riktlinjer behövs i dessa frågor, eftersom de inverkar på utrednings- och bevisningsmöjligheterna samt på rättskipningen. Om det visar sig att lagstiftningen och riktlinjerna i rättspraxis fungerar ineffektivt, i betydelsen att bekämpningen av arbetsrelaterad exploatering motverkas, måste åtgärder snarast vidtas. Gråzonen måste elimineras och får under inga omständigheter utvidgas till nattsvarta kryphål som förhindrar att personer som gör sig skyldiga till brott ställs till svars och att offrens rättigheter tillgodoses.

5 FRAMTIDA UTVECKLING

5.1 Övervakning av lagstiftningen och arbetet mot människohandel

5.1.1 Den nationella rapportören om människohandel

I kölvattnet av ett principbeslut som regeringen fattade i juni 2008 om en preciserad handlingsplan mot människohandel utsågs minoritetsombudsmannen till nationell rapportör om människohandel. Rapportören fungerar dock som en helt självständig aktör och är oberoende av genomförandet av handlingsplanen. Till följd av utnämningen gjordes ändringar i lagen om minoritetsombudsmannen och diskrimineringsnämnden (L 13.07.2001/660, herefter förkortad MDL) i fråga om minoritetsombudsmannens verksamhetsområde (MDL 1 §) och uppgifter (MDL 2 §). Den nationella rapportörens mandat trädde i kraft den 1 januari 2009.²³⁷

Den nationella rapportörens uppgifter innefattar enligt MDL 2 § att uppmärksamma fenomen som har anknytning till människohandel. Rapportören följer med hur den nationella lagstiftningen fungerar samt hur de internationella förpliktelserna uppfylls genom att samla in och analysera uppgifter från olika myndigheter. Ytterligare håller rapportören kontakt med internationella organisationer samt ger förslag, rekommendationer, utlåtanden och råd om arbetet mot människohandel. Rapportören övervakar även hur offrens rättigheter tillgodoses

²³⁷ Se *RP 193/2008* s. 3.

och kan vid behov ge juridisk rådgivning och bistå offren för människohandel. Varje år avger rapportören en berättelse om arbetet mot människohandel till inrikesministeriet och regeringen samt vart fjärde år ges även en rapport till riksdagen (MDL 2 a §).²³⁸

Den första rapporten som gavs år 2010 bestod av en omfattande och detaljerad presentation av den nationella rapportörens uppdrag, kartläggning av människohandel och relaterade fenomen i Finland samt slutsatser och rekommendationer. Rapporten år 2011 fungerade som en kortare uppföljning samt redogörelse för den nationella rapportörens verksamhet och deltagande i olika evenemang. År 2012 låg rapportens fokus på lagreformer och redogörelse för den senaste utvecklingen i rättspraxis om människohandel. I rapporten för år 2013 koncentrerade sig den nationella rapportören enbart på EKM, bestämmelsernas innebörd för Finland och expertorganet GRETA:s ställningstaganden i samband med uppföljningen av konventionens ratificering. Den nationella rapportören har utlovat en mer detaljerad rapport om åtgärderna mot människohandel och läget i Finland samt rekommendationer i slutet av år 2014.²³⁹

Den nationella rapportören har även varit delaktig i en arbetsgrupp som tillsattes av inrikesministeriet i januari 2012 i syfte att under perioden 1 februari 2012 till 31 december 2013 bereda en särskild lagstiftning om människohandel. Detta är ett led i strävan efter att uppnå målet som skrivits in i det gällande regeringsprogrammet och som innefattar effektivisering av bekämpningen av människohandel, utveckling av lagstiftningen och förbättring av rättssäkerheten och skyddet för människohandelns offer.²⁴⁰ Uppdragsgivningen baserar sig på ett tidigare beslut av ministergruppen för den inre säkerheten om att tillsätta en arbetsgrupp för att utveckla en särskild lag om hjälpsystemet för människohandelsoffer. Projektets mål är att utarbeta förslag till noggrannare reglering av hjälpsystemet och identifiering av offer för människohandel och informationsutbyte mellan myndigheter samt att utreda de ekonomiska effekterna av en särskild lagstiftning om människohandel. Ytterligare utreds behovet av en nationell koordinator för arbetet mot människohandel.²⁴¹ I mars 2013 förlängdes arbetsgruppens mandat till den 31 december 2014. I mitten av april 2013 meddelade dock den nationella rapportören att hon lämnar arbetsgruppen. I ett brev till inrikesministern skrev rapportören att arbetsgruppens arbetssätt och metoder inte har varit ändamålsenliga samt att det verkar som om arbetsgruppen ifrågasätter målet med en särskild

²³⁸ Se även *RP 193/2008* s. 4-5 och http://www.ofm.fi/sv/manniskohandel/rapportor_om_manniskohandel

²³⁹ Se introduktionen till *Rapport 2013* s. 7.

²⁴⁰ Se *RePro 2011* s. 29.

²⁴¹ Se *IM pressmeddelande 27.1.2012* och *Rapport 2012* s. 8-10.

lagstiftning. Enligt den nationella rapportören har arbetsgruppen i alltför hög grad koncentrerat sig på att samla information i stället för att effektivt utnyttja de omfattande utredningarna som har gjorts de senaste åren i fråga om utmaningarna i kampen mot människohandel. Den nationella rapportören anser att arbetsgruppens fokus borde ligga på att diskutera hur en ny lagstiftning kan lösa de problem som finns.²⁴²

5.1.2 Hjälpssystemet för människohandelsoffer

Ett hjälpssystem för människohandelsoffer har skapats för att ge offren tillgång till social- och hälsovårdstjänster, krishjälp, juridisk rådgivning, tolk- och översättningstjänster, inkvartering eller boende, mottagningspenning eller utkomststöd samt annan hjälp för att offren ska kunna återhämta sig från exploateringen som de blivit utsatta för (L om mottagande av personer som söker internationellt skydd 17.6.2011/746, härefter förkortad MottagL; MottagL 33 §). Målet är att underlätta offrens integrering i Finland alternativt att hjälpa offren återvända med stöd till ursprungslandet.²⁴³

Till en början fungerade två av statens flyktingförläggningar, i Joutseno respektive Uleåborg, som samarbetande partner i hjälpssystemet. Sedan november 2012 har verksamheten för människohandelsoffer helt och hållet koncentrerats till förläggningen i Joutseno. Förläggningen kan själva ordna tjänster och stödåtgärder eller köpa dem av offentliga eller privata serviceproducenter (MottagL 34 § 2 mom.). En framställning om hjälp till människohandelsoffer kan göras till förläggningen av en myndighet, offret självt eller en privat eller offentlig serviceproducent. Tjänster och stödåtgärder kan dock inte tillhandahållas mot den berörda personens vilja (MottagL 35 §). Finländska medborgare och offer vars hemkommun är i Finland kan också få stöd via hjälpssystemet. Verksamheten finansieras av staten med medel under de moment som gäller mottagande av flyktingar och asylsökande. Även en kommun som ordnar specialservice kan få ersättning av NTM-centralen.²⁴⁴

Beslut om att införa en person i hjälpssystemet fattas av föreståndaren för förläggningen efter att polisen, Gränsbevakningsväsendet eller någon annan myndighet eller organisation har meddelat att misstanke om människohandel finns (MottagL 36 §). En multiprofessionell

²⁴² Se rapportörens brev till inrikesminister Päivi Räsänen 15.4.2013 och meddelande på

http://www.ofm.fi/sv/aktuellt/1/0/nationella_rapportoren_om_manniskohandel_lamnar_lagarbetsgrupp_42268

²⁴³ Se även *Rapport 2010* s. 42.

²⁴⁴ Se *Migrationsverket pressmeddelande 14.6.2012*, *Migrationsverket statistik 2013* s. 6, *Rapport 2010* s. 39-42 samt http://www.ofm.fi/sv/manniskohandel/hjalpa_offret

bedömningsgrupp, vars medlemmar handlar under tjänsteansvar, bistår föreståndaren i beslutsfattandet och bedömningen av offrens behov av service (MottagL 37 §).²⁴⁵

Förutom offer som är direkt utsatta för människohandel kan även personer som blivit utsatta för brott med drag av människohandel beviljas stöd via hjälpsystemet. Till den här kategorin räknas offer för grovt koppleri (SL 20:9a), ockerliknande diskriminering i arbetslivet (SL 47:3a) och grovt ordnande av olaglig inresa (SL 17:8a).²⁴⁶

Av statistiken som publicerats på Migrationsverkets webbsidor (se bilaga 2 s. 98) framgår att från hjälpsystemets början år 2006 har mängden personer som föreslagits respektive beviljats stöd via hjälpsystemet ökat betydligt. I slutet av år 2013 fanns sammanlagt 117 personer, varav 3 minderåriga, inskrivna i hjälpsystemet i kategorin människohandelsoffer. Av människohandelsoffren som skrivits in i hjälpsystemet år 2013 var cirka 57 procent offer för sexuellt utnyttjande och cirka 36 procent offer för arbetsrelaterad människohandel. År 2013 var antalet vuxna personer som nekats stöd exceptionellt stort (78 stycken), vilket berodde på att en grupp på 50 bärplockare fick avslag.²⁴⁷ Som tidigare nämnts fick fallet med bärplockarna mycket publicitet i media (se introduktionen i avsnitt 1.1).

Den nationella rapportören om människohandel har i sin Rapport 2012 särskilt betonat behovet av flera medborgarorganisationer, vars arbete på gräsrotsnivå är mycket betydelsefullt i kampen mot människohandel. Rapportören anser att det är ett framsteg att organisationerna (bl.a. Flyktingrådgivningen, Pro-tukipiste ry och Monika-Naiset ry) mer aktivt än förr hänvisar personer till hjälpsystemet. Den nationella rapportören framhåller att organisationernas verksamhet måste tryggas för att de ska ha bättre möjligheter till att hitta och hänvisa offer för människohandel till hjälpsystemet.²⁴⁸

5.2 Aktuella förslag till lagändringar

5.2.1 Förtydliganden och utvidgningar

Lagändringarna som föreslås av en arbetsgrupp som tillsattes av justitieministeriet 2011 berör mestadels bestämmelserna om koppleri och deras relation till människohandel. Ändringarna ska bl.a. klargöra gränsdragningen samt förbättra koppleri-offrens ställning i straffprocessen.

²⁴⁵ Se även *Migrationsverket pressmeddelande 14.6.2012, Rapport 2010* s. 41 samt

http://www.ofm.fi/sv/manniskohandel/hjalpa_offret

²⁴⁶ Se *Migrationsverket pressmeddelande 14.6.2012* och http://www.ofm.fi/sv/manniskohandel/hjalpa_offret

²⁴⁷ Statistiken i helhet:

http://www.migri.fi/download/50609_Tilastokatsaus_vastaanotto_2013.pdf?51e22cea88f7d088

²⁴⁸ Se *Rapport 2012* s. 20.

Arbetsgruppen föreslår bl.a. att gärningssättet ”påtryckning” ska överföras från straffbestämmelsen om koppleri (SL 20:9,1 punkt 5) till bestämmelsen om människohandel (SL 25:3) samt att domstolen ska kunna förordna ett rättegångsbiträde respektive en stödperson till en person som blivit offer för koppleri oavsett om personen har ställning som målsägande eller framställer anspråk i målet (L om rättegång i brottmål 11.7.1997/689, här förkortad BRL; BRL 2:1a och 2:3).²⁴⁹

När det gäller terminologin föreslår arbetsgruppen att uttrycket i ”otaa toisen valtaansa” ska ersättas med ”otaa toisen määräysvaltaansa” i straffbestämmelsen om människohandel (SL 25:3). I förslaget anges inte ändringar i den svenska versionen av lagtexten. Enligt arbetsgruppen ger den föreslagna ändringen en bättre bild av hurudan kontroll gärningsmannen har över offret, dvs. betoningen ligger på inskränkning av självbestämmanderätten.²⁵⁰

I fråga om gränsdragningen mellan arbetsrelaterad människohandel och ockerliknande diskriminering i arbetslivet alternativt grovt ocker har arbetsgruppen fäst uppmärksamhet vid rådande oklarheter kring begreppet tvångsarbete. Enligt arbetsgruppen skulle en explicit definition i lagstiftningen inte vara att rekommendera, eftersom det inte är möjligt att i en enda definition täcka alla indikatorer på tvångsarbete, vilket skulle göra det svårt att uppfylla kraven som den straffrättsliga legalitetsprincipen ställer på kriminaliseringar. Dessutom skulle en sådan definition vara beroende av ständig anpassning till framtida förändringar och nya former av tvångsarbete och utvecklingen av nya tillvägagångssätt. Alternativet att införa en ny term för motsvarande exploatering som tvångsarbete ansåg arbetsgruppen inte heller vara en lösning, eftersom det dels skulle vara svårt att hitta en lämplig term, dels är tvångsarbete den benämning som används i internationella sammanhang. Arbetsgruppens slutsats blev att en förtydligande omformulering kunde göras i SL 25:3,1 så att människohandelns syften skulle vara ”...sexuellt utnyttjande eller andra förhållanden som kränker människovärdet, såsom tvångsarbete, eller i syfte att avlägsna organ eller vävnader...” Tvångsarbete avlägsnas således som ett självständigt människohandelssyfte. På så sätt skulle anknytningen mellan tvångsarbete och människovärdeskränkande förhållanden betonas och rekvisitet skulle ge en tydligare signal om att en helhetsbedömning av situationen måste göras, som inbegriper annat än bara de konkreta förhållandena på arbetsplatsen.²⁵¹

²⁴⁹ Se *Bet 63/2012* presentations blad och s. 64-64, 78-82 och 93.

²⁵⁰ Se *Bet 63/2012* s. 54-55.

²⁵¹ Se *Bet 63/2012* s. 68-75.

Specifikt i anknytning till ockerliknande diskriminering i arbetslivet föreslår arbetsgruppen att straffansvaret för juridiska personer ska utvidgas. I nuläget gäller enligt SL 47:9 om juridiska personers ansvar endast arbetarskyddsbrott (SL 47:1). Enligt arbetsgruppens förslag ska bestämmelsen utvidgas och det ska bli möjligt att döma ut samfundsbott till en juridisk person som tillräknas ockerliknande diskriminering i arbetslivet (SL 47:3a). Arbetsgruppen motiverar ändringsförslaget med att det återigen är fråga om helhetsbedömning där uppmärksamhet ska fästas vid bl.a. brottets eventuella koppling till ekonomiska intressen samt fördelar respektive skador som brottet medfört.²⁵²

Ytterligare föreslår arbetsgruppen att det ska bli möjligt att döma ut näringsförbud till en person som i näringsverksamhet har gjort sig skyldig till ockerliknande diskriminering i arbetslivet. Arbetsgruppen noterar att denna möjlighet visserligen existerar redan i dagsläget under vissa förutsättningar. Enligt generalklausulen i gällande NärförbL 3 § 1 mom. (L om näringsförbud 13.12.1985/1059) krävs att personens verksamhet som helhet är till skada för borgenärer, avtalsparter, den offentliga ekonomin eller en sund och fungerande konkurrens. I praktiken innebär detta att ett näringsförbud förutsätter att den ockerliknande diskrimineringen har snedvridit konkurrensen och gett företaget en orättmätig fördel. En sådan skadlig konkurrens uppstår dock inte i alla fall av ockerliknande diskriminering. I stället är det andra intressen som skadas, såsom skyddet för arbetstagares rättigheter och tilliten i näringsverksamhet. Därtill kan ockerliknande diskriminering i arbetslivet i allvarliga fall innehålla drag av människohandel. Arbetsgruppen anser därför att det finns grund för att tillfoga en femte punkt i NärförbL 3 § 3 mom. som innehåller en lista över specifika brott som kan medföra näringsförbud. På så sätt skulle näringsförbud kunna dömas ut för ockerliknande diskriminering i arbetslivet på samma sätt som för människohandel respektive grov människohandel, som i dagsläget ingår i listan över specifika brott (NärförbL 3 § 3 mom. punkt 4).²⁵³

Arbetsgruppens förslag till lagändringar har fått positivt bemötande i remissrundan. Näringslivets centralförbund (EK, Elinkeinoelämän keskusliitto) påpekade dock i sitt utlåtande att juridiska personers ansvar utgör ett undantag till den straffrättsliga principen om individuell skuld. EK motsätter sig en utvecklingstrend som skulle innebära att juridiska personers ansvar utvidgas till ett flertal kriminaliseringar. Enligt EK är en utvidgning motiverad endast i undantagsfall. EK konstaterade dock att de omständigheter som framförs i

²⁵² Se *Bet 63/2012* s. 82-85.

²⁵³ Se *Bet 63/2012* s. 85-87.

arbetsgruppens betänkande är sådana som talar för en utvidgning av juridiska personers straffrättsliga ansvar i fall av ockerliknande diskriminering i arbetslivet.²⁵⁴

5.2.2 Bevisning och möjlighet till anonyma vittnesmål

I november 2010 tillsatte justitieministeriet en arbetsgrupp med uppgift att utarbeta ett reformförslag för RB 17 kap. (Rättegångs Balk 1.1.1734/4) och lagstiftning som anknyter till bestämmelserna däri. Arbetsgruppen gav sitt betänkande i november 2012. Betänkandet är mycket omfattande och kommer förhoppningsvis innebära att bevisningsrätten och rättsprocesserna i Finland utvecklas och anpassas till dagens moderna samhälle.

Ett av arbetsgruppens förslag är att det under vissa speciella omständigheter ska vara möjligt att utnyttja anonym bevisning. Det är fråga om undantagsfall, i vilka anonym bevisning är nödvändig för att ärendet ska kunna utredas och vittnets säkerhet garanteras. Förutsättningen för att tillåta anonym bevisning är således att det inte går att skydda vittnet med andra medel p.g.a. att hotet som riktas mot vittnet eller någon av vittnets närstående är av så pass allvarlig art. Hotets art ska bedömas objektivt, dvs. det är inte tillräckligt att vittnet själv säger sig vara hotat, utan rädslan måste bero på skäl som objektivt sett motiverar anonym bevisning. Det ska dessutom vara fråga om hot mot liv och hälsa, fara för att egendom förstörs utgör inte grund för att tillåta anonym bevisning. Enligt arbetsgruppen handlar det om en intresseavvägning där en inskränkning av de grundläggande rättegångsprinciperna ställs mot vikten av att ärendet utreds utan att personer riskerar att bli föremål för allvarliga brott mot liv och hälsa.²⁵⁵

Anonym bevisning får inte användas godtyckligt, utan endast för utredning av de grövre brotten. Som måttstock på brottets grovhet skulle straffskalan och speciellt maximistraffet användas. Arbetsgruppen föreslår att en förutsättning för anonym bevisning ska vara att maximistraffet för brottet ifråga är fängelse i minst åtta år. Anonym bevisning skulle därmed kunna användas för att utreda bl.a. grova brott mot liv och hälsa, grovt narkotikabrott samt grov människohandel. Därtill föreslår arbetsgruppen att anonym bevisning ska kunna användas i utredning av människohandel och grovt koppleri, som bägge har ett maximistraff på sex månader. Arbetsgruppens motivering är att människohandel och grovt koppleri ofta har karaktären av organiserade brott och är förknippade med allvarliga hot. Därtill har brotten internationella drag som kan innebära att personkretsen som ska höras i bevisningssyfte är

²⁵⁴ Se *Remiss 3/2013* presentationsblad och s. 24.

²⁵⁵ Se *Bet 69/2012* s. 57-59.

mycket stor, vilket kan medföra identifieringsproblem. Möjligheten till anonym bevisning skulle därför märkbart främja utredningen av denna typ av brott.²⁵⁶

En ansökan om ett anonymt vittnesmål kan göras redan i förundersökning av åklagaren eller den misstänkte alternativt åtalade. Om ansökan görs av åklagaren övervakar ett offentligt ombud att den misstänktes alternativt åtalades rättigheter tillgodoses, i och med att vittnets identitet inte kan avslöjas för den misstänkte alternativt åtalade personen. Ansökan behandlas i ett särskilt förfarande i tingsrätten, vars beslut kan överklagas. Enligt arbetsgruppens förslag ska den domare som fattat beslut i anonymitetsfrågan inte vara densamma som handlägger åtalet. Detta för att bl.a. undvika att domaren får en förhandsuppfattning om den åtalades skuld och att domen grundar sig på sådant rättegångsmaterial som alla parter inte haft kännedom om och kunnat kommentera under rättegången.²⁵⁷

Anonyma vittnen kan höras genom olika arrangemang, beroende på situation. Vittnesmålet kan avges t.ex. med hjälp av videoutrustning, bakom en skärm eller i svarandens frånvaro. I extrema fall kan vittnet höras utan synkontakt och med röstförvrängning. Försvaret ska alltid ha rätt att ställa frågor till det anonyma vittnet, det ska således inte vara möjligt att utnyttja en anonym förundersökningsberättelse.²⁵⁸

Arbetsgruppen föreslår även att det i lagens nämns under vilka förutsättningar anonymiteten kan upphöra och vittnets identitet och kontaktuppgifter avslöjas. Som exempel på en sådan situation nämner arbetsgruppen att det anonyma vittnet misstänks ha gjort sig skyldig till falsk utsaga.²⁵⁹

I remissrundan fick förslaget till anonyma vittnesmål understöd av lite över hälften av de tillfrågade instanserna medan cirka en femtedel motsatte sig förslaget helt.²⁶⁰ Kritiken riktade sig främst mot anonyma vittnesmåls förenlighet med de grundläggande rättigheterna och rättsordningen, behovet av anonyma vittnesmål samt de praktiska arrangemangen.²⁶¹ Bland instanserna som understöder förslaget hittas HD, som dock riktade kritik mot arbetsgruppens motivering till att domaren som handlägger åtalet inte ska känna till vittnets identitet. Enligt HD uppstår en obalans i och med att åklagaren är delaktig i både specialförfarandet (beslut

²⁵⁶ Se *Bet 69/2012* s. 58.

²⁵⁷ Se *Bet 69/2012* s. 59-61.

²⁵⁸ Se *Bet 69/2012* s. 61.

²⁵⁹ Se *Bet 69/2012* s. 61.

²⁶⁰ Antalet tillfrågade instanser var 65 stycken och sammanlagt 56 utlåtanden gavs i remissrundan.

²⁶¹ Se *Remiss 30/2012* presentationsblad och s. 13, 153-154, 209, 288-334 samt s. 334-339 (om processtekniska arrangemang).

om anonymiteten) och i själva huvudförhandlingen.²⁶² Centralkriminalpolisen och Polisstyrelsen anser att möjligheten till anonyma vittnesmål är nödvändig för att kunna utreda speciellt organiserad brottslighet. Båda instanserna förespråkar därtill en utvidgning av tillämpningsområdet så att även ekonomisk brottslighet omfattas.²⁶³

5.2.3 Enhetliga bestämmelser om organiserad brottslighet

En arbetsgrupp vid justitieministeriet har nyligen gett ett förslag om att förenhetliga och förtydliga strafflagens bestämmelser om organiserade kriminella sammanslutningar. Enligt förslaget ska strafflagen förtydligas genom att definitionen av en organiserad kriminell sammanslutning flyttas från straffbestämmelsen om deltagande i en organiserad kriminell sammanslutnings verksamhet (SL 17:1a,4) till bestämmelsen om straffskärpningsgrunder (föreslagna SL 6:5,2). I fortsättningen ska termen organiserad kriminell sammanslutning avse en strukturerad sammanslutning som är inrättad för en viss tid och som består av minst tre personer som handlar i samförstånd att begå brott. Brotten som hänvisas till har ett föreskrivet straff på fängelse i minst fyra år (t.ex. grov människohandel), förutom hets mot folkgrupp respektive övergrepp i rättssak. I hänvisningar ska uttrycket att begå brott *som medlem* i en kriminell sammanslutning ersättas med att begå brott *som en del av verksamheten* i en organiserad kriminell sammanslutning. Större ändringar i fråga om området för straffbarhet eller straffens stränghet föreslås däremot inte.²⁶⁴

Arbetsgruppens förslag är ett led i regeringens strategi för effektiv bekämpning av organiserad brottslighet, vilket har samband med gemensamma åtgärder på EU-nivå samt strävan efter att uppfylla internationella förpliktelser (främst Palermokonventionen).²⁶⁵ Därtill har ett mål för beredningsarbetet varit att olika myndigheter ska ha en enhetlig uppfattning om definitionen av organiserad brottslighet.²⁶⁶ Även *Nuotio* har i en skrivelse från 2009 förespråkat att definitionen av organiserad brottslighet ska förenhetligas i likhet med Palermokonventionens modell. Enligt *Nuotio* bör förenhetligandet ske genom konkreta lagändringar, eftersom en alternativ lösning i form av en harmoniserad lagtolkning i rättspraxis skulle medföra alltför stora utmaningar för lagtolkaren vad det gäller att utreda lagstiftningshistorik och förhållandet mellan nationell och internationell rätt. En

²⁶² Se *Remiss 30/2012* s. 294-296.

²⁶³ Se *Remiss 30/2012* s. 291-293.

²⁶⁴ Se *JM nyhetsmeddelande 4.4.2014* och *Bet 23/2014* presentationsblad.

²⁶⁵ Se *RePro 2011* s. 30, *Principbeslut 7.3.2013* och *Bet 23/2014* s. 13.

²⁶⁶ Se *JM nyhetsmeddelande 4.4.2014*.

tolkningslösning skulle således ge upphov till stor osäkerhet i rättstillämpningen, vilket i sin tur skulle äventyra rättsskyddet.²⁶⁷

5.3 Människohandel och utnyttjande av arbetskraft – olika perspektiv och angreppssätt

5.3.1 Aktivitet på olika nivåer

Kriminaliseringar och andra lagstiftningsåtgärder utgör endast ett angreppssätt i kampen mot människohandel. Eftersom människohandel och liknande brott innehåller olika faser, dvs. gärningsmannen måste utföra olika moment innan brottet är fullbordat, är det naturligt att även angreppssätten måste vara av olika art så att åtgärder vidtas på olika nivåer och områden. Exempelvis är det inte tillräckligt att göra ändringar enbart i strafflagen, utan även migrations- och förvaltningsrättsliga reformer kan bli aktuella. Det behövs även instrument på lägre nivå än lag, såsom interna riktlinjer och handlingsplaner hos olika myndigheter. Kontinuerlig forskning behövs för att följa med människohandelns och liknande exploateringsbrotts utveckling och för att ändamålsenliga åtgärder ska kunna vidtas. De politiska beslutsfattarna måste i sin tur bli medvetna om problemen, bekanta sig med utredningar och bedöma vilka de samhällseliga konsekvenserna blir för att kunna fatta beslut som främjar förebyggande och utredande av brott, vilket bl.a. innefattar en tydlig och effektiv lagstiftning. Därtill innehar de politiska författarna den största makten i fråga om fördelningen av resurser. När det gäller det konkreta arbetet på fältet, i synnerhet identifieringen av offren för arbetsrelaterad människohandel och andra former av utnyttjande av arbetskraft, är det polisen och arbetarskyddsmyndigheterna som spelar en viktig roll. Rättsväsendet måste för sin del se till att processhandläggningen och besluten är i samklang med gällande lagstiftning samt tolkningslinjer på såväl nationell som internationell nivå. Navet i detta hjul utgörs av interaktion. Ekrarna, dvs. aktörerna måste ständigt samarbeta och hålla sig uppdaterade om utvecklingen.²⁶⁸

I syfte att kunna förebygga och ingripa tidigt i situationer där arbetskraft utnyttjas är det skäl att öka allmänhetens kunskap om människohandel och liknande exploatering. Myndigheternas övervakningsmöjligheter är begränsade, vilket medför att dels är aktiviteten hos medborgarorganisationer, dels iakttagelser gjorda av enskilda samhällsinvånare betydelsefulla för att upptäcka missförhållanden. Ett skäl till behovet av arbete på gräsrotsnivå är att offren kan uppleva att tröskeln för att anförtro sig till myndigheter är alltför hög. *Roth, Sigmon och*

²⁶⁷ Se *Nuotio 2009* s. 1171-1174.

²⁶⁸ Se t.ex. *HEUNI 75/2013* s. 139, *Rijken 2013* s. 19-20 samt *Lusk & Lucas 2009* s. 52-53.

Helfferrich m.fl. belyser olika problemområden som berör identifiering och hjälparbete, bl.a. faktorer som är relaterade till offren. Den allra mest uppenbara orsaken till att offren själva inte vänder sig till myndigheter är det trauma och de hot offren utsatts för. En annan vanlig orsak är att offren helt enkelt inte känner till sina rättigheter, oftast som en konsekvens av kulturskillnader och otillräckliga språkkunskaper. Ytterligare kan offren hysa en allmän misstro mot myndigheter, vilket kan följa av samhällsförhållandena i hemlandet eller tidigare upplevelser av dåligt bemötande. Därtill kan rädsla för att avslöja egna brott ligga bakom offrens ovilja att kontakta myndigheter.²⁶⁹ Således är det av stor vikt att hjälp också kan fås från mer neutrala instanser, som i sin tur kan föra ärendet vidare för en eventuell rättsprocess. Aktivt samarbete med civila samhällsorganisationer omnämns även i skälen till direktiv 2011/36/EU och medlemsstaterna uppmuntras till att utnyttja dessa organisationers kunnande och verksamhet i syfte att öka allmänhetens medvetenhet om människohandel samt för att utvärdera effekterna av åtgärderna som har vidtagits mot människohandel.²⁷⁰

5.3.2 Mänskliga rättigheter på frammarsch

I anslutning till utmaningar med identifiering av människohandelns offer finns diskussionen om det typiska offret, främst i fråga om människohandel och liknande exploatering i sexuellt syfte. Heta debattämnen i den här kategorin är prostitution, sexköpsförbud och våld mot kvinnor samt skydd av minderåriga. När det gäller arbetsrelaterad människohandel har offrets egenskaper och agerande inte stått i lika intensivt fokus p.g.a. att personkategorin i allmänhet är bredare (m.a.o. inte lika kvinnodominerad). I stället är det olika branscher som inringas som potentiella riskområden (se avsnitt 1.1). *Vance* har i sin kritik mot staters agerande och åtgärder för att bekämpa människohandel på internationell nivå lyft fram detta ”hyperfokus” på unga kvinnor som beskrivs som oskyldiga offer som ”förtjänar” skydd samt även det faktum att människohandel för sexuella tjänster uppmärksammas mer än övriga former av människohandel. Enligt *Vance* ger detta synsätt en snäv bild av människohandeln och alla offers rättigheter tillgodoses inte.²⁷¹ Även *Tavakoli* har noterat problemet med att kopplingen mellan människohandel och prostitution tenderar att dominera arbetet mot människohandel.²⁷² *Andersson* har igen tagit fasta på hur begreppet utsatthet i relation till människohandel konstrueras utgående från faktorer som kön, fattigdom, arbetslöshet och efterfrågan. Enligt

²⁶⁹ Se *Roth Haaste* 2007 s. 12, *Sigmon* 2008 s. 253-254, och *Helfferrich m.fl.* 2011 s. 140-142.

²⁷⁰ Se skäl 6 i direktiv 2011/36/EU av den 5 april 2011 om förebyggande och bekämpande av människohandel, om skydd av dess offer och om ersättande av rådets rambeslut 2002/629/RIF.

²⁷¹ Se *Vance* 2011 s. 938-939.

²⁷² Se *Tavakoli* 2009 s. 95.

Andersson påverkar konstruktionen möjligheten till rättsskydd, bevisningen samt rättstillämpningen.²⁷³ *Ventrella* har i sin tur lyft fram en tredje personkategori som lätt faller offer för både människohandel och människosmuggling, nämligen de s.k. båtflyktingarna. Enligt *Ventrella* bör båtflyktingarna åtnjuta samma skydd som offer för människohandel, bl.a. i fråga om beviljande av uppehållstillstånd, eftersom båtflyktingarna befinner sig i ett skyddslöst läge och lätt blir utnyttjade p.g.a. sin medellöshet och hjälplöshet.²⁷⁴

Det faktum att främst utländska arbetare ligger i farozonen för att bli offer för arbetsrelaterad exploatering gör att höga krav ställs på migrations- och arbetslagstiftningen för att trygga människors rättigheter både som migranter och arbetstagare samt som människa. HEUNI:s rekommendationer är bl.a. att öka integrationstjänsterna och informationstillgången, ett område där speciellt fackförbunden har en viktig uppgift. Ytterligare rekommenderar HEUNI att arbetstillståndsförfarandet effektivteras genom att väntetider förkortas och avgifter sänks. Därtill bör nya arbetstillstånd inte beviljas åt sådana sökanden vars påtänkta arbetsgivare inte har skött sin skyldigheter. En karenstid bör även införas för att förhindra att nya arbetare anställs hos arbetsgivare som nyligen dömts för t.ex. människohandel eller ockerliknande diskriminering i arbetslivet.²⁷⁵

Även polisen och gränsbevakningen bör vara uppmärksam på tecken på människohandel eller illegal invandring. *Anderson* har dock i sin kritik av den s.k. styrda immigrationspolitiken i Storbritannien framfört att bekämpande av människohandel och likartade brott samt illegal invandring med hjälp av skärpta regler och kontroller för invandrare snarare gör mer skada än nytta. Enligt *Anderson* skapar systemet en grogrund för underordnande och beroendeförhållanden samt att kontrollåtgärderna kan stå i strid med mänskliga rättigheter såsom fysisk och personlig integritet.²⁷⁶ Godtycklig granskning och utvisning måste således undvikas med beaktande av speciellt GL 22 §.

Diskussionen om det typiska offret är en följd av att brottsoffren med tiden har fått en alltmer synlig roll i rättsprocessen. Tidigare uppfattades processen som en tvekamp mellan den åtalade och staten. Utvecklingen på straffprocessens område har lett till att förhållandet mellan gärningsman och offer har fått mer uppmärksamhet (givetvis i varierande grad beroende på vilken typ av brott ärendet gäller). Offret betraktas inte längre som en passiv

²⁷³ Se *Andersson 2006* s. 1-2 och 13-14.

²⁷⁴ Se *Ventrella 2010* s. 239-240.

²⁷⁵ Se *HEUNI 76/2014* s. 121-123 och 125-126.

²⁷⁶ Se *Anderson 2012* s. 1241-1242 och 1255 samt även Dagens nyheter (DN) webbartikel publicerad 28.12.2013 <http://www.dn.se/nyheter/varlden/eu-invandrare-protesterar-mot-hardare-krav/>

deltagare, utan har en aktiv roll i processen. Rätten till en rättvis rättegång leder osökt tankarna till den åtalades rättigheter, såsom rätt att inte bli utsatt för godtyckliga inskränkningar av grundläggande fri- och rättigheter, rätt att få ta del av och bemöta anklagelserna samt förbud mot inhumana straff. Rätten till en rättvis rättegång gäller dock både gärningsmannen och offret. Offrets rättigheter omfattar bl.a. stöd, skydd, rätt att delta i processen samt kompensationer av olika slag. Sett ur offerperspektivet ska även sanktionerna vara av sådan art att det framgår hur allvarlig överträdelse av de grundläggande rättigheterna det är fråga om, m.a.o. ska straffet vara rättvist på så sätt att det står i proportion till den kränkning offret har blivit utsatt för.²⁷⁷ Sanktionerna bör även vara av olika slag. Utöver de utvidgningar av straffansvaret och sanktionsmöjligheterna som justitieministeriets arbetsgrupp föreslagit rekommenderar HEUNI att arbetarskyddsmyndigheten ska få rätt att direkt bötfälla arbetsgivare som försummar sina skyldigheter, t.ex. i fråga om bokföring och arbetshälsovård, att fackförbunden ska ha rätt att väcka gruppåtal om utnyttjande av arbetskraft samt att tilläggsstraff ska påföras företagare som upprepade gånger ansöker om konkurs och tvingar arbetstagarna att ansöka om obetalda ersättningar ur lönegarantin.²⁷⁸

Brottsoffrens större synlighet är ett led i utvecklingen mot en starkare betoning på mänskliga rättigheter och människovärdet. Framförallt på internationell nivå är trenden märkbar genom de internationella konventioner som ingåtts (se kapitel 2) och i synnerhet EMD:s avgörande i ärendet *Siliadin v. Frankrike* i fråga om arbetsrelaterad exploatering. Kravet på att konventionsstaterna verkligen förbinder sig och efterföljer konventionerna samt myndigheternas utredningsansvar har betonats av EMD i två relativt färskt avgöranden *Rantsev v. Cypern och Ryssland* respektive *C.N. v. Storbritannien*. I det förstnämnda ärendet ansåg EMD att Cypern hade brutit mot Europakonventionens artiklar 2, 4 och 5 eftersom den cypriotiska lagstiftningen var bristfällig och de cypriotiska myndigheterna hade inte utfört en effektiv och adekvat utredning av omständigheterna kring ett dödsfall, där offret var en kvinnlig ”kabaréartist”(annan benämning för sexarbetare). Enligt EMD var för det första utredningen av själva dödsfallet bristfällig, bl.a. i fråga om bevisinsamlingen och att informera den avlidnes anhöriga (fadern) om rättsprocessen trots upprepade förfrågningar.²⁷⁹ För det andra erbjöd den cypriotiska lagstiftningen inte tillräckligt skydd för personer i Rantsevas ställning, dvs. att visum beviljades för s.k. kabaréartister.²⁸⁰ För det tredje hade de

²⁷⁷ Se *Pirjatanniemi 2008* s. 614–617, *Melander 2008* s. 197.

²⁷⁸ Se *HEUNI 76/2014* s. 126-127.

²⁷⁹ Se EMD:s avgörande *Rantsev v. Cypern och Ryssland* 234-242 §.

²⁸⁰ *Rantsev v. Cypern och Ryssland* 290-293 §.

cypriotiska myndigheterna försummat att vidta åtgärder för att skydda Rantseva när omständigheterna talade för ("*circumstances giving rise to a credible suspicion*") att hon var ett offer för människohandel.²⁸¹ Därtill hade Rantseva på ogiltiga och godtyckliga grunder berövats sin frihet då hon blev kvarhållen på polisstationen tills hennes arbetsgivare kom och hämtade henne.²⁸² För Rysslands del ansåg EMD att en kränkning av artikel 4 skett i och med att Ryssland inte hade uppfyllt sin skyldighet att som en följd av Rantsevas död utreda potentiella rekryteringsnätverk och agenturer för människohandel på ryskt territorium.²⁸³ I det senare ärendet *C.N. v. Storbritannien* fälldes Storbritannien för att ha brutit mot förbudet i Europakonventionens artikel 4 som förbjuder slaveri och tvångsarbete. EMD fann att lagstiftningen saknade en specifik kriminalisering mot arbetsrelaterad exploatering i form av hushållsarbete, vilket en kvinna från Uganda hade blivit utsatt för när hon arbetade som hemhjälp och äldrevardare i Storbritannien.²⁸⁴

Under 2000-talet har även de mänskliga rättigheternas horisontaleffekt och icke-statliga aktörers ansvar för kränkningar av de mänskliga rättigheterna fått uppmärksamhet speciellt när det gäller gränsöverskridande brott såsom människohandel.²⁸⁵ I detta sammanhang ligger fokus framförallt på bekämpande av organiserad brottslighet i form av människohandelsligor. Finland ligger ingalunda utanför ligornas radar, tvärtom. Enligt uppgifter i media har polisen i december 2011 kommit en kriminell organisation på spåren som har arrangerat olagliga inresor.²⁸⁶ Därtill fungerar Finland även som ett transitland för prostitution och sexhandel.²⁸⁷ Dock är det skäl att minnas att människohandel inte enbart begås av kriminella sammanslutningar, vilket de tre österbottniska fallen är belysande exempel på eftersom det i alla tre fallen var fråga om små familjeföretag. Därtill kan människohandel och arbetsrelaterat utnyttjande förekomma utan att nationsgränser överskrids.²⁸⁸

Tavakoli har i en artikel föreslagit att människohandel med kvinnor ska omklassificeras som slaveri och få status som ett internationellt brott enligt folkrätten, dvs. ett brott med *jus cogens*-karaktär. I nuläget betecknas människohandel endast som ett brott av transnationell art, medan slaveri utgör ett brott enligt folkrätten oberoende om slaveriet har samband med t.ex. krigsbrott eller brott mot mänskligheten. Skillnaden ligger i att internationella brott anses

²⁸¹ *Rantsev v. Cypern och Ryssland* 294-298 §.

²⁸² *Rantsev v. Cypern och Ryssland* 314-325 §.

²⁸³ *Rantsev v. Cypern och Ryssland* 307-309 §.

²⁸⁴ Se EMD:s avgörande i *C.N. v. Storbritannien* 65-82 §.

²⁸⁵ Se *Pentikäinen 2012* s. 510-511.

²⁸⁶ Se *Vasabladet* 4.3.2014 s. 7 (FNB-artikel).

²⁸⁷ Se *Lehti 2005* s. 15-17 och *HEUNI 62/2009* s. 53-62.

²⁸⁸ Se *Vance 2011* s. 938 och *Autio & Karjala 2012* s. 210.

kränka spelregler och värden som hela det internationella samfundet betraktar som fundamentala. Bekämpningen av transnationella brott bygger däremot på konkreta avtal mellan stater. Klassificeringen har även betydelse för tillämpning av universalprincipen, dvs. att det inte krävs en anknytning till territorium eller medborgarskap för att inleda en rättsprocess.²⁸⁹

Enligt Tavakoli lämnar de internationella konventionerna om människohandel alltför mycket spelrum till konventionsstaterna, vilket medför att brottsbekämpningsåtgärderna inte blir tillräckligt effektiva. En klassificering som internationellt brott skulle därför driva på staterna att aktivt bekämpa människohandel och på ett synligt sätt erkänna att människohandel innebär en allvarlig kränkning av mänskliga rättigheter och i synnerhet kvinnors rättigheter. Att människohandel skulle få status som internationellt brott skulle således ha en viktig symbolisk betydelse och påverka staters inställning till brottsfenomenet.²⁹⁰

5.3.3 I globaliseringens kölvatten – dags att ändra kurs?

Kriminaliseringar och intensifiering av myndigheternas samarbete är inte de enda åtgärderna som kan vidtas mot förebyggande och bekämpande av människohandel. Brister kan även finnas inom andra sektorer, närmare bestämt arbetsmarknad och migrationssystem. Kopplingen till människohandel behöver inte vara lika uppenbar jämfört med luckor i strafflagstiftningen, men bristerna kan i kombination med en tillåtande attityd i hög grad bidra till att fenomen som människohandel och annan arbetsrelaterad exploatering möjliggörs. För att komma åt den här sortens problem krävs en bred förståelse för vilka faktorer som formar och påverkar dagens samhälle, varav en stark faktor är globaliseringen.²⁹¹

Globaliseringen har haft och har fortsättningsvis en stor inverkan på arbetsmarknaden. Behovet av arbetskraft är skriande när en större marknad ska täckas, samtidigt som problem med arbetslöshet har uppstått till följd av strukturomvandlingar. Större produktion av varor och tjänster till minsta möjliga kostnad är idealet, förenklat sagt. Det har således uppstått en efterfråga på billig arbetskraft samtidigt som arbetskraften har blivit rörligare som en följd av öppnare gränser mellan nationerna. Detta i kombination med socio-ekonomiska faktorer, såsom stora skillnader i levnadsstandard mellan länder, extrem fattigdom och hög befolkningstäthet samt flykt undan väpnade konflikter sätter fart på migrationsströmmarna,

²⁸⁹ Se *Tavakoli 2009* s. 78–79.

²⁹⁰ Se *Tavakoli 2009* s. 94-95 och 97-98.

²⁹¹ Se även *HEUNI 75/2013* s. 142-143.

kosan styrs dit där arbete och möjlighet till en bättre tillvaro finns. På destinationsorten inverkar sedan faktorer som tillgång till information och finansiella resurser. Avsaknad av kunskap och medel leder till att utsatta minoritetsgrupper bildas och att en lyckad integrering förhindras. Alla dessa faktorer bidrar till att arbetsrelaterad exploatering uppstår.²⁹² Strauss har framfört att det är hög tid att erkänna att välfärden i viss utsträckning har möjliggjorts genom utnyttjande av ofri arbetskraft, dvs. arbetskraft som inte haft något annat val än att arbeta under usla förhållanden som kränker människovärdet.²⁹³

Samtidigt är det skäl att notera att i globaliseringens fotspår hittas även spegelfenomenet till arbetsrelaterad människohandel och likartade brott, nämligen utnyttjande av arbetskraft i låglöneländer som en del av en global produktion. En sektor som de senaste åren hamnat i skottlinjen i detta sammanhang är klädindustrin efter att olyckor i fabriker avslöjat de verkliga arbetsförhållandena.²⁹⁴ Även oegentligheter i finländska företags verksamhet i utlandet har belysts av organisationen Finnwatch, som i sina rapporter lyft fram bl.a. brister i arbetarskyddet samt problem med övertidsarbete och löneutbetalning.²⁹⁵

Allt i globaliseringens kölvatten är dock inte av ondo. En ökad spridning av information tack vare ny teknik och en diversifierad mediakultur med flera kanaler möjliggör att brister och problem synliggörs för en stor publik. En ökad medvetenhet hos konsumenterna är en förutsättning för att de ska kunna ställa krav på producenterna, krav på att de tar ansvar för att varor och tjänster produceras på rättsligt och etiskt godtagbara villkor. Om hot om rättsliga sanktioner uppfattas som alltför abstrakta för att avskräcka från missbruk av makten som arbetsgivare, kan hot om köpbojkott från konsumenterna vara desto mer konkreta och tvinga fram åtgärder för att avhjälpa missförhållandena.²⁹⁶

5.4 Sammanfattande kommentar

En framgångsrik bekämpning av människohandel och likartade brott förutsätter en snabb och korrekt identifiering av såväl offer som faktorer som föranleder och triggar brottet ifråga, i detta fall exploatering av arbetskraft. Samarbete mellan myndigheter och andra aktörer krävs

²⁹² Se Strauss 2012 s. 137-138, Anderson 2012 s. 1241-1242 och Lusk & Lucas 2008 s. 51-52 samt Andrees 2008 s. 11-21 och 38.

²⁹³ Se Strauss 2012 s. 145 och HEUNI 75/2013 s. 142-144.

²⁹⁴ Se t.ex. nyhet på Sveriges Televisions (SVT) webbsida, publicerad 9.10.2013:
<http://www.svt.se/nyheter/varlden/flera-doda-i-fabriksbrand-pa-h-och-m-fabrik>

²⁹⁵ Se t.ex. Finnwatch publikationer 2/2013 ”Stora Enso ja ihmisoikeudet” och 5/2013 ”Suomalaisten design-tuotteiden vastuullisuus”.

²⁹⁶ Se även Bang 2013 s. 320-321.

inte bara på nationell utan också på internationell nivå. Gränsöverskridande åtgärder är nödvändiga, i synnerhet för att kunna sätta stopp för människohandelsligor och andra former av organiserad brottslig verksamhet. De senaste åren har framsteg tagits i form av Palermokonventionen, EKMH och tillhörande övervakningssystemet GRETA, samt harmoniseringsåtgärder inom EU respektive ILO för att få till stånd enhetliga bestämmelser och riktlinjer för utredning och rättskipning. Framförallt på EU-nivå finns det, t.ex. inom ramen för Eurojust och en eventuell unionell brottmålsdomstol, all möjlighet till att vidareutveckla det gränsöverskridande samarbetet och att effektivera åtgärderna mot människohandel och likartad brottslighet.

En framgångsrik brottsbekämpning kräver dock mer än bara gemensamma regelverk. De gemensamma bestämmelserna och anvisningarna måste också efterföljas i praktiken. EMD:s avgöranden i *Rantsev v. Cypern och Ryssland* respektive *C.N. v. Storbritannien* är tydliga exempel på att det inte är tillräckligt att enbart ansluta sig till en internationell konvention, utan konkreta åtgärder måste vidtas för att dels se till att den nationella (straff)lagstiftningen är tillräckligt omfattande, dels att myndigheterna tar sin utredningsskyldighet på fullt allvar.

Människohandel är ett brott med en komplex natur och många förgreningar, vilket ställer höga krav både på lagstiftningen som helhet och på utbildningen som ges till berörda myndigheter. En klassificering som internationellt brott skulle ytterligare öka kraven, vilket rentav kunde leda till att de positiva effekterna uteblir. Som internationellt brott skulle även en exakt definition av människohandel i form av tvångsarbete behövas, vilket hittills har varit omöjligt att nå konsensus om. Till skillnad från Tavakolis förslag skulle människohandel som internationellt brott behöva omfatta såväl kvinnor som män, barn som vuxna, eftersom folkrätten och mänskliga rättigheter gäller alla individer och en begränsning till en enbart ett kön skulle leda till ännu mer fokus på endast vissa former av människohandel, medan andra förgreningar som inte är lika könsbetonade hamnar i skymundan, vilket skapar en ojämlikhet mellan människohandelns offer.

När det gäller kontinuerlig uppföljning och framtida utveckling i Finland kan den nationella rapportörens roll inte nog betonas. Eftersom rapportören fungerar i egenskap av oberoende och självständig aktör och därmed fritt kan påpeka brister i myndigheternas verksamhet, är iakttagelserna och rekommendationerna som framläggs i de årliga rapporterna mycket värdefulla för lagberedningsarbeten. Det är beklagligt att rapportören inte längre ingår i arbetsgruppen som bereder en speciallagstiftning om människohandel och utveckling av hjälpsystemet för människohandelns offer. Risken för ett splittrat resultat och ineffektiva

lösningar ökar när olika aktörer arbetar var för sig. Koordination utgör nyckeln till effektiva reformer, tydligare riktlinjer och eliminering av bristerna som finns i den rådande lagstiftningen.

Att det finns ett stort behov av samordnat arbete i kampen mot människohandel och liknande brott betyder inte att reformerna inte kan vara av olika slag. Tvärtom, den komplexa naturen hos människohandeln och andra exploateringsfenomen kan enbart bekämpas genom åtgärder på olika nivåer och att lagstiftningen ses över som helhet. I likhet med vad den nationella rapportören har framfört är det även skäl att betona vikten av att principerna för god förvaltning samt myndigheternas skyldighet att trygga och främja de grundläggande fri- och rättigheterna som följer av GL 22 § iakttas vid beviljande av uppehållstillstånd respektive beslut om upptagning i hjälpsystemet för människohandelsoffer.²⁹⁷ Specifikt i fråga om arbetsrelaterad exploatering måste kriminaliseringarna i strafflagen backas upp av reglering för bl.a. migration, arbetsförhållanden och arbetstider samt olika former av sanktioner mot arbetsgivare som inte uppfyller sina skyldigheter enligt lag. Utvidgningarna av sanktionsmöjligheterna i fråga om ockerliknande diskriminering i arbetslivet är ett steg i rätt riktning för att i högre grad synliggöra att även denna form av utnyttjande utgör ett allvarligt och moraliskt förkastligt beteende. Därtill utgör arbetsrelaterad exploatering ett problem ur näringslivets synvinkel, eftersom löne-manipulation och förfalskade bokföringar göder den gråa ekonomin samt skapar en falsk bild av verksamheten.²⁹⁸

När det gäller den processuella aspekten är det skäl att betona två saker: tillgodoseende av parternas rättigheter samt skydd för personer och vittnen som hörs i bevisnings-syfte. Människohandel utgör en kränkning av de mest fundamentala mänskliga rättigheterna, vilket ställer höga krav på rättskipningen och att de som är ansvariga för kränkningen ställs till svars. Samtidigt måste rätten till en rättvis rättegång samt den straffrättsliga legalitetsprincipen iakttas, ansvaret och sanktionerna måste följa av exakta, lagstadgade och välmotiverade grunder. Av brottets natur följer även att personbevisningen får en avgörande roll i bedömningen av ärendet samt i gränsdragningen mellan straffbestämmelser. Speciellt vittnesmål av personer som inte är direkta offer är av stort värde i ärenden med många målsäganden, eftersom personer som har varit gemensamt utsatta för en fara eller exploatering ofta känner sig sammansvetsade med varandra, vilket är ägnat att påverka offrens utsagor.²⁹⁹ Vikten av personbevisningen samt det faktum att människohandel är ett brott som innehåller

²⁹⁷ Se *Rapport 2010* s. 42-44.

²⁹⁸ Se även *HEUNI 75/2013* s. 140-142.

²⁹⁹ Se *Schelin 2007* s. 117.

en tydlig hotbild utgör således starka grunder för att tillåta anonyma vittnesmål. Ett konkret exempel kan tas ur ärendet med de kirgiziska arbetarna och huvudförhandlingen i tingsrätten. När personbevisningen var avslutad bad en av arbetarna, som inte hörts inför rätten, att få uttala sig. Han sade att han inte ville anklaga de andra arbetarna för att ljuga, men de hade inte berättat hela sanningen om hur förhållandena verkligen hade varit. Arbetarna hade inför rätten svarat på frågorna som ställdes, men ju närmare anknytning frågorna hade till arbetsledarens agerande, desto mer vaga var svaren.³⁰⁰ Arbetarna hade visserligen ställning som målsäganden och inte vittnen, men poängen är att rädslan och underkastelsen fanns kvar en lång tid efter att exploateringen hade upphört. Det finns alltså skäl att anta att i de grävsta fallen av människohandel finns stora behov av att skydda både målsäganden och vittnen under rättsprocessens gång. Speciellt vittnen som har nära anknytning till offren ligger i riskzonen att bli brottsoffer, i synnerhet om det är fråga om organiserad brottslighet. Under förutsättning att förfarandet är välplanerat och i enlighet med principerna om en rättvis rättegång, som är de villkor som EMD slagit fast i bl.a. avgörandena *Doorson v. Nederländerna* och *Van Mechelen m.fl. v. Nederländerna*³⁰¹, vore anonyma vittnesmål ett effektivt medel för att få en så fullständig utredning som möjligt av ärendet samtidigt som utsatta personer inte löper risk att bli offer för brott mot liv och hälsa. I likhet med vad *Pirjatanniemi* har framfört måste behovet av anonyma vittnesmål ses till rättsprocessen som helhet och hur alla parter rätt till en rättvis rättegång kan förverkligas.³⁰² I denna helhetsbedömning ska, enligt EMD:s riktlinjer, rättmätig vikt (*due weight*) fästas vid hur avgörande betydelse anonyma vittnesmål haft för avgörandet, speciellt när domen är fällande.³⁰³

Allmänt när det gäller bevisning har *Schelin* genom analys av beteendevetenskaplig forskning konstaterat att bevisomedelbarhets- och muntlighetsprincipens starka ställning kan ifrågasättas, eftersom beteendevetenskapliga studier har kullkastat antagandet om att domaren har bättre förutsättningar att korrekt bedöma en utsaga som ges muntligt och direkt inför rätten. Att således utnyttja videoförhör och annan teknisk utrustning ger inte bara en mer flexibel och kostnadsmässigt effektiv rättegång, utan kan även öka andelen materiellt riktiga domar.³⁰⁴ Därtill möjliggör användning av tekniska medel ett bättre skydd för både

³⁰⁰ Se min rapportering från rättegången i Vasabladet 6.12.2012 s. 5. Arbetarens uttalande noterades även av tingsrätten i bedömningen av personbevisningen, se Österbottens tingsrätts dom 13/117 s. 62.

³⁰¹ Se *Doorson v. Nederländerna* 69-70 § och *Van Mechelen m.fl. v. Nederländerna* 49-55 §.

³⁰² Se *Pirjatanniemi* 2008 s. 617-619.

³⁰³ Se EMD:s beslut om prövningstillstånd i ärendet *Kok v. Nederländerna*, ”The law” 1 § 12 p samt avgörande i *Krasniki v. Tjeckien* 79 §.

³⁰⁴ Se *Schelin* 2007 s. 228–229.

målsäganden och vittnen som känner stark rädsla för att möta den åtalade ansikte mot ansikte i rättssalen.

I syfte att synliggöra offrens situation vore även en ökad medvetenhet om människohandel och liknande brottslighet i samhället samt en allmän attitydförändring på sin plats. Här har media och medborgarorganisationer en viktig uppgift. Medvetenhet förutsätter upplysning och tillgång till information samt en kritisk granskning av såväl myndigheters som företags verksamhet samt baksidorna av bl.a. globaliseringens effekter. En sådan baksida är att utländsk arbetskraft har blivit en handelsvara på bekostnad av mänskliga rättigheter. Oattraktiva låglönejobb under arbetsförhållanden som inhemska arbetare aldrig skulle godkänna faller på de utländska arbetarnas lott i och med att deras okunskap och oftast trängda läge (till följd av fattigdom, skuldförhållanden, osäker framtid p.g.a. uppehållstillstånd, status som illegal invandrare etc.) utnyttjas i syfte att göra maximal vinst till minsta möjliga kostnad och därmed skaffa sig en konkurrensfördel på marknaden. Detta är ett faktum i dagens värld, där långt ifrån alla kränkningar av människovärdet respektive arbetsrelaterade rättigheter leder till rättsprocesser och än mindre att sanktionerna påförs alla ansvariga. Det verkar råda en viss acceptans alternativt nonchalans för att välfärden inte inbegriper alla, utan ”någon måste göra smutsjobbet”. För den enskilda konsumenten och även för företag är det naturligtvis svårt eller rentav omöjligt att utreda exakt under vilka förhållanden en vara eller tjänst har producerats. Detta hindrar dock inte att strängare krav ställs på transparens i produktions- och inköpskedjorna, i syfte att eliminera gråzoner där lagvidriga arbetsförhållanden lätt kan döljas för samhällets ögon. Åtgärder av detta slag vore helt i linje med en ökad betoning på mänskliga rättigheter samt strävan efter en sund konkurrens på marknaden.

6 AVSLUTNING

Typiska kännetecken för arbetsrelaterad människohandel är att offren tar emot ett arbetserbjudande i tron att en bättre tillvaro finns inom räckhåll. Arbetserbjudandet kan även förstärkas med våld eller hot om våld och andra sanktioner. Offren vilseleds i fråga om arbetsvillkoren och får mycket lite alternativt ingen information alls om sina rättigheter och hur det främmande samhället fungerar. På grund av sin okunskap och sina bristande språkfärdigheter hamnar offren i en beroendeställning och ett skyddslöst läge som förstärks genom olika slags relationskombinationer i form av släkt-, arbets-, hyres- och

skuldförhållanden till arbetsgivaren eller någon annan på arbetsplatsen. Arbetsmängden är omänskligt stor; dagarna är långa och ersättningen låg till följd av lönemanipulation t.ex. i form av dubbla konton som används för att innehålla en del av lönen som avbetalning av skulder eller för diverse avgifter, såsom inkvartering och mat. Offren befinner sig ständigt under sina plågoandars övervakning, kontakten till omvärlden skärs av och möjligheten att fly elimineras genom att pass och andra handlingar konfiskeras. Maktgreppet om och kontrollen av offren förstärks med hjälp av hot om sanktioner. Offren kan inte själva bestämma över sin tillvaro, utan det enda alternativet som återstår är att underkasta sig och arbeta hårt.

Arbetsrelaterad människohandel innebär en kränkning av såväl individens grundläggande fri- och rättigheter som ställning som arbetstagare. Denna form av exploatering kan inte bekämpas enbart med kriminaliseringar, lagstiftningen måste fungera som helhet, vilket innebär att områden som måste beaktas är åtminstone straff- och straffprocessrätt, arbetsrätt, migration och förvaltning. Samtidigt måste arbetet mot människohandel och liknande exploatering koordineras. Därtill krävs kontinuerligt samarbete mellan olika myndigheterna och aktörer samt ingående granskning av åtgärderna som har vidtagits och effekterna av dem. Kampen mot människohandel och liknande brottslighet kan därtill inte föras endast på nationell nivå, utan hela det internationella samfundet måste involveras för att få till stånd enhetliga bestämmelser och praxis som kan tillämpas på brott, som ofta är av gränsöverskridande art.

Sett ur ett större perspektiv behövs ökad medvetenhet om vad exploatering och diskriminering av arbetskraft är och vilka faktorer som ligger bakom fenomenet. Behovet av forskning är synnerligen stort, men forskningsresultaten måste även komma till allmänhetens och beslutsfattarnas kännedom. Kunskap, vilja att agera och en ändamålsenlig resursfördelning är förutsättningar för att brister i samhällsförhållanden, lagstiftning och myndighetsförfaranden ska kunna avhjälpas. Därtill måste krav ställas på företagen i fråga om en jämlik och human behandling av arbetskraften, trygga arbetsförhållanden samt graden av transparens i verksamheten.

Finland har en diversifierad strafflagstiftning i fråga om olika former av arbetsrelaterad exploatering, men problem uppstår vid gränsdragningen och tolkningen av de olika rekvisiten och deras förhållande till varandra. Problematiken får flera negativa effekter, dels försvåras identifieringen av offer och dels blir utredningen och rättskipningen en väldigt långdragen process. Detta inverkar i högsta grad menligt på tillgodoseendet av offrens rättigheter, såsom uppehållstillstånd och möjlighet att få hjälp och stöd via det nationella hjälpsystemet samt

möjlighet till förberedelser inför rättegången. Gränsdragningen och valet av straffbestämmelse måste göras med omsorg, vilket förutsätter kunskap och förståelse för människohandel som fenomen, indikatorer på arbetsrelaterad exploatering samt en grundlig utredning av omständigheterna i det enskilda fallet.

Specifikt i fråga om arbetsrelaterad människohandel och ockerliknande diskriminering i arbetslivet behövs klarare linjer för gränsdragningen och ansvarsfördelningen, speciellt när båda straffbestämmelserna aktualiseras i samma ärende till följd av att personer med olika ställning står åtalade. I framtida rättspraxis måste akt ges framförallt på arbetsgivarens ansvar för arbetare som har rekryterats från utlandet.

Allt kan inte ses i svart och vitt, men de gråa zonerna får heller inte tillåtas breda ut sig på de grundläggande mänskliga rättigheternas bekostnad.

KÄLLOR

Litteratur

Aarnio 1989

Aarnio, Aulis: Laintulkinnan teoria. Juva 1989.

Anderson 2012

Anderson, Bridget: Where's the Harm in That? Immigration Enforcement, Trafficking, and the Protection of Migrants' Rights. *American Behavioral Scientist* 2012 56:1241.

Andersson 2006

Andersson, Ulrika: Handel med människor. Individer, strukturer och praktiker i straffrättslig belysning. Textbidrag s. 1-16 i boken "Väkivalta – Seuraamukset ja haavoittuvuus", Terttu Utraisen juhla-kirja, Mirva Lohiniva-Kerkelä (red.), Helsingfors 2006.

Andrees 2008

Andrees, Beate: Forced labour and trafficking in Europe: how people are trapped in, live through and come out. ILO February 2008.

Autio & Karjala 2012

Autio, Tiina-Liisa; Karjala, Anna: Ihmiskauppa ja ihmisoikeudet. Textbidrag s. 175–215 i boken "Perus- ja ihmisoikeudet rikosprosessissa", Helsingfors hovrätt, Laura Ervo – Raimo Lahti – Jukka Siro (red.). Helsingfors 2012. (*Autio & Karjala 2012*).

Bang 2013

Bang, Naomi Jiyoung: Unmasking the charade of the global supply contract: A novel theory of corporate liability in human trafficking and forced labor cases. *Houston Journal of International Law*, Vol 35:2013, March 1, 2013, 255-322.

Craig m.fl. 2007

Craig, Gary; Gaus Aline; Wilkinson, Mick; Skrivankova, Klara; McQuade, Aidan: Contemporary slavery in the UK. Joseph Rowntree Foundation 2007.
<http://www.jrf.org.uk/sites/files/jrf/2016-contemporary-slavery-uk.pdf>

Frände 2012

Frände, Dan: Allmän straffrätt. Helsingfors 2012.

Hahto 2004

Hahto, Vilja: Uhrin myötävaikutus ja rikosentekijän vastuu. Edilex Libri. Helsingfors 2004.

Helfferich m.fl. 2011

Helfferich, Cornelia; Kavemann, Barbara; Rabe, Heike: Determinants of the willingness to make a statement of victims of human trafficking for the purpose of sexual exploitation in the triangle offender-police-victim. *Trends Organ Crim* (2011) 14:125-147.

HEUNI 62/2009

Viuhko, Minna; Jokinen, Anniina: Human trafficking and organised crime. Trafficking for sexual exploitation and organised procuring in Finland. European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations (HEUNI). Publikationsserie nr 62. Helsingfors 2009.

HEUNI 67/2011

Jokinen, Anniina; Ollus, Natalia; Viuhko, Minna: Ehdoilla millä hyvänsä. Työperäinen ihmiskauppa ja ulkomaalaisten työntekijöiden hyväksikäyttö Suomessa. European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations (HEUNI). Publikationsserie nr 67. Helsingfors 2011.

HEUNI 68/2011

Jokinen, Anniina; Ollus, Natalia; Aromaa, Kauko (red.): Trafficking for Forced Labor and Labor Exploitation in Finland, Poland and Estonia. European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations (HEUNI). Publikationsserie nr 68. Helsingfors 2011.

HEUNI 74/2012

Joutsen, Matti (red.): New types of crime. Proceedings of the International Seminar held in connection with HEUNI's thirtieth anniversary Helsinki 20 October 2011. European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations (HEUNI). Publikationsserie nr 74. Helsingfors 2012.

HEUNI 75/2013

Ollus, Natalia; Jokinen, Anniina; Joutsen, Matti (red.): Exploitation of migrant workers in Finland, Sweden, Estonia and Lithuania: Uncovering the links between recruitment, irregular employment practices and labour trafficking. European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations (HEUNI). Publikationsserie nr 75. Helsingfors 2013.

HEUNI 76/2014

Jokinen, Anniina; Ollus, Natalia: "Tuulikaapissa on tulijoita": Työperäinen ihmiskauppa ja ulkomaalaisten työntekijöiden hyväksikäyttö ravintola- ja siivouspalvelualoilla. European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations (HEUNI). Publikationsserie nr 76. Helsingfors 2014.

Husa 1998

Husa, Jaakko: Johdatus oikeusvertailuun. Helsingfors 1998.

Kaikkonen 2008

Kaikkonen, Emilia: Ulkomaalaisen työvoiman hyväksikäyttö ihmiskaupan ja kiskonnantapaisen työsyryjinnän muodossa. Helsingfors universitet, juridiska fakulteten. Pro gradu-arbete maj 2008.

Knott 2010

Knott, Lukas: *Unocal* revisited: On the difference between slavery and forced labor in international law. Wisconsin International Law Journal, June 1, 2010, 201–233.

Lehti 2005

Lehti, Martti: Suomen asema kansainvälisessä ihmiskaupassa. Haaste 2/2005 s. 15–17.

Leppäkorpi 2011

Leppäkorpi, Mervi: Asiaton oleskelu kielletty: Tutkimusmatkalla paperittomien Suomessa. Tallinn 2011.

Lusk & Lucas 2009

Lusk, Mark; Lucas, Faith: The challenge of human trafficking and contemporary slavery. *Journal of Comparative Social Welfare* Vol. 25, No. 1, February 2009, pp. 49-57.

Länsineva 2006

Länsineva, Pekka: Ammatinvalinnan vapaus ja seksuaalipalvelujen ostamisen kriminalisointi. Edilex Lakikirjasto 8.2.2006.

Matikkala 2005

Matikkala, Jussi: Tahallisuudesta rikosoikeudessa. *Finlands Juristförbunds skriftserie A:263*. Vammala 2005.

Melander 2008

Melander, Sakari: Ihmisarvon muuttuva oikeudellinen merkitys – erityisesti rikosoikeudessa. *Oikeus* 2008 (37); 2: 181-199.

Miettinen 2013

Miettinen, Samuli: *Criminal Law and Policy in the European Union*. Abingdon, Oxfordshire, Storbritannien 2013.

Niemi 2009

Niemi, Johanna: De lyckligas Finland: Ett partiellt förbud mot sexköp. *Oikeus* 2009 (38); 1: 56–59.

Niemi-Kiesiläinen 2004

Niemi-Kiesiläinen, Johanna: Naiskauppa, paritus ja seksin osto. *Lakimies* 3/2004 s. 451–465.

Nieminen 2005

Nieminen, Liisa: Nais- ja lapsikauppa ihmisoikeusongelmana. *Oikeus* 2005 (34); 2: 130–156.

Nuotio 2009

Nuotio, Kimmo: Rikosoikeuden koherenssi ja fragmentaatio: esimerkkinä järjestäytyneen rikollisuuden määrittely. *Lakimies* 7-8/2009 s. 1154–1174.

Nuutila 1997

Nuutila, Ari-Matti: *Rikoslain yleinen osa*. Helsingfors 1997.

O'Connell Davidson 2010

O'Connell Davidson, Julia: New slavery, old binaries: human trafficking and the borders of 'freedom'. *Global Networks* 10, 2 (2010) 244–261.

Olsen 2008

Olsen, Harald Haugom: The Snake from Fujian Province to Morecambe Bay: An Analysis of the Problem of Human Trafficking in Sweated Labour. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice* 16 (2008) 1-37.

Peczenik 1980

Peczenik, Alexander: *Juridikens metodproblem*. Stockholm 1980.

Peczenik m.fl. 1990

Peczenik, Alexander; Aarni, Aulis; Bergholz, Gunnar: *Juridisk argumentation*. Lund 1990.

Pentikäinen 2012

Pentikäinen, Merja: Ihmisoikeudet- kehityksestä, merkityksestä ja haasteista; Ihmisoikeuskulttuurin ohuudesta Suomessa. Edilex Lakikirjasto 19.1.2012, tidigare publicerad i verket ”Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta 50 vuotta”, red. Tatu Hyttinen och Katja Weckström, Turun yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta 2011.

Pirjatanniemi 2008

Pirjatanniemi, Elina: Vem är rädd för offret? JFT 5-6/2008 s. 609–624.

Pöyhönen 1988

Pöyhönen, Juha: Sopimusoikeuden järjestelmä ja sopimusten sovittelu. Finlands Juristförbunds skriftserie A:179. Vammala 1988.

Rijken 2013

Rijken, Conny: Trafficking in Human Beings for Labour Exploitation: Cooperation in an Integrated Approach. European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice 21 (2013) 9-35.

Rikosoikeus

Lappi-Seppälä, Tapio; Hakamies, Kaarlo; Koskinen, Pekka m.fl.: Rikosoikeus. Elektronisk version WSOY Sanoma Pro Juridiikkafokus.

Roth Haaste 2007

Roth, Venla: Ihmiskaupan vastaisen toiminnan saavutuksia ja haasteita. Haaste 3/2007 s. 10-12.

Roth 2010

Roth, Venla: Defining Human Trafficking, Identifying Its Victims – A Study on the Impact and Future Challenges of the International, European and Finnish Legal Responses to Prostitution-Related Trafficking in Human Beings. Åbo 2010.

Roth Haaste 2010

Roth, Venla: Ihmiskauppa tunnistettava rikosprosessissa paremmin. Haaste 3/2010 s. 29–31.

Roth Oikeus 2010

Roth, Venla: Ihmiskaupasta suomalaisessa työelämässä. Oikeus 2010 (39); 3: 278–287.

Roth 2011

Roth, Venla: Näkymättömät uhrit: seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvän ihmiskaupan tunnistaminen. Lakimies 5/2011 s. 975-999.

Schelin 2007

Schelin, Lena: Bevisvärdering av utsagor i brottmål. Stockholm 2007.

Sigmon 2008

Sigmon, Jane Nady: Combating Modern-Day Slavery: Issues in Identifying and Assisting Victims of Human Trafficking Worldwide. Victims and Offenders, 3: 245-257, 2008.

Siltala 2004

Siltala, Raimo: Oikeudellinen tulkintateoria. Finlands Juristförbunds skriftserie A:261. Jyväskylä 2004.

Skrivankova 2010

Skrivankova, Klara: Between decent work and forced labour: examining the continuum of exploitation. Joseph Rowntree Foundation 2010. <http://www.jrf.org.uk/sites/files/jrf/forced-labour-exploitation-full.pdf>

Soukola 2009

Soukola, Krista: Ihmiskauppa pakkotyöhön. Helsingfors hovrätt: Publikationer från Kvalitetsprojektet, Kirjoituksia työoikeudesta (2009). Elektronisk version hämtad 30.9.2013 <http://www.oikeus.fi/uploads/ecmk3ey30hz08.pdf>

Strauss 2012

Strauss, Kendra: Coerced, Forced and Unfree Labour: Geographies of Exploitation in Contemporary Labour Markets. *Geography Compass* 6/3 (2012): 137-148.

Strömholm 1988

Strömholm, Stig: Allmän rättslära. 6:e upplagan, Lund 1988.

Syrjänen 2008

Syrjänen, Jussi: Oikeudellisen ratkaisun perusteista. *Finlands Juristförbunds skriftserie A:285*. Jyväskylä 2008.

Tapani DL 2012

Tapani, Jussi: Olisiko nyt sanottu viimeinen sana olosuhdetahallisuuden alarajasta? – KKO 2012:66 ja seksuaalipalveluiden ostamisen rangaistavuus. *Defensor Legis* N:o 5/2012 s. 607–619.

Tapani LM 2012

Tapani, Jussi: Seksuaalipalveluiden ostamisen rangaistavuus – mitä se kertoo meille rikosoikeudesta? *Lakimies* 7-8/2012 s. 1226-1229.

Tavakoli 2009

Tavakoli, Nina: A Crime that Offends the Conscience of Humanity: A Proposal to Reclassify Trafficking in Women as an International Crime. *International Criminal Law Review* 9 (2009) 77–98.

Timonen 1987

Timonen, Pekka: Ohjeita lainopillisen tutkielman kirjoittajille. Helsingfors 1987.

Timonen m.fl. 1994

Timonen, Pekka; Långkvist, Kurt; Ulfvens, Niklas: Råd till uppgörare av juridiska skrivarbeten. Åbo 1994.

Timonen 1998

Timonen, Pekka: Johdatus lainopin metodiin ja lainopilliseen kirjoittamiseen. Helsingfors 1998.

Vance 2011

Vance, Carole S: States of Contradiction: Twelve Ways to Do Nothing about Trafficking While Pretending To. *Social Research* Vol. 78: No. 3: Fall 2011, 933-948.

Ventrella 2010

Ventrella, Matilde: The Control of People Smuggling and Trafficking in the EU: Experiences from the UK and Italy. Serie: Law and Migration. Surrey, Storbritannien 2010.

Officiella källor

A. Förarbeten, betänkanden och utlåtanden

LaUB 4/2004: Lagutskottets betänkande till Regeringens proposition med förslag till lag om ändring av strafflagen och vissa lagar som har samband med den (RP 34/2004 rd).

RSv 82/2004: Riksdagens svar på Regeringens proposition med förslag till lag om ändring av strafflagen och vissa lagar som har samband med den (RP 34/2004 rd).

RP 53/2002: Regeringens proposition till Riksdagen med förslag till ändring av vissa av strafflagens bestämmelser om ekonomiska brott och av vissa lagar som har samband med dem.

RP 28/2003: Regeringens proposition till Riksdagen med förslag till utlänningslag och vissa lagar som har samband med den.

RP 32/2003: Regeringens proposition till Riksdagen om godkännande av Förenta Nationernas konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet och med förslag till lag om sättande i kraft av de bestämmelser som hör till området för lagstiftningen i konventionen och till lag om ändring av 17 kap. 1 a § strafflagen

RP 151/2003: Regeringens proposition till Riksdagen med förslag till komplettering av regeringens proposition med förslag till utlänningslag och vissa lagar som har samband med den (RP 28/2003 rd).

RP 34/2004: Regeringens proposition till Riksdagen med förslag till lag om ändring av strafflagen och vissa lagar som har samband med den.

RP 221/2005: Regeringens proposition till Riksdagen om godkännande av tilläggsprotokollen om handel med människor och mot människosmuggling till Förenta Nationernas konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet och sättande i kraft av de bestämmelser i tilläggsprotokollen som hör till området för lagstiftningen samt med förslag till lagar om ändring av 20 kap. i strafflagen samt 7 och 16 § i ordningslagen.

RP 193/2008: Regeringens proposition till Riksdagen med förslag till lag om ändring av lagen om minoritetsombudsmannen och diskrimineringsnämnden.

RP 122/2011: Regeringens proposition till Riksdagen om godkännande av Europarådets konvention om bekämpande av människohandel med förslag till lag om sättande i kraft av de bestämmelser i konventionen som hör till området för lagstiftningen och lag om ändring av 3 § i lagen om näringsförbud.

Bet 63/2012

Justitieministeriets publikation 63/2012 Betänkanden och utlåtanden: Betänkande av arbetsgruppen mot människohandel (helversion på finska:).

Bet 69/2012

Justitieministeriets publikation 69/2012 Betänkanden och utlåtanden: Bevisning i allmänna domstolar (helversion på finska).

Remiss 3/2013

Justitieministeriets publikation 3/2013 Betänkanden och utlåtanden: Betänkande av arbetsgruppen mot människohandel – Remissammanställning (helversion på finska). (*Remiss 3/2013*)

Remiss 30/2013

Justitieministeriets publikation 30/2013 Betänkanden och utlåtanden: Bevisning i allmänna domstolar – Remissammanställning (helversion på finska).

Utredning 39/2013

Justitieministeriets publikation 39/2013 Utredningar och anvisningar: Seksikaupan kohteen hyväksikäyttö – Seksinostokiellon toimivuuden arviointi. Johanna Niemi & Jussi Aaltonen.

Bet 23/2014

Justitieministeriets publikation 23/2014 Betänkanden och utlåtanden: Förenhetligande av begreppsapparaten om organiserad brottslighet (helversion på finska).

Repro 2011

Regeringsprogrammet för statsminister Jyrki Katainens regering 22.6.2011. Elektronisk version hämtad 9.10.2011 <http://valtioneuvosto.fi/hallitus/hallitusohjelma/pdf/fi332892.pdf>

Principbeslut 7.3.2013

Valtioneuvoston periaatepäätös järjestäytyneen rikollisuuden torjunnan strategiasta, 7.3.2013: http://oikeusministerio.fi/material/attachments/om/valmisteilla/lakihankkeet/seuraamusjarjestelma/6G8gR11Wx/JR-strategia_PTJ_SUOMI.pdf

B. Övriga publikationer

Anvisning 2013

Riksåklagarämbetets anvisning om förundersökningssamarbetet, publicerad 15.10.2013: http://www.vksv.oikeus.fi/material/attachments/valtakunnansyyttajanvirasto/vksvliitetiedostot/julkaisusarja/6KNkQFQmL/Anvisning_om_forundersokningssamarbetet.pdf

Bales 2007

Bales, Kevin: Defining and Measuring Modern Slavery. 2007. <http://www.freetheslaves.net/Document.Doc?id=21>

Finnwatch publikation 2/2013 2.9.2013 ”Stora Enso ja ihmisoikeudet”

http://www.finnwatch.org/images/stora_enso_intiassa_web.pdf

Finnwatch publikation 5/2013 10.12.2013 ”Suomalaisten design-tuotteiden vastuullisuus”

http://www.finnwatch.org/images/designtuotteiden_vastuullisuus.pdf

Global Slavery Index 2013

Walk Free Foundation: Global Slavery Index 2013, Executive Summary, fil nedladdad 22.10.2013 från adressen <http://www.globalslaveryindex.org/report/>

HPL Pelisäännöt

Henkilöstöpalveluyritysten Liitto: Henkilöstöpalvelualan ulkomaisten työntekijöiden rekrytoinnin pelisäännöt, 2009, elektronisk version hämtad 17.1.2014: http://www.hpl.fi/www/fi/liitetiedostot/NET_HPL_UlkomaisTyoentek2009_2.pdf

ILO Guidelines 2005

ILO: Human Trafficking and Forced Labor Exploitation. Guidelines for Legislation and Law Enforcement. Special Action Programme to Combat Forced Labor 2005. Elektronisk version hämtad 15.9.2013: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---declaration/documents/publication/wcms_081999.pdf

ILO Handbook 2008

ILO: Combating Forced Labour – A Handbook for Employers & Business. Special Action Programme to Combat Forced Labour, 2008. Elektronisk version hämtad 5.4.2014: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---declaration/documents/publication/wcms_101171.pdf

ILO Indicators 2009

ILO: Operational indicators of trafficking in human beings. Results from a Delphi survey implemented by the ILO and the European Commission. Revised version of September 2009. Elektronisk version hämtad 28.9.2013: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_norm/@declaration/documents/publication/wcms_105023.pdf

Lägesrapport 11

Rikspolisstyrelsens Lägesrapport 11: Människohandel för sexuella och andra ändamål. http://www.polisen.se/Global/www%20och%20Intrapolis/Rapporter-utredningar/01%20Polisen%20nationellt/Ovriga%20rapporter-utredningar/Manniskohandel_Rapp_rps100913t.pdf

Lägesrapport 12

Rikspolisstyrelsens Lägesrapport 12: Människohandel för sexuella och andra ändamål. http://www.polisen.se/Global/www%20och%20Intrapolis/Rapporter-utredningar/01%20Polisen%20nationellt/M%C3%A4nniskohandel/Manniskohandel_Arsrapport_A4w.pdf

Lägesrapport 13

Rikspolisstyrelsens Lägesrapport 13: Människohandel för sexuella och andra ändamål. http://www.polisen.se/Global/www%20och%20Intrapolis/Rapporter-utredningar/01%20Polisen%20nationellt/M%C3%A4nniskohandel/Manniskohandel_Lagesrapport_13.pdf

Rapport 2010

Den nationella rapportören om människohandel: Rapport 2010. Elektronisk version hämtad 14.9.2013: http://www.ofm.fi/download/31690_Ihmiskaupparaportti_2010_ruotsi_netiversio.pdf

Rapport 2011

Den nationella rapportören om människohandel: Rapport 2011. Elektronisk version hämtad 14.9.2013: http://www.ofm.fi/download/31725_Ik-raportti_2011_ruotsi_netti.pdf

Rapport 2012

Den nationella rapportören om människohandel: Rapport 2012. Elektronisk version hämtad 14.9.2013: http://www.ofm.fi/download/38666_SM_ihmiskauppa_SWE_web.pdf

Rapport 2013

Den nationella rapportören om människohandel: Rapport 2013. Elektronisk version hämtad 30.1.2014:

http://www.ofm.fi/download/48450_Ihmiskaupparaportti_SWE_netti.pdf?da069e82aeb4d088

Den nationella rapportören om människohandel: Brev till inrikesminister Päivi Räsänen 15.4.2013, id9397832.

UN Interpretative notes 2000

United Nations, General Assembly: Interpretative notes for the official records (*travaux préparatoires*) of the negotiation of the United Nations Convention against Transnational Organized Crime and the Protocols thereto. 3 November 2000, A/55/383/Add.1. Elektronisk version hämtad 18.10.2013: http://www.unodc.org/pdf/crime/final_instruments/383a1e.pdf

UN Guides 2004

United Nations, Office on Drugs and Crime: Legislative Guides for the Implementation of the United Nations Convention against Transnational Organized Crime and the Protocol thereto. New York 2004. Elektronisk version hämtad 28.9.2013:

http://www.unodc.org/pdf/crime/legislative_guides/Legislative%20guides_Full%20version.pdf

Pressmaterial

IM pressmeddelande 27.1.2012

Pressmeddelande från inrikesministeriet 27.1.2012, webbsida besökt 7.3.2014

http://www.intermin.fi/sv/aktuellt/nyheter/arkiverade_nyheter/1/0/beredningen_av_lagen_om_manniskohandel_inleds_vid_inrikesministeriet

UM pressmeddelande 39/2012

Pressmeddelande 39/2012 från utrikesministeriet 28.2.2012, webbsida besökt 5.10.2013:

<http://formin.finland.fi/public/default.aspx?contentid=243033&contentlan=3&culture=sv-FI>

ILO pressmeddelande 1.6.2012

ILO Press 1 June 2012: 21 million people are now victims of forced labour, ILO says, webbsida besökt 6.4.2014: http://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_181961/lang--en/index.htm

Migrationsverket pressmeddelande 14.6.2012

Pressmeddelande från Migrationsverket 14.6.2012, webbsida besökt 7.3.2014:

http://www.migri.fi/for_media/meddelanden/pressmeddelanden/pressmeddelanden/1/0/behov_et_av_hjalp_till_manniskohandelns_offer_har_okat_fran_ar_till_ar

UM nyheter 29.1.2013

Nyhetsmeddelande från utrikesministeriet 29.1.2013, webbsida besökt 20.11.2013:

<http://formin.finland.fi/public/default.aspx?contentid=268752&contentlan=3&culture=sv-FI>

ANM meddelande 14.3.2014

Meddelande från arbets- och näringsministeriet 14.3.2014, Utredningsman Wallin: Anställ bärplockarna och beskatta löneinkomsterna, webbsida besökt 17.3.2014:
http://www.tem.fi/sv/arbete/meddelanden_arbetet?89507_m=114296

JM nyhetsmeddelande 4.4.2014

Nyhetsmeddelande från justitieministeriet 4.4.2014, webbsida besökt 4.4.2014:
<http://www.oikeusministerio.fi/sv/index/aktueellt/tiedotteet/2014/04/jarjestaytyneitarikollisryhmiakoskevaarikoslainsaantelyaaiotaanyhtenaistaa.html>

Nyhetsartikel på Iltalehtis webbsida, publicerad 12.9.2013, hämtad 12.9.2013:
http://www.iltalehti.fi/uutiset/2013091217482496_uu.shtml

Nyhetsartikel på Svenska Dagbladets (SvD) webbsida, publicerad 21.9.2013, hämtad 11.10.2013: http://www.svd.se/nyheter/inrikes/barplockare-far-aka-hemtomhanta_8540660.svd

Nyhetsartikel på Hufvudstadsbladets webbsida, publicerad 25.9.2013, hämtad 13.10.2013:
<http://hbl.fi/nyheter/2013-09-25/504276/barplockarna-vadjar-till-regeringen>

Nyhetsartikel på Kauppalehtis webbsida, publicerad 7.10.2013, hämtad 7.10.2013:
<http://www.kauppalehti.fi/etusivu/marjanpoimijoiden+oloista+ministeriotason+selvitys/201310529291?ext=rss>

Nyhetsartikel på Sveriges Televisions (SVT) webbsida, publicerad 7.10.2013, hämtad 11.10.2013: <http://www.svt.se/nyheter/varlden/blabarplockare-polisanmaler-arbetsgivare>

Nyhetsartikel på Sveriges televisions (SVT) webbsida, publicerad 9.10.2013, hämtad 30.3.2014: <http://www.svt.se/nyheter/varlden/flera-doda-i-fabriksbrand-pa-h-och-m-fabrik>

Nyhetsartikel på Hufvudstadsbladets webbsida, publicerad 21.11.2013, hämtad 21.11.2013:
<http://hbl.fi/nyheter/2013-11-21/530311/kvinnor-holls-som-slavar-i-london-i-30-ar>

Nyhetsartikel på The Guardians webbsida, publicerad 21.11.2013, hämtad 21.11.2013:
<http://www.theguardian.com/uk-news/2013/nov/21/three-women-rescued-from-decades-of-slavery-live-coverage>

Nyhetsartikel på Dagens nyheter webbsida, publicerad 28.12.2013, hämtad 30.3.2014:
<http://www.dn.se/nyheter/varlden/eu-invandrare-protesterar-mot-hardare-krav/>

Vasabladet 5.12.2012 s. 2 ”Rätten granskade boendet” och ”Arbetsdagarna var tolv timmar långa”.

Vasabladet 6.12.2012 s. 5 ”Arbetsledare skyller på bolagets vd”.

Vasabladet 16.7.2013 s. 5 ”Thailändare ivrigast plocka bär”.

Vasabladet 4.3.2014 s. 7 ”Jobbade från morgon till kväll utan lön i två månader” (FNB-artikel).

Yle nyheter 20.11.2013, webbsida besökt 20.11.2013:
http://yle.fi/uutiset/nuoria_tyttöja_pakkonaitetaan_suomesta_ulkomaille/6944569 (på finska)

http://yle.fi/uutiset/schoolgirls_in_finland_forced_abroad_for_arranged_marriages/6945417?origin=rss (på engelska, längre version)

Internetkällor

Europadomstolens officiella webbsida: om domstolens historia och reformer (10.11.2013):

http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=court/reform&c=#n13740528735758554841286_pointer

EU:s officiella webbsida, allmän information om EU-stadgan (12.9.2013):

http://europa.eu/legislation_summaries/glossary/charter_fundamental_rights_sv.htm

ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work and its Follow-up (2.1.2014):

<http://www.ilo.org/declaration/thedeclaration/textdeclaration/lang--en/index.htm>

Migrationsverket statistik 2013

Statistikuppgifter år 2013 asylsökande och människohandelsoffer (7.3.2014):

http://www.migri.fi/tietoa_virastosta/tilastot/vastaanottotilastot och

http://www.migri.fi/download/50609_Tilastokatsaus_vastaanotto_2013.pdf?51e22cea88f7d088

Minoritetsombudsmannens officiella webbsida (www.ofm.fi), den nationella rapportören om människohandel (22.11.2013):

http://www.ofm.fi/sv/manniskohandel/rapportor_om_manniskohandel

Minoritetsombudsmannens officiella webbsida, aktuellt (7.3.2014):

http://www.ofm.fi/sv/aktuellt/1/0/nationella_rapportoren_om_manniskohandel_lamnar_lagarbetsgrupp_42268

Minoritetsombudsmannens officiella webbsida, hjälpsystemet (7.3.2014):

http://www.ofm.fi/sv/manniskohandel/hjalpa_offret

RÄTTSFALLSREGISTER

Finland:

HD 2006:64
HD 2009:87
HD 2010:88
HD 2012:66
HD 2013:17
HD 2013:55

Vasa hovrätt dom nr 1210, 20.11.2013 (ej laga kraft)

Österbottens tingsrätt dom 13/117, 28.1.2013 (ej laga kraft)

Österbottens tingsrätt dom 13/760, 15.5.2013 (ej laga kraft)

Österbottens tingsrätt dom 13/118327, 3.10.2013 (ej laga kraft)

Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna:

Van der Mussle v. Belgien, 23 november 1983

Doorson v. Nederländerna, 26 mars 1996

Van Mechelen m.fl. v. Nederländerna, 23 april 1997

Kok v. Nederländerna, 4 juli 2000

Siliadin v. Frankrike, 26 juli 2005

Krasniki v. Tjeckien, 28 februari 2006

Rantsev v. Cypern och Ryssland, 7 januari 2010

C.N. v. Storbritannien, 13 november 2012

Details of indicators for labour exploitation

INDICATORS OF DECEPTIVE RECRUITMENT

Indicators	Explanation
Deceived about access to education opportunities	Recruitment through deception about the access to educational opportunities means false promises made to either the individual or when, involving a minor, the parent and/or guardian about the possibility to enrol in education and/ or study opportunities. False promises may be made about educational opportunities when also combined with an offer of work.
Deceived about conditions of work	This indicator conveys false promises about the hours and/or number of days to be worked and/or the working environment
Deceived about content or legality of work contract	Recruitment through deception about the content or legality of the work contract includes either the offering of an unlawful contract which fails to respect national labour laws, or that the contract is not signed/ issued/ respected in the destination place/ country
Deceived about family reunification	Recruitment through deception about family reunification conveys that the individual was falsely promised about the opportunity of visits either to and/or from family members and relatives whilst in the place/country of destination , or the individual was falsely promised to be reunited with his/her family and/or relatives
Deceived about housing and living conditions	This indicator reveals the nature of deception about housing and living conditions. It includes that the individual was deceived about his/her freedom to choose the location, type of lodgings or deceived to the quality of the lodgings, in particular the lack of privacy. It also includes deception as to freedom of movement, or restrictions on freedom of movement. It also includes deception regarding the right to access health care.
Deceived about legal documentation or obtaining of legal migration status	Deception about legal documentation or legal migration status conveys that the individual was deceived as to their not having legal status in the place/ country of destination despite having paid for such documentation and/or having been promised legal status. This includes both residency and working permits.
Deceived about the nature of the job, location or employer	This indicator reveals the deception about the nature of the job, location, or employer that the individual was promised. It includes cases where the legality of the job promised is compromised; for example, in such cases where the job instead turns out to be illegal, or the individual is instead forced to undertake illicit activities. It also includes situations where the individual is forced to provide sexual services.
Deceived about travel and recruitment conditions	Deception about travel and recruitment conditions conveys that the individual was deceived about the cost, legality or conditions during recruitment, transfer or transportation. It also includes that the individual was dependent during and/or had lack of autonomy and control of the travel process (obtaining travel and/or identity documents, visa; route; means of transport)
Deceived about wages/earnings	This indicator reveals the nature of deception concerning the right to keep to wages and/or the amount that the individual is paid. It also includes excessive deductions of wages for food or lodgings, or monetary penalties for fraudulent reasons.
Deceived through promises of marriage or adoption	This indicator reveals that the individual was recruited through deception of false promises of marriage or adoption and instead was forced to work.

INDICATORS OF COERCIVE RECRUITMENT

Indicators	Explanation
Abduction, forced marriage, forced adoption or selling of victim	This indicator of coercion during recruitment, transfer, or transportation reveals that the individual was either abducted, sold, or recruited through forced marriage or forced adoption. The important criterion is the notion of forced recruitment against the individual's will.
Confiscation of documents	Coercion at the point of recruitment, transfer, or transportation through the means of confiscation of documents relating to both identity and/ or travel documents (Visa, tickets).
Debt bondage	Debts during recruitment, transfer, or transportation relate to the concept of forced recruitment as a form of debt reduction; debts accrued for recruitment and transportation resulting in debt bondage at destination; debts claimed to have been accrued by relatives; debts from previous trafficking experience of the victim or of one relative. Debts can also be compounded as a result of debt manipulation, including through the enforcement of excessive interest rate or through an unlawful agreement where a debt is reduced/ deducted in exchange for work.
Isolation, confinement or surveillance	This indicator relates to issues of isolation, confinement or surveillance during recruitment, transfer, or transportation. This conveys the notion of the individual either being totally confined during recruitment, transportation or transfer, or with limited or no freedom of movement. For example, the individual may have been held in locked premises by his/her trafficker. The individual may have also been deliberately isolated by his/her trafficker. The individual may have also been under surveillance.
Threat of denunciation to authorities	Threat of denunciation to the authorities is also a coercive means used during recruitment, transfer and/or transportation. The threat can also be one of deportation.
Threats of violence against victim	Coercion by threat of violence against the individual includes the threat of sexual violence and/or the threat of physical violence and/or the threat not to see parents/family members/ relatives again.
Threats to inform family, community or public	Threats to inform the family, community or public through blackmailing the individual is also a coercive means used during recruitment, transfer, or transportation.
Violence on family (threatened or actual)	This indicator reveals coercion at recruitment, transfer, or transportation through violence on the family, and is either actual violence on the family or by threat. Violence, threatened or actual, includes abduction of children, physical violence, psychological violence, or sexual violence against the family.
Violence on victims	Coercion at the point of recruitment, transfer, or transportation can also involve violence against the individual. The nature of the violent mean used can include sexual violence, physical violence, psychological violence, denial of food and/or drink, denial of right to access health care, forced intake of drugs and/or alcohol, and forced provision of sexual services to either the recruiter or forced prostitution to third persons.
Withholding of money	Coercion at the point of recruitment, transfer, or transportation can also involve the partial or complete withholding of money from the individual. Left without any money, the individual often has no choice but to accept the conditions imposed by the recruiter.

INDICATORS OF RECRUITMENT BY ABUSE OF VULNERABILITY

Indicators	Explanation
Abuse of cultural/religious beliefs	This indicator highlights that an individual may have been recruited by abuse of his/her cultural and/or religious beliefs. Belonging to a minority religious group or following minority cultural practices often, for example, renders a person vulnerable.
Abuse of difficult family situation	Recruitment by abuse of vulnerability because of a difficult family situation means that the family is/ would be fully dependent on the earnings of the individual, thus rendering the individual vulnerable.
Abuse of illegal status	This indicator relates to recruitment by abuse of vulnerability with respect to the illegal status of the individual. Being in an irregular/ illegal situation immediately renders a person vulnerable.
Abuse of lack of education (language)	Recruitment by abuse of lack of education (language) refers to instances when the individual doesn't speak the language, or has a limited education, rendering him/her vulnerable.
Abuse of lack of information	Recruitment by abuse of lack of information in addition refers to instances where the individual is not fully aware of the situation due to a lack of information. Exploiters prey on such vulnerabilities by providing false information, particularly in relation to living and working conditions at destination, preventing individuals from making informed decisions.
Control of exploiters	Control exercised directly by exploiters is also an abusive mean, rendering individuals vulnerable at the point of recruitment. This includes the operation of a criminal group in the place of origin, an economic or social dependency on the recruiter, a pre-existing relationship between the individual and the recruiter, or instances where the individual already lives in a situation of forced migration.
Difficulties in the past	This indicator relates to vulnerabilities at recruitment because of difficulties in the past, including previous trafficking, previous failed migration, physical, emotional or sexual abuse, or living in an emergency or post-conflict setting.
Difficulty to organise the travel	Recruiters may also abuse an individual's inability or difficulty to organise their own travel. This includes cases where the individual is unable to obtain his/her own travel documents and needs to enlist the assistance of a third person. It also includes cases where individuals do not have access to relevant information, for example due to language barriers, thus preventing organization of the travel.
Economic reasons	Economic reasons that may render an individual vulnerable at the point of recruitment include being poor (and including in the case of economic migration, lack of funds for a return ticket), having debts, being responsible for dependents (ie: family members, relatives), or lack of employment opportunities in the place or origin.
False information about law, attitude of authorities	An indicator of abuse of vulnerability at the point of recruitment is the provision of false information about the law or the attitude of the authorities.
False information about successful migration	An indicator of abuse of vulnerability at the point of recruitment in destination is, in addition, the provision of false information about successful migration. Wherein false information is provided, a person may be forced or enticed to migrate where they would not otherwise have done so, or under conditions that might not have otherwise been accepted.
Family situation	The family situation of the individual at recruitment may render that person vulnerable. This includes cases where individuals live in physically, emotionally or psychologically abusive family set-ups

	(including poor relations within the family unit), or where family members are being threatened or blackmailed. In the case of minors, additional vulnerabilities include the death/ sickness/ lack of one or both parents, or being a child of labour migrants (left behind in the place of origin).
General context	The general context which might render an individual vulnerable at the point of recruitment includes the environmental, social, cultural, or political climate in the place of origin. This also includes, for example, emergency or post-conflict settings.
Personal situation	Personal characteristics that might render one vulnerable at the point of recruitment include belonging to a group which is discriminated against or does not have equal rights in society (sex, refugee/asylum seeker, ethnicity, disabled, orphan, homeless, being part of a religious minority etc...).
Psychological and emotional dependency	An indicator of recruitment by abuse of vulnerability relates to cases where the individual has an emotional, psychological or mental dependency which is exploited by the recruiter. This includes, for example, women recruited through the "lover boy" technique, or cases where the recruiter befriended the individual. This also includes cases where the individual receives pressure from family members/ relatives, or may be forced to lie to the authorities.
Relationship with authorities/legal status	This indicator relates to vulnerability at the point of recruitment with regard to the individual's relationship with the authorities and/ or their legal status. This includes cases where the individual is in an irregular situation without legal documents, is currently involved in illegal activities in the place of origin, or does not go to the authorities to disclose his/her vulnerable situation because of a lack of trust/ fear of the authorities.

INDICATORS OF EXPLOITATION

Indicators	Explanation
Bad living conditions	Exploitation can include exploitation through bad living conditions. This includes being denied freedom of choice as to the location or living conditions, or being forced to live in overcrowded conditions, in unhealthy or unsanitary conditions, or being forced to live in conditions where there is limited or no right to privacy. This can also include exploitation through being rendered homeless and being forced to live of the street.
Excessive working days or hours	This indicator reveals the nature of the exploitation through being forced to work excessive hours and/or days. This includes the concept of forced overtime, being denied breaks, being denied free time, having to take over the shifts/ working hours of colleagues, or being on call 24 hours a day, 7 days a week. It also includes heavy/ excessive workloads or excessive quotas of productivity vis-à-vis the working hours.
Hazardous work	Being forced to undertake hazardous work is also an indicator of exploitation. Hazardous work relates to either the nature of the task to be performed (working in hazardous conditions without protection, being forced to provide sexual services without condoms, work too difficult for the person to undertake, work too difficult for a minor to undertake); a hazardous working environment (extreme heat, extreme cold); or hazardous travel to the place of work. This can also include degrading work which is humiliating or dirty.

Low or no salary	Low or no salary is an indicator of a form of exploitation. No salary relates to cases where the individual is completely denied of his/her salary. This also includes cases where the individual instead receives payment in “goods”/ “in-kind” payment. Low salary refers to cases where the individual received less than the agreed upon salary (ie: deceived about wages) or where s/he is paid less than the minimum wage.
No access to education	Exploitation can also include being denied the right to access education and/or study opportunities.
No respect of labour laws or contract signed	No respect of/ non-compliance to labour laws or of the contract signed is also an indicator of exploitation. This includes cases where the individual was forced to work without a contract, where there was no respect to the contract signed, where the contract provided was unlawful, or where the recruitment of the individual was illegal. It also refers to the nature and conditions of the work such as deception about the nature of the job; deception about the employer; deception about the possibility to work; deception about the number of working hours (whether excessive or restrictive); deception about the working conditions; or exploitative, precarious or illegal working conditions. Exploitation through no respect of/ non-compliance to labour laws or of the contract signed also refers to payment issues for example in cases where the individual is paid less than regular employees, or where the payments are in cash only when other workers are paid in cheques/bank transfer.
No social protection (contract, social insurance, etc.)	This indicator reveals the nature of the exploitation through the denial of the right to access social protection in terms of social insurance, contract etc... This also includes denied sick leave (ie: being forced to work whilst sick), and in the case of females being forced to work whilst pregnant or whilst menstruating.
Very bad working conditions	An indicator of very bad working conditions conveys the nature of the exploitation in being forced to accept unacceptable working conditions, or being forced to work in permanently changing locations.
Wage manipulation	Exploitation through wage manipulation includes the payment of wages to a middleman, the payment of wages to a family member, the issuance of fines, or excessive deductions for food and lodgings. It also includes manipulation of wages in the sense that the individual is not able to exercise control and free disposition of his/her wages.

INDICATORS OF COERCION AT DESTINATION

Indicators	Explanation
Forced into illicit/criminal activities	This indicator refers to illicit or criminal activities that the individual was forced to undertake or forced to be involved in at destination (for example, begging, stealing etc...)
Forced tasks or clients	Forced tasks or clients at destination refers to cases where the individual is for example forced to take on duties that s/he did not previously agree to. This includes being forced to care for dependents (eg. children), being forced to serve others (eg. older children, parents, clients), or being forced to earn a minimum amount of money per day. In addition, and in the case of sexual exploitation, this includes being forced to provide all types of sexual services, or being forced to provide sexual services in locations not agreed upon.
Forced to act against peers	Being forced to undertake activities against one's peers is also an indicator of exploitation. This includes cases where the individual is forced to use violence against others, is forced to exercise control over others, is forced to threaten others, or is forced to witness the punishment of others. It also includes cases where the individual is forced to recruit other persons into the trafficking process, often to take over his/her place.
Forced to lie to authorities, family, etc.	Individuals are also forced to lie to the authorities, their family and others at destination. This includes being forced to change one's identity through a change of name and/or appearance. It also includes being forced to open fraudulent bank accounts in someone else's name.
Confiscation of documents	Confiscation of documents is an indicator of coercion at destination. This includes the confiscation of any or all of the individual's identity and travel documents (for example, passport, identity card etc...). Individual's who have their identity and/or travel documents forcibly removed from their person are rendered highly vulnerable.
Debt bondage	Debt bondage at destination includes debts accrued during recruitment, transfer or transportation; debts from previous trafficking experience; or any additional debts incurred at destination. Debts can also be compounded as a result of debt manipulation, including through the enforcement of excessive interest rate or through an unlawful agreement where a debt is reduced/ deducted in exchange for work.
Isolation, confinement or surveillance	Isolation, confinement or surveillance of the individual are indicators of coercive means used to the control the individual at destination. . Isolation includes partial or restricted freedom to communicate with others (for example through restricted or denied access to telephones), separation from one's family or friends, and/ or being forced to work or reside in a location with limited public access. Confinement includes the holding a person against his/her will (ie: held in a locked environment either at work, whilst being transported to work, or at his/her place of residence), or limited freedom of movement. In addition, the individual may also be under constant or partial surveillance.
Threat of denunciation to authorities	Threat of denunciation to the authorities is also a coercive means used at destination. Traffickers often threaten an individual with denunciation to the authorities because of the individual's irregular/ illegal status at destination due to their lack of legal identity and/or travel documents. Such threats also include deportation with non-payment of wages.

Threat to impose even worse working conditions	This indicator reveals coercion at destination through the threat to impose even worse working conditions, or a threat to be placed under constant control. This includes the threat to force the victim to undertake activities against his/her will (for example, being forced to provide sexual services).
Threats of violence against victim	An indication of threats of violence against the individual at destination can similarly be viewed as coercive means used to control the individual. This includes the threat of sexual violence, the threat of physical violence, sequestration, or the threat of being evicted from his/her place of residence/ accommodation.
Threats to inform family, community or public	Threats to inform the family, community or public through blackmailing the individual is also an indicator of coercive means used at destination.
Under strong influence	Situations of being under the strong influence of a third person often render victims vulnerable and dependent at destination. Such an indicator of coercion includes cases where the individual does not have legal identity and/or travel documents; is forced to remain with the same employer; is forced to undertake additional activities to increase wages (ie; prostitution); is forced to remain in the same situation due to pressure from family members/relatives; is forced to remain in the same situation due to cultural and religious practices; or is forced to endure restrictions on his/her movements. An additional indication of coercion includes dependency due to a lack of information (the individual is not aware that their situation is exploitative), or the receiving of false information (about attitudes of the authorities, about family visits etc...).
Violence on family (threatened or actual)	This indicator denotes coercion at destination through violence on the family, actual or by threat. Violence, threatened or actual, includes the abduction or forced adoption of children, physical violence (including the threat of death), or psychological violence.
Violence on victims	Exploitation at destination often includes violence against the individual: including sexual violence, physical violence, psychological violence (forced to witness a group rape or punishment of others), forced abortion, denial of food and/or drink, denial of right to access health care, forced intake of drugs and/or alcohol, torture, and forced provision of sexual services to either the recruiter or forced prostitution to third persons.
Withholding of wages	Exploitation through withholding of wages refers to the complete withholding of all wages, or the retention of wages as a means to force the individual to remain working under the same conditions until the exploiter accepts to give the due wages. Wherein payments are instead paid to a family member/ relative this refers to the non-payment of all wages to the respective family member/ relative.

INDICATORS OF ABUSE OF VULNERABILITY AT DESTINATION

Indicators	Explanation
Dependency on exploiters	An indicator of vulnerability at destination is that of dependency on exploiters. This includes dependency on the exploiter for daily life, movement, and contacts with the outside. This dependency may be increased when the exploiter is knowledgeable of the individual's background (place of residency prior to trafficking, family, friends).
Difficulties in the past	This indicator reveals the nature of vulnerabilities at destination from difficulties in the past, including previous trafficking or sexual abuse.
Difficulty to live in an unknown area	Difficulty to live in an unknown area relates to instances where the individual doesn't speak the language, or has a lack of knowledge or understanding about the social and/or cultural context, rendering him/her vulnerable at destination.
Economic reasons	Economic reasons that may render an individual vulnerable at destination include being poor, having debts, and being responsible for dependents (ie: family members, relatives).
Family situation	This indicator relates to vulnerabilities at destination because of the family situation. This includes being accompanied by dependents (ie: family members, relatives) at destination, having little or no contact with family members/ relatives, or in coming from a problematic family background (alcohol, violence etc...).
Personal characteristics	Personal characteristics that might render one vulnerable at destination include belonging to a group which is discriminated against or does not have equal rights in the place of destination (sex, refugee/asylum seeker, ethnicity, disabled, orphan, homeless, being part of a religious minority etc...).
Relationship with authorities/legal status	This indicator relates to vulnerability in destination relating to the individual's relationship with the authorities and/ or their legal status. This includes cases where the individual is in an irregular situation without legal documents, is forced to undertake illegal activities, or does not go to the authorities to disclose his/her exploitative situation because of a lack of trust/ fear of the authorities.

Aikuisten ihmiskaupan uhrien ja uhripäilyjen määrä on kasvanut viime vuosina huomattavasti. Vuoden lopussa auttamisjärjestelmässä oli kaikkiaan 117 asiakasta, joista 3 on alaikäisiä.

**Aikuiset auttamisjärjestelmässä, Joutsenon vastaanottokeskus
1.1.2006–31.12.2013**

	Ehdotettu*	Otettu	Kielteiset	Poistettu**
2006	6	6	-	1
2007	3	2	-	6
2008	12	13	-	-
2009	41	17	24	10
2010	55	44	5	9
2011	64	52	15	26
2012	63	47	8	35
2013	129	53	78***	46
yht.	373	234	130	133

*Ehdotettu merkitsee sitä, että tapausta tutkitaan ja selvitetään, otetaanko henkilö auttamisjärjestelmään.

**Tapaus on merkitty poistetuksi, jos henkilö on poistunut maasta, ei ole enää tarvinnut auttamisjärjestelmää tai saanut oleskeluluvan.

***Kielteisten päätösten suuri määrä selittyy pääosin yhdestä 50 hengen marjanpoimijaryhmästä.

Alaikäiset auttamisjärjestelmässä, 1.1.2005–31.12.2013

	Ehdotettu*	Otettu	Kielteiset	Poistettu**	Siirretty***
2005	4	4		0	
2006	3	3		0	
2007	3	3		1	
2008	3	3		5	
2009	2	0	1	0	
2010	8	4	3	1	1
2011	3	4	0	0	0
2012	5	2	3	0	0
2013	3	3			
yht.	34	26	7	7	1

*Ehdotettu merkitsee sitä, että tapausta tutkitaan ja selvitetään, otetaanko henkilö auttamisjärjestelmään.

**Tapaus on merkitty poistetuksi, jos henkilö on poistunut maasta, ei ole enää tarvinnut auttamisjärjestelmää tai saanut oleskeluluvan.

***Henkilö on siirretty Joutsenon vastaanottokeskukseen.